

Výtvarné umění /
Beeldende kunst

Rembrandt, Hals
a přátelé / Rembrandt,
Hals en vrienden

Národní galerie Praha,
Šternberský palác, 10. 2. 2012
–22. 4. 2012 / De Nationale
Galerie Praag, Sternbergpaleis,
10-2-2012 t/m 22-4-2012

Lidé a společnost /
Mensen en maatschappij

Zpráva z dalekého
Západu / Bericht uit
het Verste Westen

Nizozemština na Arubě. /
Het Nederlands in Aruba.

Historie /
Geschiedenis

Eliška Zhořelecká /
Elisabeth van Görlitz

vévodkyně brabantská,
hraběnka holandská / hertogin
van Brabant, gravin van Holland

Literatura /
Literatuur

Holandská čítanka /
Hollands leesboek

Holandská, nizozemská,
vlámská? Tak jaká vlastně?
/ Hollands, Nederlands,
Vlaams? Welke taal dus
eigenlijk?

NE 20 11 BE

Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu

Myšlenkové proudy
v belgické a nizozemské architektuře

Enkele stromingen
in de Belgische en Nederlandse architectuur

str. / pag.

17 / 21

Milí členové a příznivci NE-BE,

na loňskou, nově pojatou ročenku se nám dostalo nadšených ohlasů. S potěšením Vám tedy po roce opět přinášíme svěží sbírku různorodých příspěvků.

Nejobsáhlejší část se tradičně věnuje literatuře, novým překladům především. Připomínáme antologii *Holandská čítanka* nebo neotřelou prózu Dimitri Verhulsta, kterým se letos dostalo patřičné popularizace. Nad letošní návštěvou nizozemské spisovatelky Hebe Kohlbrugge v Praze se zamýšlí Monika Žárská, překladatelka její knihy *Dvakrát dvě je pět. Můj nevypočitatelný život od roku 1914.*, která letos vyšla v nakladatelství Eman. Příběhy lidí odvržených a vězněných v koncentračních táborech za 2. světové války se staly podkladem pro knihy *Olinka* Petera de Knegta a *Dětská léta* Jona Oberského. Máme pro vás i další zajímavé novinky: vlámské město Aalst v březnu oslaví 100. výročí narození spisovatele Louise Paula Boona. A Čapkovo drama *R.U.R.* bylo poprvé přeloženo z češtiny do nizozemštiny!

Nadčasové jsou články o historii a výtvarném umění, nabízející témata ze vzdálenější i poměrně nedávné minulosti. Do středověku se vypravíme tentokrát za Eliškou Zhořeleckou, vnučkou Karla IV. a lucemburskou vévodkyní. Pak přeskochíme několik staletí a zastavíme se před vypuknutím 2. světové války, u požáru Říšského sněmu. Pokračuje jedinečný seriál Rubensových dopisů i pojednání na téma secese a „nové umění“ v architektuře v Nizozemsku a Belgii. Zcela aktuální je však pozvánka na výstavu pořádanou Národní galerií: „Rembrandt, Hals a přátelé“, která bude zahájena 10. února 2012.

Proč se mladí Češi a Slováci dnes vydávají do Nizozemska a co je pro ně hlavní motivací učit se nizozemsky, se dočtete v rubrice Lidé a společnost. Jak se naopak žije a mluví na ostrově Aruba v Karibiku a proč je v bývalých nizozemských

koloniích nizozemština především jazykem úředníků, popisuje ve svém článku Eric Mijts. V rubrice Lidé a společnost najdete i sympatický pozdrav ze zdařilého výletu na jih od Prahy – doufáme, že Vás naláká na připravované jarní cesty.

S končícím rokem bychom na našich stránkách chtěli věnovat vzpomínku dvěma osobnostem, Mirku Kabelovi a Hansi Krijtovi, jejichž letos zhaslé životy zásadním způsobem protkala česko(slovensko)-holandská spojnice.

Jsmo vděční všem kolegům za jejich nezištnost, díky níž mohlo NE-BE v jedenáctém roce své existence vystěhovat, deponovat a znovu nastěhovat svou knihovnu do renovovaných prostor nizozemského velvyslanectví. Jen tak jsme také v tomto roce mohli uspořádat tři výlety: do středních Čech, na Karlštejn a kolem pražského Jeleního příkopu. Nizozemská spisovatelka a grafička Nicole Montagne nám při své nedávné cestě věnovala večer s předčítáním úryvků ze své chystané knihy vzpomínek na život a studium v Praze v době normalizace.

Za tím vším stojí spousta dobrovolné práce celé řady ochotných příznivců. Naše poděkování patří všem, kteří se nám rozhodli přispět nad rámec členského příspěvku. I malé částky pro nás znamenají velkou pomoc, protože pracujeme na principu samofinancování. Srdečně děkujeme také všem autorům a překladatelům, kteří se podíleli na přípravě tohoto vydání naší ročenky. Do nadcházejícího roku vstupujeme s mnoha plány. Nechte se překvapit.

Přejeme Vám příjemné čtení a dobrý nový rok 2012!

Eva Giese, předsedkyně a Lenka Strnadová, redaktorka

Beste leden en vrienden van NE-BE,

Wij hebben enthousiaste reacties ontvangen op ons hernieuwd jaarboek van 2010. Daarom zijn wij blij dat na één jaar weer een nieuwe verzameling van verschillende artikels is ontstaan.

Het omvangrijkste deel is traditioneel aan de literatuur, vooral nieuwe vertalingen, gewijd. Wij herinneren aan de Tsjechische antologie *Hollands leesboek* alsook het ongewone proza van Dimitri Verhulst, allebei dit jaar aan het publiek gepresenteerde boeken. Over het bezoek dit jaar van de Nederlandse schrijfster Hebe Kohlbrugge aan Praag bericht Monika Žárská, de vertaalster van haar boek *Twee keer twee is vijf. Getuige in Oost en West.*, recent uitgegeven door de uitgeverij Eman. Op basis van verhalen van

mensen, die tijdens de tweede wereldoorlog naar de concentratiekampen zijn gesleept en daar werden gevangen gehouden, zijn deze boeken ontstaan: *Olinka* door Peter de Knegt en *Kinderjaren* door Jona Oberski. De Nederlandse bewerking van het dagboek bespreekt de vertaler en Bohemist Kees Mercks in zijn literair kritisch artikel. Verder is er interessant nieuws betreffende de honderdste verjaardag van de schrijver Louis Paul Boon, gevierd door de Vlaamse stad Aalst, en de allereerste vertaling van Karel Čapek's toneelstuk *R.U.R.* van het Tsjechisch naar het Nederlands.

Eerder tijdloos zijn de teksten over geschiedenis en schilderkunst. Zij betreffen thema's uit het verre alsook recente verleden.



Wij maken een uitstap naar de middeleeuwen, concreet Elisabeth van Görnitz, kleindochter van Karel IV en Luxemburgse hertogin. Daarna springen wij over enkele eeuwen heen tot de periode net voor de tweede wereldoorlog, namelijk de inbrandsteking van het Rijksparlement. Voortgezet wordt de eenmalige reeks van de brieven van P. P. Rubens en volgt een bericht over de Jugendstil (Art nouveau) en nieuwe stromingen in de Nederlandse en Belgische architectuur. Zeer actueel worden wij uitgenodigd voor de tentoonstelling „Rembrandt, Hals en vrienden“ die in de Nationale galerij te Praag op 10 februari 2012 geopend zal worden.

In de rubriek Mensen en maatschappij is te ervaren wat jonge Tsjechen en Slowaken vandaag de dag naar Nederland trekt en motiveert om Nederlands te leren. Hoe leeft en spreekt men op het Caribische eiland Aruba en waarom is in de voormalige Nederlandse kolonies Nederlands vooral de taal van de ambtenaren geworden? Deze vragen beantwoordt in zijn artikel Eric Mijts. Tenslotte vindt u hier een sympathiek bericht over de geslaagde uitstap naar Midden-Bohemen. Wij hopen u hiermee naar de geplande excursies in het komende voorjaar te lokken!

Aan het einde van dit jaar willen wij in ons jaarboek herinneren aan twee persoonlijkheden, wier leven door de Tsjechisch (Slowaaks)-Nederlandse connectie fundamenteel werd beïnvloed: Mirek Kabela en Hans Krijt.

Wij zijn al onze collega's dankbaar voor hun onbaatzuchtigheid waardoor NE-BE in zijn elfde jaar van bestaan zijn complete bibliotheek vermocht te ruimen, tijdelijk te deponeren en terug te plaatsen naar de gerenoveerde ruimtes van de Nederlandse ambassade te Praag. Dank gaat ook naar de organisatie van drie excursies: de al genoemde reis naar Midden-Bohemen, de uitstap naar Karlštejn en de wandeling langs de Praagse Hertengracht. Niet te vergeten is de avond met de Nederlandse schrijfster en grafica Nicole Montagne – tijdens haar recente bezoek aan Praag las zij uit haar boek over haar verblijf en studie in Praag tijdens het communisme.

Achter al deze activiteiten staat een berg van vrijwillig werk door een hele reeks van hulpvaardige medewerkers. Onze dank komt verder toe aan iedereen die besloten heeft ons naast de ledencontributie extra te steunen. Ook kleine sommen zijn voor ons van belang omdat wij volgens het principe van zelf-financiering werken. Wij danken tenslotte alle auteurs en vertalers die deze uitgave van het jaarboek mee hebben voorbereid.

Er zijn veel plannen voor het volgend jaar. Laat u verrassen!

Wij wensen u veel leesplezier toe en een goed jaar 2012!

Eva Giese, voorzitter en Lenka Strnadová, redactie

OBSAH

INHOUDSOPGAVE

Výtvarné umění / Beeldende kunst

Rembrandt, Hals a přátelé
/ **Rembrandt, Hals en vrienden**

str. / pag. **4/7**

Peter Paul Rubens
(1577–1640): Dopisy /
Brieven

str. / pag. **10**

Architektura / Architectuur

Myšlenkové proudy
v belgické a nizozemské
architektuře na přelomu
19. a 20. století / **Enkele**
stromingen in de
Belgische en Nederlandse
architectuur eind 19e,
begin 20ste eeuw

str. / pag. **17/21**

Historie / Geschiedenis

Eliška Zhořelecká
(Elisabeth van Görnitz),
vévodkyně brabantská,
hraběnka holandská /
Elisabeth van Görnitz,
hertogin van Brabant,
gravin van Holland

str. / pag. **26/31**

Marinus van der Lubbe
Ten, který zapálil budovu
německého Říšského
sněmu / **De brandstichter**
van het Duitse
Rijksdaggebouw

str. / pag. **36/38**

Výlet / Uitstap

Flámování na jih od Prahy
/ **Aan de zwier ten zuiden**
van Praag

str. / pag. **40/42**

Lidé a společnost / Mensen en maatschappij

Zpráva z dalekého Západu
/ **Bericht uit het Verste**
Westen

str. / pag. **44/47**

Noví imigranti
z Česka a Slovenska /
Nieuwe immigranten
uit Tsjechië en Slowakije

str. / pag. **50/52**

Vzpomínka / Herinnering

Jeden naplněný život
Vzpomínání na Mirka
Kabelu (1938–2011) /
Een welbesteed leven
Herinneringen aan Mirek
Kabela (1938–2011)

str. / pag. **54/57**

Hans Jacob Krijt
Enkele reis Zaandam
Praag / **Zaandam Praha –**
bez zpátečního lístku

str. / pag. **60**

Literatura / Literatuur

Holandská čítanka
konečně tady / **Hollands**
leesboek eindelijk hier

str. / pag. **63/65**

Louis Paul Boon
renesanční umělec
a dychtivý milenec /
renaissancekunstenaar
en hartstochtelijk minnaar

str. / pag. **68/70**

Jona Oberski: Dětská léta
/ **Kinderjaren**

str. / pag. **73/75**

Peter de Knegt: Olinka

str. / pag. **78/79**

Praagse Lente – Pražské
jaro Revisited 68

str. / pag. **81**

Hebbe Kohlbrugge:
Dvakrát dvě je pět. Můj
nevypočitatelný život od
roku 1914 / **Twee maal**
twee is vijf. Getuige in
Oost en West

str. / pag. **82/83**

R.U.R. konečně přeloženo
do nizozemštiny! /
R.U.R. eindelijk in het
Nederlands vertaald!

str. / pag. **84/87**

Dimitri Verhulst
v České republice /
in Tsjechië

str. / pag. **90/91**

Výtvarné umění

TEXT Anja K. Ševčík, kurátorka výstavy

REPRODUKCE s laskavým svolením Národní galerie v Praze

Rembrandt, Hals a přátelé

Šternberský palác, 10. 2. 2012 – 22. 4. 2012

Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1669) je díky svému novátorskému umění a pestrému životu obklopen mýty a legendami a bezpochyby patří k nejslavnějším a nejznámějším osobnostem holandského malířství 17. století. Hodnocení Rembrandta německým učencem Gabrielem Bucelinem, který ho už v roce 1654 uvedl ve svém seznamu nejvíce oceňovaných evropských umělců jako „zázrak našeho století (*nostrae aetatis miraculum*)“, má odezvu ve slovech Karla Čapka, který o něm napsal:

„Až teprve Rembrandt, muž strašný a tragický, stojí před námi, zahalen řasným a černým pláštěm šerosvitu... Dobří lidé z celého světa se pobožně kupí před jeho obrazy, upředeny ze tmy a třeptu; ale ty obrazy zůstávají nezbadatelné. A poutník, který by si přál vidět a uhodnout tajemství malého národa aspoň z jeho umění, zůstal stát před tajemstvím podivnějším: před mystériem velkého umělce.“ (*Obrázky z Holandska, Praha, Aventinum 1932*)

Jediný Rembrandtův obraz na území České republiky *Učenec v pracovně* z roku 1634, z doby umělcovy vrcholící kariéry, se nachází ve Sbírci starého umění Národní galerie v Praze. Představení pokladů holandského malířství tzv. zlatého věku, na které pozveme zainteresované publikum na jaře 2012 do Šternberského paláce, vychází samozřejmě z tvorby tohoto slavného malíře a jeho pražského obrazu...

Zveme i Vás do společnosti Rembrandta, Halse a jejich přátel na oslavu holandského malířství v Praze.

Nejrozsáhlejší obrazový celkem ve Sbírci starého evropského umění je **soubor holandského malířství 17. a 18. století**. Tvoří jej 550 obrazů, které až dosud nebyly zhodnoceny v soupisovém katalogu. Odborná i laická veřejnost se zatím mohla seznámit jen příležitostně s malou částí tohoto cenného souboru na výstavách a v publikacích.

Národní galerie hodlá tuto dlouho přetrvávající mezeru zacelit **na začátku roku 2012 vydáním prvního soupisového katalogu holandské malby**, na kterém intenzivně pracuje tým kurátorů Národní galerie v Praze v součinnosti se zahraničními specialisty od roku 2006.

V souvislosti s vydáním této publikace a zároveň s prezentací početných nových zjištění, ke kterým v průběhu badatelské práce došlo, připravujeme v současné době výstavu **“Rembrandt, Hals a přátelé.”**

Výstava soustředí kolem **120 vybraných obrazů a grafik** z naší kolekce a poprvé v této šíři představí návštěvníkům v České republice přehled holandského umění zlatého věku. Součástí souboru budou i četné **úplně neznámé obrazy**, které současným badáním a zrestaurováním **znovu získaly význam skutečného mistrovského díla.**



Rembrandt van Rijn, *Učenec v pracovně*, 1634, Národní galerie v Praze / Rembrandt van Rijn, *Geleerde in zijn studeervertrek*, 1634, Nationale Galerie Praag

Soubor bude instalován ve Šternberském paláci v sousedství Pražského hradu, v prestižních prostorách Sbírcy starého evropského umění.

Slavnostní charakter výstavy chceme zdůraznit pozváním „**čestných hostů**“, tj. **uměleckých děl z jiných muzeí**, která mají úzký vztah k obrazům v naší sbírce.

Rijksmuseum v Amsterdamu např. poskytuje zápůjčku Rembrandtova díla *Orientálec* z roku 1635, zobrazující stejný model, který Rembrandtovi posloužil k pražskému *Učenci v pracovně* z roku 1634.

K „sváteční“ události zveme i *Portrét Jaspera van Schade* od Cornelise Jonsona van Ceulen (**dnes v Rijksmuseum Twenthe, Enschede**). Obraz vznikl o devět let později než slavný pražský portrét téhož muže, kterého Frans Hals namaloval v roce 1645.

Rodinné setkání po více než sto letech znamená v rámci výstavy společná prezentace *Portréty matky se synem* (**Budapešť, Szépművészeti Múzeum**) s pražským protějškem *Portrét otce s dcerou* od významného Rembrandtova žáka Nicolaese Maese.

Výjimečná zápůjčka z **Amsterdamskémusea**, *Anatomická přednáška dr. Frederika Ruysche* od Adriaena Backera, představuje





Nicolaes Gillis, *Prostřený stůl*, 1614, Národní galerie v Praze / Nicolaes Gillis, *Gedekte tafel*, 1614, Nationale Galerie, Praag

slavného lékaře a vyhledávaného profesora medicíny, který se dal zvěčnit při anatomické přednášce během veřejné pitvy mezi svými studenty i významnými zájemci. Rozměrné skupinové portréty tohoto typu (v tomto případě o rozměrech 168 x 244 cm) se vyskytují velmi vzácně ve veřejných sbírkách mimo hranice Holandska. Ruysch se proslavil též díky své vynikající sbírce přírodnin, která se stala zdrojem poučení jeho malující dcery Rachel. Obraz *Lesní zákoutí s květinami ze soukromé sbírky v Praze* zobrazuje s botanickou přesností a malířskou virtuozitou domácí i exotickou floru i faunu. V podobných souvislostech bychom chtěli představit i zápůjčky z dalších zahraničních a tuzemských muzeí a galerií, např. z **Herzog Anton Ulrich-Museum v Braunschweigu**, ze **Staaliche Gemäldegalerie v Berlíně** a z **Oblastní galerie v Liberci**.

Díky bohatosti fondu Národní galerie a díky významným zahraničním zápůjčkám soustředí výstava díla nejslavnějších

malířů holandského umění a nabídne publiku rozsáhlý přehled nejoblíbenějších námětů. Scénář výstavy uvede návštěvníky do života Holanďanů 17. století v různých tematických okruzích: svět obchodníků, svět sedláků, svět učenců, úcta k náboženství, obdiv k starověké mytologii, láska ke krajině a přírodě, pohledy do venkovského prostředí i do vznešených palácových a chrámových interiérů.

Nedílnou součástí výstavy bude i tzv. „**dětská galerie**“, do které budou speciálně vybrány obrazy, které zaujmou zvláště dětského návštěvníka a představí mu holandské umění úměrně jeho věku. Dětský ateliér bezprostředně naváže na výstavní prostor a nabídne výtvarné programy inspirované výstavou jak pro děti, tak pro celé rodiny.

Výstavu dále obohatí tematicky i obsahově **grafický kabinet**, kde budou vystavena mistrovská díla holandských mistrů ze Sbírký kresby a grafiky Národní galerie v Praze. •

Beeldende kunst

TEKST Anja K. Ševčík, curator van de tentoonstelling / VERTALING Pim van der Horst

REPRODUCTIES met de welwillende medewerking van de Nationale Galerie Praag

Rembrandt, Hals en vrienden

Sternbergpaleis, 10-2-2012 t/m 22-4-2012

Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606-1669) wordt vanwege zijn innovatieve kunst en veelbewogen leven omgeven met mythes en legendes en behoort ontegenzeggelijk tot de beroemdste en meest bekende figuren uit de Nederlandse schilderkunst van de 17e eeuw.

De Duitse geleerde Gabriel Bucelin nam Rembrandt al in 1654 in zijn overzicht van meest gewaardeerde Europese kunstenaars op en noemde hem daarin een **“een wonder van onze eeuw (*nostrae aetatis miraculum*)”**. Deze waardering klinkt ook door in de woorden van Karel Čapek, die het volgende over Rembrandt schreef:

“Tot Rembrandt kwam, die ontzagwekkende en tragische man, gehuld in zijn geplooidde, zwarte mantel van clair-obscur...”

Brave liederen uit de hele wereld verdringen elkaar vol ontzag voor zijn schilderijen, die gesponnen zijn van donkerte en schittering; toch blijven zijn schilderijen ondoorgroendelijk.

En de reiziger die het geheim van een kleine natie zo graag wilde zien en die dat had willen afleiden vanuit Rembrandts kunst, kwam voor een nog vreemder geheim te staan: het mysterie van een groot kunstenaar.”

(*Obrázky z Holandska, Praag, Aventinum 1932**)

Het enige schilderij van Rembrandt in de Tsjechische Republiek is Geleerde in zijn studeervertrek uit 1634, een periode waarin Rembrandt zich op de top van zijn artistieke kunnen bevond, en bevindt zich in de collectie oude kunst van de Nationale Galerie Praag. Vanaf voorjaar 2012 kan het geïnteresseerde publiek in het Sternbergpaleis kennismaken met hoogtepunten van de Nederlandse schilderkunst uit de Gouden Eeuw, waarbij het werk van deze beroemdeschilder en zijn Praagse schilderij natuurlijk het startpunt vormen...



Rembrandt, *Man in oosterse kleding*, Rijksmuseum Amsterdam / Rembrandt, *Muž v orientálním kostýmu*, Rijksmuseum Amsterdam

U bent van harte uitgenodigd om in het gezelschap van Rembrandt, Hals en hun vrienden de Nederlandse schilderkunst in Praag te vieren.

* De Nederlandse vertaling van dit fragment is van de hand van Kees Mercks en is verschenen in *Prenten van Holland*, Voetnoot, 2009. Fragment gebruikt met toestemming van de vertaler.



De verzameling Nederlandse schilderkunst uit de 17e en 18e eeuw is de grootste deelcollectie in de collectie oude Europese kunst. De verzameling telt 550 schilderijen die tot op heden nog niet in een overzichtscatalogus bijeen zijn gebracht. Kunstkenners en het gewone publiek konden alleen op tentoonstellingen en in publicaties met een klein deel van deze waardevolle verzameling kennismaken.

De Nationale Galerie wil deze al lang bestaande lacune in het begin van 2012 opvullen door de eerste overzichtscatalogus van Nederlandse schilderkunst uit te geven, een project waaraan een team curatoren van de Nationale Galerie Praag en buitenlandse specialisten vanaf 2006 intensief hebben gewerkt. Ter ere van de uitgave van deze publicatie en de presentatie van een groot aantal nieuwe ontdekkingen, die tijdens het onderzoekswerk aan het licht zijn gekomen, leggen we momenteel de laatste hand aan de tentoonstelling *“Rembrandt, Hals en vrienden.”*

De tentoonstelling bevat ongeveer 120 zorgvuldig geselecteerde schilderijen en prenten uit onze collectie en is daarmee de grootste overzichtstentoonstelling van Nederlandse kunst uit de Gouden Eeuw die ooit in de Tsjechische Republiek is samengesteld.

Salomon van Ruysdael, *Visvangst*, 1642, privécollectie Praag / Salomon van Ruysdael, *Rybolov*, 1642, soukromá sbírka v Praze



In de collectie bevinden zich ook een groot aantal totaal onbekende schilderijen, die door recent onderzoek en restauratiewerkzaamheden weer de grandeur en betekenis van echte meesterwerken hebben gekregen.

De collectie wordt ondergebracht in het Sternbergpaleis, nabij de Praagse burcht, in de prestigieuze zalen van de collectie oude Europese kunst.

We willen het feestelijke karakter van de tentoonstelling benadrukken door enkele „eregasten“ uit te nodigen, dat wil zeggen kunstwerken uit andere musea die een nauwe band met de schilderijen uit onze collectie hebben.

Zo geeft het Rijksmuseum Amsterdam Rembrandts schilderij *Man in oosterse kleding* uit 1635 in bruikleen, waarop dezelfde man staat afgebeeld die ook voor het schilderij *Geleerde in zijn studeervertrek* uit 1634 poseerde.

Ook hebben we het *Portret van Jasper van Schade* van Cornelis Jonson van Ceulen (momenteel in het Rijksmuseum Twenthe, Enschede) op ons „feestje“ uitgenodigd. Frans Hals schilderde negen jaar eerder, in 1645, het beroemde portret van dezelfde man dat zich in de collectie van de Nationale Galerie Praag be-



Rachel Ruysch, *Bosgrond met bloemen*, privécollectie Praag / Rachel Ruysch, *Lesní zákoutí s květinami*, soukromá sbírka v Praze

vindt.

Na meer dan honderd jaar komt een gezin dankzij deze tentoonstelling weer bij elkaar door de gezamenlijke presentatie van *Portret van moeder en zoon* (Budapest, Szépmüvészeti Museum) en zijn Praagse tegenhanger *Portret van vader en dochter* van een van Rembrandts belangrijkste leerlingen, Nicolaes Maes.

Op het uitzonderlijke leenstuk van het Amsterdams Historisch Museum, *De anatomische les van dr. Frederik Ruysch* van Adriaen Backer, heeft de beroemde arts en veelgevraagde professor in de medicijnen zich laten vereeuwigen tijdens een anatomische les, waarin hij te midden van zijn studenten en hooggeplaatste belangstellenden sectie op een lichaam verricht. Grote groepsportretten van dit type (in dit geval gaat het om een schilderij van 168 bij 244 cm) zien we maar zeer zelden in openbare verzamelingen buiten Nederland. Ruysch is ook beroemd geworden vanwege zijn fantastische collectie landschappen die als studiemateriaal heeft gediend voor zijn schilderende dochter Rachel. Op het schilderij *Bosgrond met bloemen* uit een privécollectie in Praag zien we hoe ze virtuoos en met botanische precisie in- en uitheemse flora en fauna afbeeldt.

Op dezelfde manier zouden we graag ook andere leenstukken uit andere binnen- en buitenlandse musea en galleries willen voorstellen, onder andere uit het Herzog Anton Ulrich-Museum in Braunschweig, uit de Staatliche Gemäldegalerie in Berlijn en uit de Oblastní galerie in Liberec.



Frans Hals, *Jasper Schade*, 1645, Nationale Galerie Praag / Frans Hals, *Jasper Schade*, 1645, Národní galerie v Praze

Dankzij het uitgebreide fonds van de Nationale Galerie en belangrijke leenstukken uit het buitenland bevat de tentoonstelling werken van de beroemdste schilders uit de Nederlandse schilderkunst en biedt deze het publiek een uitgebreid overzicht van de meest geliefde onderwerpen. De tentoonstelling is zo ingericht dat de bezoeker via verschillende thematische afdelingen kennismaat met alle aspecten van het leven van de Nederlanders in de 17e eeuw: de wereld van de handelaars, de wereld van de boeren, de wereld van de wetenschappers, eerbied voor het geloof, bewondering voor de mythologie van de oudheid, liefde voor het landschap en de natuur, en zowel inkijkjes biedt in de omstandigheden op het platteland als in de interieurs van voorname paleizen en kathedralen.

Op de tentoonstelling is tevens permanent een zogenaamde „kindergalerie“ aanwezig met speciaal geselecteerde schilderijen die kinderen erg zullen aanspreken en ze kennis laten maken met Nederlandse schilderkunst die beter bij hun leeftijd past. Direct naast de tentoonstellingsruimte is er een kindertelier dat een op de tentoonstelling geïnspireerd, artistiek programma voor het hele gezin aanbiedt.

De tentoonstelling wordt verder thematisch en inhoudelijk verrijkt met een prentenkabinet, waar meesterwerken van Hollandse meesters uit de collectie tekeningen en prenten van de Nationale Galerie Praag worden getoond.

DE TENTOONSTELLING STAAT ONDER AUSPICIËN VAN Karel Schwarzenberg, minister van Buitenlandse Zaken van de Tsjechische Republiek. Hoofdsponsor van de tentoonstelling: ING Bank N.V.

Peter Paul Rubens (1577–1640):



Klanění tří králů, hlavní oltář (nahore) a centrální panel triptychu (dole), 1616-1617, kostel sv. Jana v Mechelen / *De aanbidding der Koningen*, het hoogaltaar (boven) en het centrale paneel van de triptiek (beneden), Sint-Janskerk, Mechelen



Mezi roky 1618–1619 Rubens pracoval na trojdílné malbě *Zázračný rybolov* pro oltář mariánského kostela v Mechelen (Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle). Pro kostel sv. Jana v Mechelen provedl jako hlavní obraz triptych *Klanění tří králů*. V první polovině roku 1620 vytvořil obrazy *Narození Páně* a *Seslání Ducha Svatého* pro jezuitský kostel v Neuburce, na objednávku falckraběte Wolfganga Viléma, který pro tentýž kostel nechal namalovat *Poslední soud* (nyní v muzeu Alte Pinakothek v Mnichově). Z téže doby pocházejí obrazy: *Nanebevzetí Panny Marie* (v Bruselu), *Sv. Dominik a František, zachránitelé světa* (v Lyonu); *Svatý Štěpán* (triptych, nyní ve Valenciennes); *Zázrak sv. Ignáce* pro chrám San Ambrogio v Janově; *Zázrak sv. Františka Xav.* a *Zázrak sv. Ignáce* (nyní ve Vídni, oba původně určeny pro jezuitský kostel v Antverpách). Pro jezuitský kostel v Antverpách začal Rubens na jaře 1620 pracovat na nástropních malbách a obrazu pro hlavní oltář. Tyto malby byly zničeny při požáru 18. července 1718. Mezi roky 1619-1620 vznikla dvě slavná díla *Poslední přijímání sv. Františka z Assisi* a *Ukřižovaný* (v Antverpách). Množství a důležitost maleb provedených za 12 let po návratu z Itálie do Antverp dokazují, že Rubensovo jméno rychle proslulo nejen ve Flandrech, ale také za hranicemi.

Tussen 1618 en 1619 werkte Rubens aan het driedelige schilderij (altaarstuk) *De Wonderbare Visvangst* voor de Maria-kerk in Mechelen (Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk). Voor de Sint-Janskerk in Mechelen maakte hij het drieluik *De aanbidding der Koningen*. Tijdens de eerste helft van 1620 schiep hij de schilderijen *De geboorte van Christus* en *De nederdaling van de Heilige Geest* voor de jezuïetenkerk in Neuburg, besteld door Paltsgraaf Wolfgang Wilhelm, die ook het schilderij *Het Laatste Oordeel* voor dezelfde kerk liet maken (tegenwoordig in het museum Alte Pinakothek, München). Uit dezelfde periode zijn de schilderijen: *De Hemelvaart van Maria* (in Brussel), *De H. Dominicus en H. Franciscus beschermen de wereld tegen de toorn van Christus* (in Lyon), de triptiek *De steniging van de H. Stefanus* (nu in het Museum van Valenciennes), *De wonderen van de H. Franciscus Xaverius* voor de kathedraal Sant'Ambrogio in Genua, *De wonderen van de H. Franciscus Xaverius* en *De wonderen van de H. Ignatius* (nu in Wenen, beide schilderijen oorspronkelijk bestemd voor de jezuïetenkerk in Antwerpen). Voor de jezuïetenkerk in Antwerpen begon Rubens in voorjaar 1620 aan de muurschilderijen en het hoofdaltaar te werken. Deze werken werden door de brand op 18 juli 1718 vernietigd. Tussen 1619 en 1620 ontstonden de twee beroemde werken *De laatste communie van de H. Franciscus van Assisi* en *Christus aan het kruis* (in Antwerpen). Het aantal en belang van de schilderijen die twaalf jaar na zijn terugkomst uit Italië geschapen waren, bewijzen dat Rubens naam snel beroemd werd en niet alleen in Vlaanderen, maar ook in het buitenland.

Dopisy / Brieven

Siru Dudleymu Carletonovi.
Antverpy, 28. května 1619.

37

Nejskvělejší pane,

ani v nejmenším jsem se nemýlil, když jsem předpokládal, že Vaše Excellence je jediná osoba schopná docílit zdatu v záležitostech jinak nemožných. Zajisté byl Lov s velkým množstvím divokých zvířat, který jste tomuto gentlemanovi nabídl, šťastnou volbou; rovněž to platí o Rybaření apoštolů, kteří jsou opravdu jako „rybáři lidí“, jak Vaše Excellence duchaplně poznamenala. To mne neudivuje, protože všechny věci dosahují největšího účinku, jsou-li vhodně použity. Vskutku, bez těchto prostředků by se nedosáhlo ničeho, přestože důvod uváděný Generálními stavy, že nejsem ani jejich poddaný, ani nebydlím v jejich státech, není tak závažný; jiná knížata ani vlády ho nikdy neuváděly, jelikož se jim zdálo být jen spravedlivé zajistit, aby jejich poddaní nezpůsobili bližnímu bezpráví ani škodu tím, že jeho úsilí budou využívat sami pro sebe.

Mocní lidé, přestože jsou ve velkých věcích často rozdílného názoru, bývají vždy zajedno tehdy, jedná-li se o podporu a rozvoj ctností, věd a umění, a minimálně to by mělo platit i v tomto případě. Bližší údaje o své žádosti jsem zaslal příteli, který o ní dá Vaší Excelenci nejpodrobnější zprávu. Mezitím prosím Vaši Excelenci, aby mi pomohla toto podnikání úspěšně dokončit, a líbám Vaše ruce s tisícerými díky za úctu a velkou přízeň, kterou mi projevujete; budu rád, posloužím-li Vaší Excelenci k Vašemu většímu potěšení i svému vlastnímu.

Antverpy 28. května 1619.

Nejponíženější sluha Vaší Excellence

Peter Paul Rubens.

Stává se často, že se ve velkých shromážděních lidé jeví být nakloněni nějaké věci, aby však nakonec poté, co se shromáždí, provedli opak toho, co každý z nich jednotlivě slíbil. Proto Vaši Excelenci usilovně prosím, aby se svou obvyklou prozíravostí dobře zvažila, zda se naše žádost nevystavuje nebezpečí, že bude znovu stejným způsobem zamítnuta, a v případě, že toto lze předvídat a věc je pochybná, ihned jednání přerušila a nevykládala další námahu, ne proto, že bych byl o věci získal jiný názor či si dosažení oné přízně nevážil, nýbrž proto, že mi kvůli jiným velkým ohledům nepřísluší, abych na Vás naléhal nebo Vás jinak obtěžoval.

Ještě jednou líbám ruce Vaší Excellence.



Vévodovi Wolfgangu Wilhelmovi Bavorskému.

Antverpy, 11. října 1619.

Nejjasnější pane,

viděl jsem návrh oltáře zasvěceného svatému Michalovi a myslím si, že je krásný a dobrý, s tou výjimkou, že výška, která je dvakrát větší než šířka, se mi zdá přehnaná. Proto se mi zdá být vnější půlpilastr na každé straně zbytečný. Vzhledem k nedostatku místa zbytečně zaujmají stopu a půl prostoru navíc, který bylo možno přidat k obrazu, jenž by s touto malou pomocí získal mnohem lepší proporce. Je ovšem pravda, že tyto sloupky nepůsobí špatným dojmem, a skutečně by dílo obohatily, kdyby místo nebylo tak úzké. Aby Vaše Nejjasnější Výsost získala představu o mém názoru, pozměnil jsem kresbu na jedné straně a přikládám ji k listu, takže mi Vaše Výsost bude moci oznámit svou vůli v této věci. Co se týče tématu sv. Michala, je nadmíru krásné avšak rovněž velmi obtížné a obávám se, že těžko naleznu mezi svými žáky nějakého, který by byl schopen tuto práci provést, byť podle mé kresby. V každém případě budu muset práci vlastní rukou dobře retušovat.

Neopomenu opatřit Vaší Výsosti inventář sbírky zemřelého vévody z Aerschotu, v současné době však nemohu, protože Otec je nepřítomen. Po jeho návratu to učiním co nejdříve. Nezůstává mi nyní nic jiného než políbit ruce Vaší nejjasnější Výsosti s nejpokornější úctou a poprosit ji, aby mi zachovala svou přízeň.

Antverpy, 11. října 1619.

Vaší Nejjasnější Výsosti nejpokornější sluha,

Peter Paul Rubens

Dva obrazy po straně oltáře jsou oba již natolik pokročilé, že jim již chybí jen poslední dotek, doufám, že je s Boží milostí co nejdříve a s největší možnou péčí dokončím.

Vévodovi Wolfgangu Wilhelmovi Bavorskému.

Antverpy, 7. prosince 1619.

Nejjasnější pane,

Psal jsem již Vaší Nejjasnější Výsosti svůj názor na výzdobu oltáře sv. Michala a kresbu jsem sám ihned zaslal zpět s označením změn, které se mi zdály nutné pro zkrášení díla. Ale od té doby jsem od Vaší Výsosti nic dalšího neslyšel, v čemž se však chci zcela podrobit vašemu rozhodnutí, protože Vás třeba zaměstnávají důležitější záležitosti. Práci na obou malbách, «Kristově narození» a «Svatém Duchu» jsem však nepřerušil a s pomocí Boží jsem ji dokončil, takže Vaše Nejjasnější Výsost s nimi může disponovat podle svého určení. Doufám, že budete spokojen nejen s mou velkou ochotou, kterou

38



Vlastní podobizna, 1623, Královská sbírka Spojeného království, zámek Windsor / Zelfportret, 1623, Koninklijke Collectie (Verenigd Koninkrijk), Windsor-kasteel



Zázračný rybolov, centrální panel triptychu, 1618–1619, mariánský kostel v Mechelen / De Wonderbare Visvangst, het centrale paneel van de triptiek, 1618–1619, Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle, Mechelen

Sv. Petr vytahuje minci z ryby, levé křídlo triptychu Zázračný rybolov / De Cijnspenning, het linkerluik van de triptiek De Wonderbare Visvangst



jsem Vám v této záležitosti projevil, nýbrž i s dosaženými výsledky. Stačí pouze, když Vaše Výsost dá příkaz, jak mají být obrazy nejučelněji odvezeny, a sdělí mi osobu, která je má z mých rukou přijmout. Prosím o přízeň, abych byl využit v něčem k Vaším službám a podle Vašeho vkusu a co budu živ, neopomenu vám věrně sloužit. Napsal jsem Vaší Výsosti něco málo o sbírce zesnulého vévody z Aerschotu, která je na prodej v našem městě. Přestože se mi, abych byl upřímný, okamžik nezdá příhodný k vyjednávání o takových maličkostech, přesto jsem chtěl Vaší Výsost poslechnout, protože jste mi ve Svém posledním dopise přikázal, abych zaslal seznam a inventář předmětů obsažených v tomto kabinetu, který tudíž přikládám. Cena je několik tisíc guldenů, z nichž každý má hodnotu 20 měďáků. Ale za takových okolností by kupující vydělal málo, protože nic nelze získat levněji, než za co to bylo koupeno. Nemaže Vám již co napsat, poručím se nejpokorněji do přízně Vaší nejjasnější Výsosti a líbám Vaší nejjasnější ruku z celého srdce.

Antverpy, 7. prosince 1619.

Nejoddanější sluha Vaší Nejjasnější Výsosti,

Peter Paul Rubens

Pieteru van Veenovi.

Antverpy, 11. března 1620.

40

Nejjasnější a vážený pane,

Dostal jsem od Jeho Excelence, velvyslance Carletona, prohibiční listinu Generálních stavů, což je mi velmi příjemné, protože doufám, že v této podobě bude mít hodnotu privilegia. Jsem Vám za tuto věc hluboce zavázán, a sice nejen za rychlost, s níž byla vedena, nýbrž i za ve vhodnou a formální nároky splňující odpověď, která dala rozhodující ránu překážkám, které Vám byly stavěny do cesty. Rád bych byl na oplátku prospěšný já Vám a byl bych šťasten, kdybyste mi poskytl příležitost, abych mohl svou vděčnost projevít ne slovy, ale činy. Ale k tomu se jistě už najde čas a příležitost. Co se týče toho «lupiče», kterého zmiňujete, zařídím se podle Vaší rady. Kdybych mu bez škody pro budoucnost mohl dát méně, nevěnoval bych své věci někomu, kdo si je nezaslouží; nabízet osobnosti tohoto formátu málo esset contumeliae proximum. Ale co se toho týče, budu čekat podrobnější pokyny od Vás. K panu velvyslanci se budu chovat, jak mi radíte, navíc se mi naskýtají i jiné možnosti, jak mu projevít svou vděčnost. Rytiny můžete nechat, kde jsou, protože jsme dosáhli svého cíle. S Boží milostí zde budou brzy jiné a lepší. Závěrem Vám tisíckrát líbám ruce a znovu Vám děkuji z celého srdce za vynaložené úsilí a přízeň, kterou jste mi projevil.

Antverpy, 11. března 1620.

Váš nejoddanější služebník

Peter Paul Rubens



Hansi Oberholtzerovi
Antverpy, 3. dubna 1620

Pane,

adresoval jsem obrazy témuž obchodníkovi*, jemuž jsem dodal obraz Soudu, protože mi ukázal příkaz od pána pišícího z Frankfurtu, což bylo oprávnění od Jeho Výsosti. Sděluje mi, že byly jistě dobře adresovány, protože má zprávu z Kolína dva týdny starou, že tam dorazily v dobrém stavu a byly ihned poslány dále. To je vše, co mohu s jistotou říci. Chcete-li, pošlu Vám seznam všech jmen obchodníků, kterým jsou adresovány, od místa k místu, ale myslím si, že toto málo postačí, aby Jeho Výsost byla ujištěna, že jsou jasně adresovány. Doufám, že brzy dostaneme zprávu, že bezpečně dorazily, líbám Vám prozatím ruce a zůstávám
Váš nejoddanější služebník,

Peter Paul Rubens

Antverpy, 3. dubna 1620

* jmenuje se Jeremias Cocq

Vévodovi Wolfgangu Wilhelmovi Bavorskému.
Antverpy, 24. června 1620.

Nejjasnější pane,

Když jsem byl v minulých dnech v Bruselu, dozvěděl jsem se ke svému velkému uspokojení od komisaře Oberholtzera, že dva obrazy, které jsem nedávno zaslal Vaší Výsosti, dorazily v dobrém stavu; na druhé straně lituji, že jsou pro bohatě zdobené rámy, které již visí na svém místě, příliš krátké. Tento omyl však není výsledkem žádné nedbalosti nebo chyby z mé strany; rovněž nespočívá na žádném nedorozumění, týkajícím se rozměrů, jak dokazuje návrh zasláný mi Vaší Výsostí, který mám dosud ve svém držení. Předepisuje 16 neuburských stop na výšku a 9 stop na šířku, a tyto rozměry se přesně kryjí s rámem, do něhož bylo napnuté plátno a který dosud existuje. Utěšuji se však nadějí, že rozdíl není tak velký, aby ho nebylo možno snadno napravit přidáním buď na spodní nebo dolní části rámu tu nebo jinou maličkost, aniž se uškodí symetrii celku. A jestliže mi Vaše Výsost sdělí, jak velký rozdíl to je, nabízím, že nakreslím podle své představy návrh, který by byl k napravení vady nejvhodnější. Nemaje nic dalšího, co bych nyní řekl, pokorně líbám ruce Vaší nejjasnější Výsosti jako její nejoddanější sluha.

Antverpy, 24. června 1620.

Všichni, kteří viděli obrazy v mém domě, souhlasí s tím, že jejich proporce jsou příliš úzké, a že kdyby se jejich výška zkrátila, vynaložená práce na tato plátna by se jevila příz-



Poslední soud, Alte Pinakothek, Mnichov /
Het Laatste Oordeel, Alte Pinakothek, München



Nanebevzetí Panny Marie, po roce 1614, Belgické královské muzeum výtvarných umění, Brusel /
De hemelvaart van de H. Maria, na 1614, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel

nivěji; avšak požadavky prostoru necht zde sloužit jako omluva.

Nejponíženější sluha Vaší nejjasnější Výsosti

Peter Paul Rubens

Vévodovi Wolfgangovi Wilhelmovi Bavorskému.
Antverpy, začátek ledna 1621.

Nejjasnější pane,

Příliš dlouho jsem otálel s díkem Vaší nejjasnější Výsosti za štědrú odměnu, kterou jste mi uráčil věnovat za oba obrazy, které jsem nedávno zhotovil na Vaši zakázku. Dal jsem účet na 3000 florinů M. Ringoutovi, jednateli Vaší nejjasnější Výsosti v Bruselu. Vždy se ke mně choval velice vstřícně a i tentokrát mne informoval, že dostal od Vaší nejjasnější Výsosti příkaz, aby předal mé ženě malou upomínku. Tolik laskavosti a štědrosti Vaší nejjasnější Výsosti vůči mně, Vašemu nejpokornějšímu služebníkovi, mne sice zahanbuje, ale tento způsob chování odpovídá Vaší velkorysosti a nikoliv mé zásluze. Jak bych mohl poděkovat Vaší nejjasnější Výsosti jinak, než že se navždy zcela odevzdám do Vašich služeb. Vyjadřuji svou nejhlubší úctu Vaší nejjasnější Výsosti a prosím Pánaboha, aby Vám dal co nejšťastnější nový rok.

Antverpy, počátek ledna 1621.

Nejponíženější a nejoddanější sluha Vaší Nejjasnější Výsosti

Peter Paul Rubens

Rubensův dům v Antverpách / Rubenshuis,
Antwerpen, foto Boris Poláček



Rubens psal dopisy často v italštině, ale také francouzštině nebo angličtině. / Rubens schreef zijn brieven vaak in het Italiaans, maar ook in het Fraans of Engels.

AL DUCA WOLFANGO GUGLIELMO DI NEUBURG

D'Anversa alli 7 di dicembre 1619.

Serenissimo Signore.

Già scrissi a Vostra Altezza Serenissima il parer mio circa l'ornamento del altar di S. Michele i rimandai subito l'istesso disegno indietro, notandovi sopra quella mutatione che mi pareva necessaria per il decoro de l'opera, ma di poi non ho inteso altro da parte di Vostra Altezza, de che mi rimetto alla sua commodità, che potrebbe forse haver distrazioni di maggior importanza. Non ho tralasciato fratanto il travagliar attorno li due quadri della natività di Cristo e del Spirito Santo, li quali colla gracia divina ho ridotti a termine, che Vostra Altezza Serenissima se ne pò servire ad ogni suo beneplacito. Io spero ch'ella restarà non solo sodisfatta della ottima mia volontà in queste opere verso il suo servizio, ma ancora delli effetti. Vostra Altezza potrà dar tal ordine che più li parerà a proposito per levarli e nominarmi persona che li debba ricevere de mia mano. Et mi faccia gracia d'impiegarmi in cose di suo servizio e gusto, che non mancaro di servirla puntualmente mentre haverò vita.

Scrissi a Vostra Altezza un pezzo fa del studio del già ducca d'Aerschot, che si trova da vendere in questa città. Et ancorché per dir il vero, questa stagione non mi pare a proposito per trattar di simil bagatelle, ho però voluto obedire a Vostra Altezza, che mi comandò co l'ultima sua di mandarli la lista et inventario delle robbe contenute in questo cabinetto, che va quivi annesso. Il prezzo sarebbe qualche quaranta mille fiorini in circa di questa moneta di Fiandra a 20 pracq per fiorino et a quel modo il compratore guadagnaria poco, perché li costa quasi nulla di manco. Altro non ho per adesso si non di raccomandarmi humilissimamente nella bona gracia di Sua Altezza Serenissima, alla quale baccio con tutto il core la Serenissima mano.

D'Anversa alli 7 di dicembre 1619.

Di Vostra Altezza Serenissima

devotissimo servitore

PIETRO PAUOLO RUBENS.

39



Jacob Harrewyn, Nádvoří a zahrada Rubensova domu, rytina, muzeum Stedelijk Prentenkabinet, Antverpy / Jacob Harrewyn, Binnenkoer en tuin Rubenshuis, gravure, Stedelijk Prentenkabinet, Antwerpen

Architektura

TEXT Miroslav Pavel

FOTO wittebrugpark.nl, wikipedia.org

Myšlenkové proudy v belgické a nizozemské architektuře na přelomu 19. a 20. století



Počátek 20. století s sebou přinesl mnoho změn. Industriální revoluce, ženská emancipace, 1. světová válka a hospodářská krize jsou jen nepatrným výčtem událostí, které na přelomu století ovlivnily náš život. Jejich dopad nebyl jen implicitní, ale i explicitně působil na naše myšlení a chápání reality. Ve filozofii se objevil existencialismus a jeho zájem o postavení individua ve světě. Stejně tak i architektura přehodnocovala v novém prostředí své cíle a vyjadřovací prostředky. Situace v celé Evropě byla velmi podobná. Nové myšlenky sváděly boj o své místo v soudobé architektuře jak u nás, tak v zahraničí.

H. P. Berlage: Městské muzeum v Hágu / Gemeentemuseum Den Haag, FOTO Edwin van Geelen





Victor Horta: Fasáda Hotelu Tassel / Façade van het Hotel Tassel

Dvěma hlavními milníky v tomto boji byly myšlenky Gottfrieda Sempera a založení anglického reformního hnutí Arts & Crafts. Semper byl prvním teoretikem a architektem, který architekturu nepovažoval pouze za okrašlovací prostředek, ale chápal ji jako autonomní umělecké vyjadřování. Rozlišoval mezi formou a funkcí. Podle něj vnější a vnitřní znaky určují budovu samotnou. Vnějšími znaky jsou například použitý materiál, umístění nebo osobnost architekta a zadavatele. Přestože se toto rozlišení zdá logické, v jeho době bylo něčím novým a změnilo pohled na architekturu. Právě Semperovo pojetí podnítilo vznik reformního hnutí Arts & Crafts mezi lety 1880 až 1900. Za jeho otce je považován William Morris. Zrození hnutí bylo i reakcí na probíhající změny ve společnosti, resp. na průmyslovou revoluci a její negativní důsledky: „...ztráta krásy výrobku v důsledku jeho masové produkce. Zničení řemesla a potěchy z krásných věcí. Jestliže zažije ruční výroba obrodu a tvarosloví bude vycházet z přírody, pak by krása mohla být opět součástí každodenního života, tak jak tomu bylo ve středověku. Podmínkou harmonického prostředí pro život také je, aby se všechny umělecké obory spojily a tvořily Gesamtkunstwerk, tak jako například dům, který je celý navržený v jednom stylu.“*

BELGICKÁ SECESE

Podobně jako Semperovy myšlenky se ani vliv hnutí Arts & Crafts neomezoval pouze na Anglii. Jedním z prvních architektů, který tvořil v jejich rámci, byl belgický architekt **Victor Horta**. Snad nejznámější jeho stavbou je *dům pro továrníka Tassela v Bruselu* vystavený mezi lety 1893-1895. V současnosti je známější spíše pod názvem *Hotel Tassel*. Unikátní na tomto domě není jen jeho secesnost, ale především použité materiály a ideové pozadí. Železné konstrukce se v Hortových rukách transformovaly z pouhého materiálu vedlejších konstrukcí, jako jsou zábradlí nebo markýzy, na hlavní stavební materiál, ze kterého byly vytvořeny nosné sloupce a pilíře. Změnou nosného systému docílil Horta jak celkového odlehčení prostoru, tak změny – do té doby platného – dispozičního uspořádání. Díky kombinovanému nosnému systému mohl umístit schodiště do centrální části. Tím se z něho stala hlavní komunikace spojující všechny části budovy, které zůstávají vůči sobě otevřené. Vzdušnost prostoru je podpořena velkými vertikálními okny na uliční fasádě, jejichž prvotní funkce byla estetická: návaznost na skelet a uliční zástavbu vycházející z úzké parcelace. Druhotná funkce byla ryze praktická: prosvětlení interiérů. Opomenuta by neměla zůstat ani estetická stránka. Hortova secese je secesí l'art nouveau. Exteriéry i interiéry jsou parafrází rostlinné říše. Pokud je českému architektu Ohmanovi vyčítáno degradování secese na pouhý dekorační prostředek, u Horty lze vidět pochopení stylu a jeho propojení s řádem, resp. s možnostmi nových materiálů a jejich konstrukčním potenciálem.

NIZOZEMSKÉ BIPOLÁRNÍ POJETÍ „NOVÉHO UMĚNÍ“

Zajímavý byl v tomto období vývoj v Nizozemsku. Ačkoliv je geograficky nejbližším sousedem a dlouhá léta tvořilo s Belgií „jeden stát“ došlo zde k jistému myšlenkovému odklonu. Ten mohl mít různé příčiny: za prvé sociokulturní rozdíly pramenící z odlišného etnického složení obyvatel a za druhé nevraživost obou národů způsobenou dlouholetým nuceným spojením, které skončilo rokem 1830, kdy obě země vytvořily samostatná království. V Nizozemsku (stejně jako v Belgii) je navíc silně zakořeněný regionalismus. Každá provincie mluví svým dialektem a ten je v některých případech natolik odlišný od standardního jazyka, že jeden mluvčí nerozumí druhému z jiné provincie. Toto je však příklad ad absurdum. Ovšem je důležité ho mít na paměti, při komparaci se situací u nás



J. W. Bosboom: průčelí domu z roku 1903, Hág / Jugendstil gevel uit 1903, Den Haag

a postavením Moravy a Čech, mezi kterými také vládla jistá soutěživost na přelomu 19. a 20. století. V Nizozemsku onu soutěživost můžeme vystopovat již na provinční úrovni. Za to velkým spojníkem je jejich zápas s mořem, královská rodina a odstup od Belgie. Secese nebo v tomto případě „*nová umělecká architektura*“* měla v Nizozemsku dvě ohniska. Prvním byla města Den Haag a Rotterdam v provincii Jižní Holandsko a druhým město Amsterdam v Severním Holandsku. Pojetí nové architektury se mezi nimi pohybovalo od striktní geometrie k dynamické asymetrii. Z tohoto důvodu je používáno právě označení nová umělecká architektura.

NIZOZEMSKÁ SECESE A BELGICKÁ SECESE V NIZOZEMSKU

Jižní Holandsko a dynamická asymetrie představují secesi, která má své kořeny v Belgii. Mezi její představitele patří Johan Muters, W. B. van Liefland, L.A.H. de Wolf, Jan Willem Bosboom a Belgičan Henry van de Velde.

Jan Willem Bosboom je oficiálně řazen mezi Haagské secesní architekty, ale neformálně stojí spíše mimo tuto skupinu. Důvodem je jeho fenomenální využití oceli, ale na druhé straně nevzdání se historizujících vzorů. Příkladem může být jeho *výstavní síň pro mistra kováře Egbertuse Beekmana* z roku

1898. Podobně jako Horta i Bosboom použil nosný skeletový systém se železnými sloupky, avšak na rozdíl od Horty v celém půdorysu domu. Uliční fasáda je celoprosklená v železném rámu. Kolemjdoucím se tak celý interiér otvírá a je možné nahlédnout až do nejzazších částí podlaží. Skelet nechal Bosboom přiznaný. Dům je zakončen zdobným železným zábradlím s korunou jako symbolem státní moci. To, co je Bosboomovi vyčítáno, jsou okrasné renesanční detaily a prvky z jónského a korintského řádu na nosných konstrukcích.

Dalším architektem působícím v Jižním Holandsku byl **Henry van de Velde**. Ačkoliv původem Belgičan, znamenal pro nizozemskou architekturu velký přínos. Vzorem jeho životního díla se zde stala *vila De Zeemeeuw* objednaná dermatologem W. J. H. Leuringem. Podobně jako jeho rodák Horta byl i Van de Velde ovlivněn anglickým hnutím Arts & Crafts. Industrializaci ale nevnímal jako negativní jev. Naopak, k masové výrobě se stavěl pozitivně a navrhoval výrobky k ní určené. Nebyl přesvědčen ani o návratu společnosti k principům středověkého řádu, na rozdíl od některých umělců a příznivců hnutí Arts & Crafts. Budoucnost viděl spíše v usilování o sociální změny. „*V jeho vizi musí, krásno každodenního života vést k lepší komunitě.*“*

Vila De Zeemeeuw byla postavena v roce 1901 a interiéry i exteriéry nesou jednotnou formu v duchu Gesamtkunstwerk. Pozoruhodná na ní je její symbióza s prostředím, které bylo jedním z určujících faktorů při její realizaci. Půdorys domu vychází z parcely, na které stojí, a téměř tu nejsou pravé úhly. Jedinou symetrii najdeme u uliční fasády. Hlavní vertikální osa vede jejím středem. Dům se otvírá a okenní otvory jsou umístěny zrcadlově. Taktéž komínová tělesa, i když u nich jde pouze o optický klam, protože ve skutečnosti jsou zakončena v různé výšce. Ostatní fasády jsou vůči sobě asymetrické. V zadní části domu vystupuje z obývacího pokoje výklenek, kterým se naskýtá výhled směrem k písčným dunám. Dispozice domu se odvíjí od centrálně umístěné polygonní haly s dvouramenným schodištěm a osvětleným průhledem ve stropní konstrukci. V přízemí jsou situovány hlučné provozy a v prvním patře se nachází klidové a odpočinkové zóny. Van de Velde byl senzitivní, i co se použitých barev týče. I ony vychází z přírodního prostředí. Interiér by měl podle něho u člověka vyvolávat určité nálady a pocity. Toho lze dosáhnout vhodným zvolením barev a linií a to tak, aby tyto pocity a nálady byly pozitivní. Důležitost podle něj netkví pouze v estetickém zážitku, ale i výchovném působení na uživatele objektu, kteří by se skrze něj měli naučit respektovat přírodu a naučit se pokoře. Barevná paleta vnější fasády vychází také z okolního



přírodního prostředí. Použití přírodního kamene je jednou z domén secese. Z ekologického hlediska je zajímavé využití místních přírodních zdrojů, konkrétně obložení komínů belgickým pískovcem. Všechny tyto zásady vedou podle Van de Veldeho k organické triádě mezi přírodou, projektem a člověkem.

AMSTERDAMSKÝ SOCIALISTICKÝ REALISMUS A RACIONÁLNÍ MODERNA PETRUSE BERLAGEHO

Druhým ohniskem nové umělecké architektury v Nizozemsku byl Amsterdam reprezentovaný **Petrusem Berlagem**. Na rozdíl od výše zmíněných se Berlage více řídil striktní geometrií. To však nebyl jediný rozdíl. Celkový pohled obou skupin byl odlišný. „*Směřování architektů v Jižním Holandsku bylo založené na pragmatické elegantně zdobné kráse. Směr v Severním Holandsku byl naopak společensky racionálně konstruktivní.*“*

Petrus Berlage byl prvotně ovlivněn Semperovými myšlenkami, které prezentoval sám Semper na škole v Curychu, kde v letech 1875 až 1878 studoval. Kromě pojetí funkce a formy rozpracovával Berlage své pojetí přírody jako vzoru formy rozmanitosti a pravidelnosti. Tomuto tématu se věnoval i Ernst Haecker v díle *Umělecké formy přírody*, které Berlagovi nebylo neznámé. V souladu s hnutím Arts & Crafts se neomezoval pouze na návrhy budov, ale i na jejich detailní vybavení. Na rozdíl od Arts & Crafts však nepovažoval středověk za vzor společnosti, ke kterému by se ta současná měla zpětně ubírat. Podle jeho názoru to měla být společnost v období italské renesance. Inspirací mu byly městské paláce, které představují jednotu umění prosazenou na principech demokracie. Moderní architektura vyniká šetrností, zatímco ta středověká přísností, své doby. Šetrnost v jeho realizacích vyplývala ze společenské situace. Docházelo k řadě změn, které byly vynuceny průmyslovou revolucí. V tomto případě to byla hlavně bytová nouze. Berlage měl obavy, že společnost nebude chtít investovat do náročných staveb a prvořadě bude levně bydlení pro široké masy. Proto své návrhy uskomnil a vzdal se přílišné dekorativnosti, přestože krása měla i nadále zůstat zachována. „*V racionálním stavitelství je základem čistota konstrukce, nikoliv bohaté používání ornamentů.*“* Jak by se na první pohled mohlo zdát, byl Petrus Berlage zarytým racionalistou. Neměli bychom se však nechat zmýlit. Byli bychom ochuzeni o podstatnou charakteristiku jeho realizací, jíž je symboličnost. Téměř vše v jeho stavbách má vedle své estetické a praktické stránky i stránku symbolickou. Románská velkoformátová cihla pro něho byla „*symbolem demokratického ideálu. Cihla, která je sama o sobě individuální a nicotná, tak jako masa lidí mající sílu,*



H. P. Berlage: Burza cenných papírů / Beurs van Berlage, Damrak 277, Amsterdam

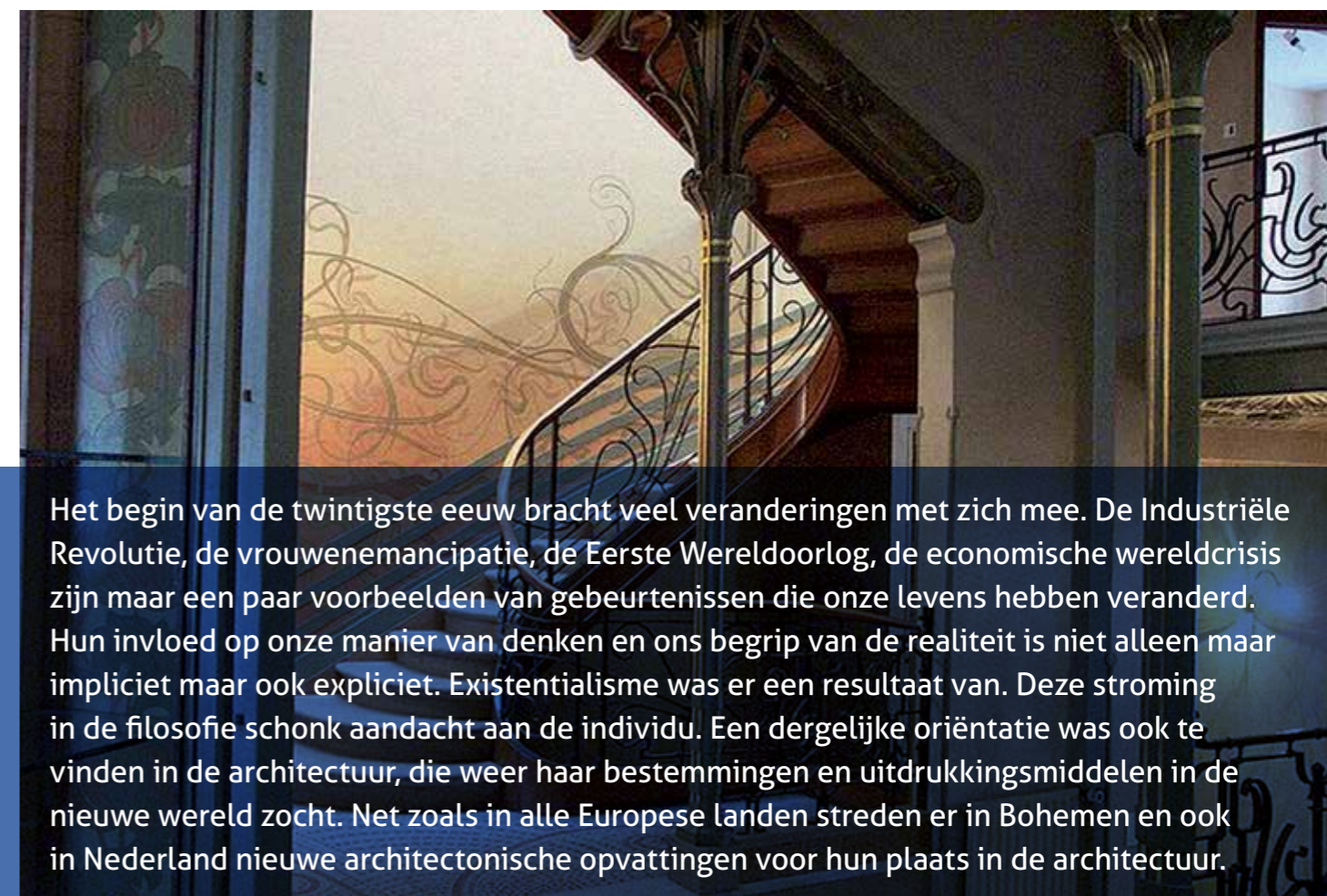
ukazuje nám sociální vzor, kterému dává formu a barvu.“* Věže začleněné do průčelí představovaly majáky navádějící společnost k lepší budoucnosti. Z interiérových prvků například schodiště symbolizovalo cestu k úspěchu. Tak jako jediný v životě stoupá na kariérním a osobním žebříčku, tak si měl představovat výstup po robustním schodišti. Snad největší pozornost byla věnována osvětlení prostoru a začlenění oken do fasády. Heslo doby bylo: „*van dokter naar het licht*“ volně přeloženo: z každodenní šedi a černoty k jasné a projasněné budoucnosti. Schodiště je v tomto duchu osvětleno stropním oknem. Zasedací sály zase okny přes dvě podlaží. Bohužel ne všechny symboly byly tehdejší společností pochopeny. *Centrále Generálních odborů nizozemských brusičů diamantů (centrála ANDB)* bylo nedlouho po jejím vzniku přezdíváno „*Hrad práce*“. Političtí odpůrci si brzy našli své vlastní přizvisko: „*Zámek loupežníků*“. Jedním z důvodů k tomuto posměšku bylo kratší přerušení výstavby z finančních důvodů.

Vedle *centrály ANDB* stavěl Berlage ve stejné době i *burzu (Beurs van Berlage)*. Funkce budovy však nebyla omezena pouze na burzu cenných papírů. Nacházela se v ní i radnice, kavárna, pošta nebo policejní stanice. Tomu odpovídala i její dispozice, která navazovala na okolní zástavbu. Berlage totiž nebyl pouze architektem, ale i skvělým urbanistou. Severní fasáda směrem k hlavnímu nádraží parafrázuje věžemi a odlišnou stavební hmotou jednotlivých částí panoráma města a hustou okolní zástavbu. Jižní fasáda kopíruje domy na náměstí Damrak množstvím typizovaných okenních otvorů. Podobně jako u *centrály ANDB* využíval Berlage pro zdůraznění svých myšlenek kontrastu masivních cihelných zdí - jako symbolu síly demokratického spoluzití - a přírodního kamene - jako pevného základu a opory státu. Velmi dbal na to, aby výsledná forma a použitá ornamentika korespondovaly s funkcí budovy a vyjádřená rozmanitost působila jednotně.

Berlage byl průkopníkem nového pohledu na architekturu, oproštěného od klasického chápání pouze její okrasné funkce a zbaveného tendencí stavět v duchu historizujících slohů bez jakékoliv myšlenkové inovace. Otevřel novou kapitolu nizozemské architektury, bez které by jeho nástupci neměli na co navazovat. •

Enkele stromingen

in de Belgische en Nederlandse architectuur eind 19e, begin 20ste eeuw



Het begin van de twintigste eeuw bracht veel veranderingen met zich mee. De Industriële Revolutie, de vrouwenemancipatie, de Eerste Wereldoorlog, de economische wereldcrisis zijn maar een paar voorbeelden van gebeurtenissen die onze levens hebben veranderd. Hun invloed op onze manier van denken en ons begrip van de realiteit is niet alleen maar impliciet maar ook expliciet. Existentialisme was er een resultaat van. Deze stroming in de filosofie schonk aandacht aan de individu. Een dergelijke oriëntatie was ook te vinden in de architectuur, die weer haar bestemmingen en uitdrukkingsmiddelen in de nieuwe wereld zocht. Net zoals in alle Europese landen streden er in Bohemen en ook in Nederland nieuwe architectonische opvattingen voor hun plaats in de architectuur.



De twee belangrijkste mijlpalen in die strijd waren enerzijds de ideeën van Gottfried Semper en anderzijds de oprichting van de Arts & Crafts-beweging. Gottfried Semper was de eerste deskundige-architect die de architectuur op een andere manier bekeek. Hij degradeerde deze niet tot een decoratief middel, maar beschouwde haar als een autonome kunstuiting. Semper begon onderscheid te maken tussen vorm en functie. Volgens hem bepaalden innerlijke en uiterlijke kentekenen een gebouw. De innerlijke kenmerken zijn een functie van een gebouw, die vast en onveranderlijk is. De uiterlijke kenmerken zijn gebruikte materialen, lokatie of de persoonlijkheid van de opdrachtgever en architect. Hoewel dit onderscheid duidelijk en logisch is, was dat in die tijd iets bijzonders en gaf dat een nieuwe kijk op architectuur. Juist deze denkbeelden stimuleerden de oprichting van de Engelse Arts & Crafts-beweging tussen 1880 en 1900. William Morris wordt beschouwd als de geestelijke vader van deze beweging. De geboorte van Arts & Crafts was ook een reactie op veranderingen in de maatschappij (de Industriële Revolutie en haar negatieve gevolgen): *'door de massaproductie was de schoonheid van het voorwerp verdwenen, het ambacht was vernietigd en het plezier in mooie dingen was verdwenen. Als het handwerk nieuw leven werd ingeblazen en de vormgeving werd gebaseerd op de natuur, dan kon schoonheid weer een onlosmakelijk onderdeel worden van het dagelijkse leven, zoals dat in de middeleeuwen ook het geval was. Voorwaarde voor een harmonische leefomgeving was wel dat alle kunst disciplines samenwerken om een Gesamtkunstwerk te scheppen, zoals een huis dat volledig werd ingericht in één stijl.'**

Victor Horta



BELGISCHE JUGENDSTIL

De invloed van de denkbeelden van Semper en van de Arts & Crafts-beweging bleven niet alleen beperkt tot het gebied van Engeland. Een van de eerste architecten die in het kader hiervan ontwierpen, was de Belgische architect **Victor Horta**. Zijn beroemdste gebouw is waarschijnlijk *de woning van professor Tassel* (1893-1895), die als chemicus soda uitvond, in Brussel. Het gebouw is tegenwoordig meer bekend als *Hotel Tassel*. Het unieke van het hotel ligt zowel in de gebruikte materialen als in de ideologische achtergrond van waaruit het ontstond. Gietijzer werd getransformeerd van materiaal voor secundaire constructies, zoals voor een zonnescherm of een trapleuning, tot het belangrijkste bouw materiaal voor dragende zuilen. Dankzij deze verandering van het dragende systeem verkreeg Horta een verluchting van de ruimte en bijgevolg ook een nieuw grondvlak, dat minder dragende muren bevatte. Daardoor konden trappen op een centrale plaats van het gebouw worden gesitueerd en kwamen alle omliggende delen van het gebouw door die trappen met elkaar in verbinding te staan. De luchtigheid van de binnenruimte werd ondersteund door de hoge ramen in de voorgevel. De voornaamste functie was esthetisch: de relatie tussen de ramen, het skelet en de belendende huizen, waarvan de grondvlakken als gevolg van nauwe verkaveling werden gevormd. De secundaire functie was puur praktisch: de verlichting van de binnenruimte. Naast deze twee functies mag men niet de esthetische kant van het werk van Horta vergeten. De Jugendstil van Horta is zonder enige twijfel de Jugendstil van de 'Art Nouveau'. Het exterieur en het interieur van zijn gebouwen zijn een wonderlijke parafrase van het plantenrijk. Als de Tsjechische architect Friedrich Ohmann werd verweten dat hij de Weense Jugendstil, de 'Secession', tot een decoratief middel degradeerde, was Victor Horta juist zijn tegenpool. Horta begreep heel goed de nieuwe stijl en de mogelijkheden van de nieuwe materialen.

DE NEDERLANDSE BIPOLAIRE OPVATTING VAN DE ART NOUVEAU

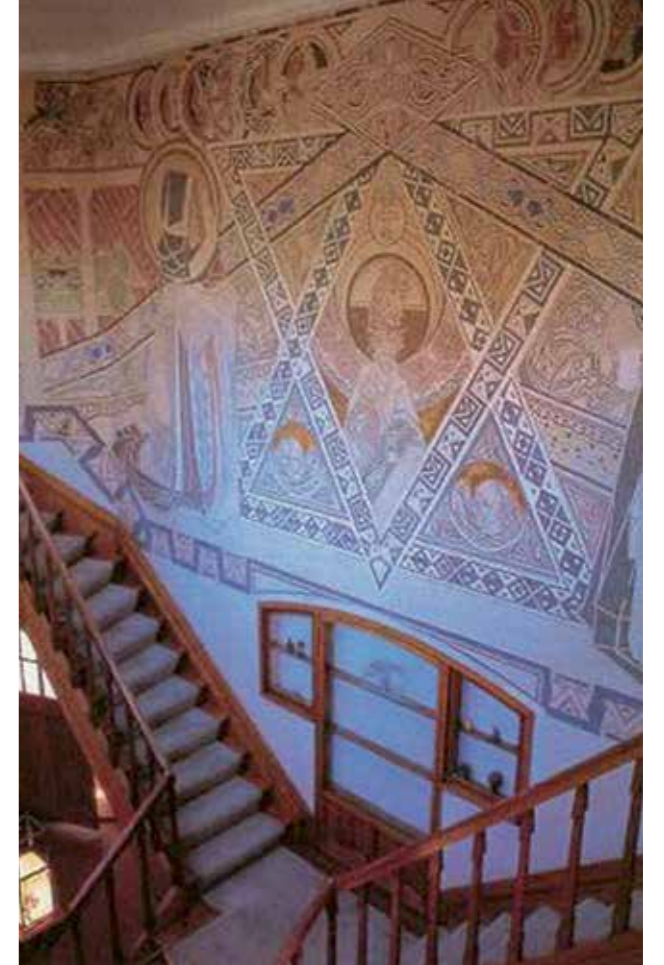
De ontwikkeling van de architectuur was in dit opzicht heel interessant in Nederland. Hoewel België een van de aangrenzende landen was en samen met Nederland lange tijd 'één staat' vormde, was er een afwijkende aanpak van de nieuwe architectuur. Dit kan zijn veroorzaakt door een aantal redenen: de eerste waren socioculturele verschillen tussen België en Nederland, d.w.z. de etnische samenstelling van de bevolking;

de tweede waren bepaalde wrokgevoelens tussen België en Nederland, die veroorzaakt werden door de langdurige geforceerde verbinding tussen beide landen die tot het jaar 1830 duurde. Bovendien is er in Nederland (en in België) een sterk regionalisme te vinden. Elke provincie heeft haar eigen taal (of dialect) en in sommige gevallen is de taal zo verschillend van de standaardtaal dat iemand uit één provincie iemand uit een andere provincie niet verstaat. Hoewel dit voorbeeld *ad absurdum* is, is het nuttig om op een vergelijkbare situatie in Tsjecho-Slowakije te wijzen. Zo'n wrokgevoel bestond tijdens de eeuwwisseling ook tussen Moravië en Bohemen. Aan de andere kant waren er ook kwesties die de volkeren verenigden. In de Tsjechische landen was dat het verzet tegen de overheersing van het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije. In Nederland was dat de voortdurende strijd met het water. De Jugendstil of in dit geval de Art Nouveau had in Nederland twee haarden. De eerste waren de steden Den Haag en Rotterdam in de provincie Zuid-Holland. De tweede lag in Amsterdam in Noord-Holland. Het begrip van de nieuwe architectuur varieerde van strak en geometrisch tot dynamisch en asymmetrisch. Dat is de reden voor de benaming de Art Nouveau, 'nieuwe kunst'.

NEDERLANDSE JUGENDSTIL EN BELGISCHE JUGENDSTIL IN NEDERLAND

De Jugendstil in Zuid-Holland met zijn dynamische asymmetrie heeft zijn wortels in België. Johan Mutter, W.B. van Liefland, L.A.H. de Wolf, Jan Willem Bosboom en de Belg Henry van de Velde zijn architecten die in het kader van deze stroming ontwierpen.

Jan Willem Bosboom behoort officieel tot de Haagse Jugendstil-architecten maar officieus staat hij naast deze groep. De oorzaak hiervan was zijn fenomenale gebruik van nieuwe gietijzeren constructies, maar tegelijkertijd deed hij geen afstand van het historisme van de negentiende eeuw. Dat werd hem ook vaak verweten. Het beste voorbeeld van zijn houding tegenover de architectuur is *de toonzaal van meestersmid Egbertus Beekman* in Den Haag (1898). Bosboom werkte net zoals Horta met een gietijzeren skelet, maar in tegenstelling tot Hotel Tassel van Horta ontwierp Bosboom het dragende skelet helemaal zonder één enkele muur. Dankzij deze bouwmethode kreeg hij een vrij grondvlak, waarop hij willekeurige dingen kon plaatsen omdat er geen binnenmuren waren. Ook de glazen voorgevel was vrij. De bedoeling van deze oplossing was een betere verlichting van het interieur en een grotere transparantie door de glazen gevel. De producten die



Henry van de Velde: Villa De Zeemeeuw, Wagenaarweg 30, Scheveningen / Vila De Zeemeeuw

daar uitgesteld lagen, waren daardoor goed zichtbaar voor de consument. De afsluiting van de gevel bestond uit een stalen leuning met een kroon als het symbool van de overheid.

Een andere architect die in Zuid-Holland werkte, was **Henry van de Velde**. Hoewel hij oorspronkelijk uit België kwam, was zijn werk een enorme inbreng voor de Nederlandse architectuur. De villa *De Zeemeeuw* te Scheveningen (1901) kan als zijn opus magnum worden beschouwd. De opdracht-



gever van de villa was de huisarts dr. W.J.H. Leuring. Van de Velde werd net als zijn landgenoot Horta beïnvloed door de Arts & Craft-beweging. Maar Van de Velde stond open voor de Industriële Revolutie en beschouwde die niet als een negatief fenomeen. Bovendien verwelkomde hij de massaproductie en ontwierp hij goederen die daarvoor bestemd waren. Hij was ook niet overtuigd van het terugkeren van de maatschappij naar de middeleeuwen en naar de principes van die tijd. Allebei waren dit eisen van sommige kunstenaars en deskundigen die rond de Arts & Crafts-beweging stonden. Van de Velde zag de toekomst meer in de sociale veranderingen. *'In zijn visie moest "schoonheid in het dagelijks leven" leiden tot een betere samenleving.'**

Villa De Zeemeeuw werd in 1901 gebouwd. Het interieur en het exterieur van het huis zijn typische producten van een Gesamtkunstwerk. Wat bijzonder is, is een symbiose tussen het gebouw zelf en de natuurlijke omgeving. De natuurlijke omgeving was één van de belangrijkste factoren voor Horta tijdens diens vormgeving. Het grondvlak is gebaseerd op het bouwterrein dat bijna geen rechthoeken bevatte. Daarom is de enige symmetrie bij de straatgevel te vinden. De voornaamste verticale as bevindt zich in het midden van de straatgevel. Daarop zijn ramen spiegelbeeldig geplaatst, waardoor het huis geopend is tot aan de straat. Schoorstenen lijken ook spiegelbeeldig en symmetrisch te zijn, maar dat is alleen maar een enorm gezichtsbedrog. De schoorstenen hebben in werkelijkheid verschillende hoogtes. De andere gevels zijn helemaal asymmetrisch. Aan de achterkant van de villa bevindt zich in de woonkamer een erker waar vanuit een mooi uitzicht op de duinen is. De basis van het grondvlak vormt het type van een Engels woonhuis met een centrale hal en een verdeling van de kamers volgens hun bestemming in geluidsarme en lawaaijige ruimtes. Dit type woonhuis probeert in de behoeften van het moderne wonen te voorzien. De stille kamers zijn op de eerste verdieping geplaatst. Lawaaijige ruimtes liggen op de begane grond rond de centrale hal dat een dakraam heeft. De hal is voorzien van dubbele trappen. Van de Velde had ook een sterk gevoel voor het gebruik van kleuren. Deze zijn in de villa in harmonie met de natuurlijke omgeving. Volgens Van de Velde is een esthetische ervaring met het huis niet het hoofddoel van een architect. De bestemming van de villa is ook de opvoeding van de bewoners om het milieu weer te respecteren en bewonderen. In ecologisch opzicht is het interessant dat hij slechts lokale materialen gebruikte. Al deze beginselen (harmonie, ecologie, opvoeding) leiden tot de organische triade: mens, ontwerp, milieu.

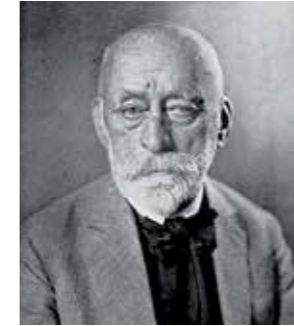
AMSTERDAMS SOCIALISTISCH REALISME EN RATIONELE MODERNITEIT VAN HENDRIK PETRUS BERLAGE

De tweede haard van de Art Nouveau lag in Amsterdam, in Noord-Holland. De beroemdste vertegenwoordiger hiervan is de architect en stedenbouwkundige **Hendrik Petrus Berlage**. In tegenstelling tot de eerder genoemde architecten ontwierp hij in de richting van strikte geometrie. Maar dat was niet het enige verschil. Zijn visie op de architectuur was als geheel anders. *'Zo werd wel eens onderscheid gemaakt tussen een constructief-rationeel-maatschappelijk ingestelde richting – te plaatsen in Amsterdam, en een sierend elegant-artistiek-pragmatische richting – te plaatsen in Den Haag en Rotterdam...'**

J. W. Bosboom: Denneweg 56, Den Haag / Hág



Henry van de Velde



Hendrik Petrus Berlage

Berlage werd eerst beïnvloed door het gedachtegoed van Semper. Hij ontmoette Semper in Zürich, waar hij tussen jaren 1875 en 1878 studeerde. Naast Semper's theorie van vorm en functie werkte Berlage ook zijn opvatting uit van de natuur als voorbeeld van verscheidenheid en regelmatigheid. Volgens de beginselen van de Arts & Crafts-beweging was Berlage niet alleen architect maar ook ontwerper van de inrichting van zijn gebouwen. Toch stemde hij niet in met de terugkeer naar de middeleeuwse maatschappij, want hij beschouwde de maatschappij van de Italiaanse renaissance als het beste ideaal van maatschappelijke orde. Inspiratie voor hem waren de Italiaanse stadspaleizen, die de eenheid van de kunsten op grond van een democratisch principe uitdrukten. De moderne architectuur muntte uit in zuinigheid, de middeleeuwse architectuur muntte uit in de gestrengheid van die tijd. De zuinigheid in het werk van Berlage werd veroorzaakt door de sociale situatie in Nederland. Er waren veel veranderingen gekomen, die door de Industriële Revolutie waren afdgedwongen. In dit geval ging het om woningnood. Berlage was er ongerust over dat de overheid of de maatschappij niet zou willen investeren in kostbare projecten en dat sociale woningbouw voor de massa de prioriteit zou krijgen. Daardoor moest hij goedkopere projecten maken en liet hij een overmatig decoratieve bouwstijl achterwege. Toch dacht Berlage dat de schoonheid van de architectuur moest worden behouden. *'... volgens de leer van het rationele bouwen was de zuivere constructie de grondslag van het ontwerp en niet het gebruik van ornamenten.'** Op het eerste gezicht kan het lijken dat Berlage een hardnekkige rationalist was, maar dat is helemaal niet waar, omdat Berlage een sterk gevoel voor symboliek had. Bijna alles wat bij zijn

BRONNEN / ZDROJE: *Kleijn, Koen; Smit, Jos; Thunnissen, Claudia. *Nederlandse bouwkunst – Een geschiedenis van tien eeuwen architectuur*, Alphen aan de Rijn 1995. Pavel, Miroslav. *Expresionisme in de Tsjechische en Nederlandse architectuur*. Praag 2010, BA-scriptie, begeleider: Dr. Vladimír Czumalo.

gebouwen is te vinden, heeft diverse dimensies: esthetische, praktische en symbolische. De 'reuzenmop', een grote baksteen, was voor hem *'een symbool van een democratisch ideaal. Hij, die als enkeling een nietigheid, als massa echter een macht is, is het voorbeeld voor het gelijke sociale beeld waaraan hij kleur en vorm te geven heeft.'** Een toren die in de straatgevel werd verwezenlijkt, vormde een baken die de weg naar een betere toekomst wees. De binnentrappen symboliseerden de weg naar succes. De meeste aandacht schonk Berlage misschien aan de verlichting van het interieur en aan de plaatsing van ramen. Hij geloofde in de heilzame werking van het licht. Daarom werd de trappen verlicht door een dakraam of kregen de vergaderzalen ramen die over twee verdiepingen liepen. Helaas niet alle symbolen werden in die tijd goed begrepen. Het gebouw van *de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkerbond (ANDB)* kreeg, kort na de uitvoering in 1899, de benaming: burcht van de arbeid. Maar de tegenstanders verzonden hun eigen bijnaam: een roofslot. Een van de redenen voor deze afwijkende benaming was de korte bouwstop tijdens de uitvoering door tijdelijk geldgebrek.

In dezelfde tijd van de uitvoering van het gebouw van de ANDB werkte Berlage aan de Beurs aan het Damrak. De bestemming van de Beurs was echter niet beperkt tot een beurs. In het gebouw werden bijvoorbeeld ook het stadhuis, een postkantoor, een café en een politiebureau geplaatst. De plattegrond beantwoordt zowel aan deze functies als aan de omliggende bouwwerken. Berlage was namelijk ook uitstekende stedenbouwkundige. De noordgevel, in de richting van het Centraal Station, parafraseert het panorama van de stad door verschillende bouwvolumes. De zuid- en westgevels kopiëren de huizen die ertegenover op het Damrak staan door herhaling van gestandaardiseerde kozijnen en door de toren geplaatst op de hoek van de Beurs. Zoals eerder vermeld gebruikte Berlage ook bij dit gebouw de tegenstelling tussen de baksteen als symbool van een democratische ideaal en natuursteen als symbool van een vaste en sterke ondersteuning van de overheid. Hij zorgde er steeds voor dat de definitieve vorm en gebruikte ornamenten hand in hand gingen met de bestemming van het gebouw. Hij wilde een overeenkomst bereiken tussen de functie en de uitgedrukte verscheidenheid.

Berlage was pionier op het gebied van de architectuur. Zijn nieuwe begrip van de architectuur hield in dat architectuur iets meer is dan een decoratief hulpmiddel of een herhaling van historisme zonder enige innovatie. Hij wees de nieuwe weg naar de moderne architectuur. Zonder Berlage zou de Nederlandse bouwkunst geen geestelijke vader hebben gehad. ●

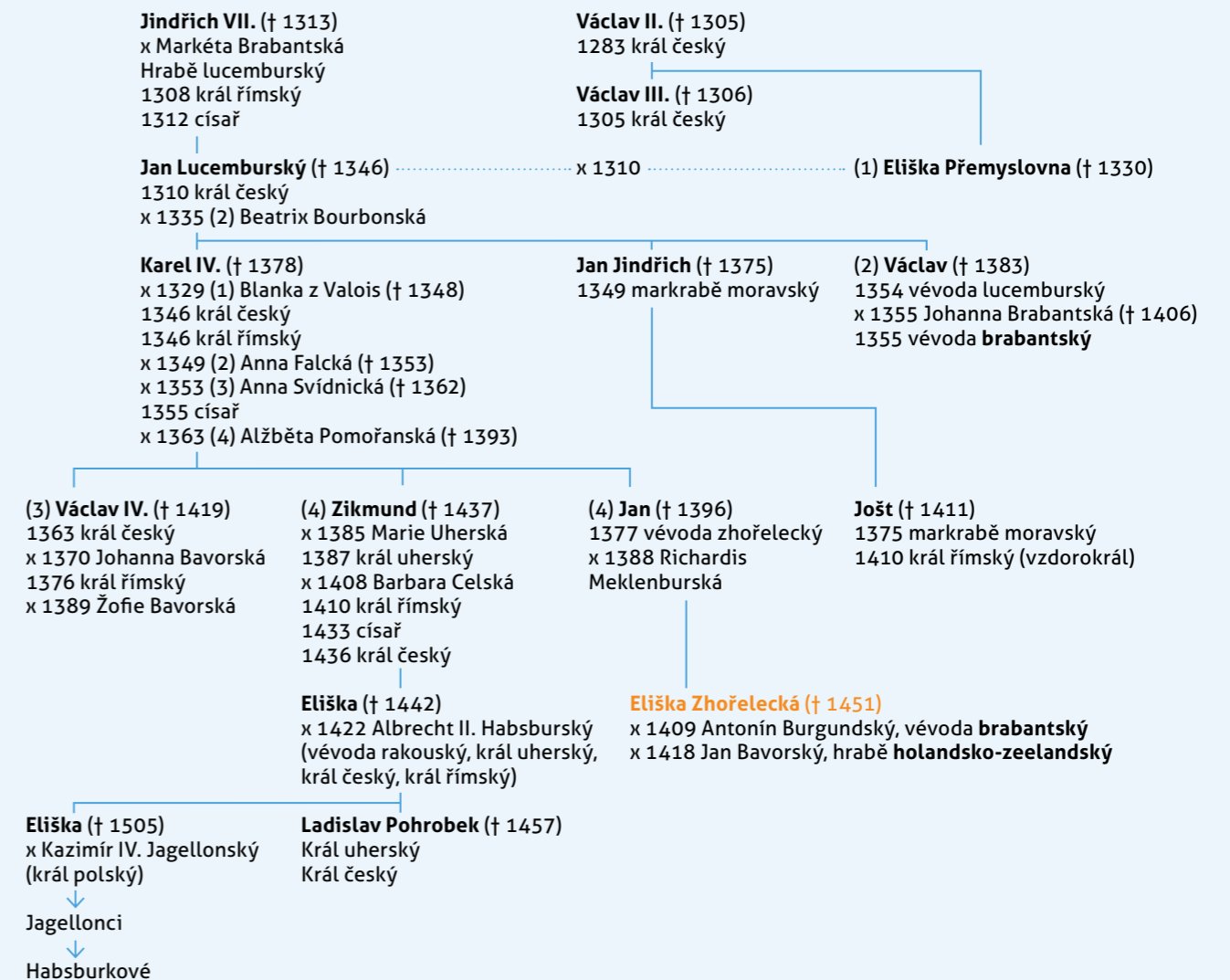
Eliška Zhořelecká (Elisabeth van Görlitz), vévodkyně brabantská, hraběnka holandská

Eliška Zhořelecká (1390-1451), poslední princezna z rodu českých Lucemburků, nehrála nijak důležitou politickou roli ani v českých zemích, ani v Nizozemí, kam se dostala sňatkem. Stala se nejprve vévodkyní brabantskou, později hraběnkou holandskou a nakonec vévodkyní lucemburskou.

Eliška Zhořelecká, v Nizozemí známá jako Elisabeth van Görlitz, se narodila v listopadu 1390 na hradě v Hořovicích (Horschowitz) jihozápadně od Prahy. Její otec, Jan Zhořelecký (1370-1396), byl nejmladším synem císaře Karla IV., který mu jako dědictví daroval vévodství lužické a markrabství brani-borské. Janovi dva starší bratři byli český a římský král Václav IV. (v roce 1410 kurfiřty sesazený jako císař) a Zikmund, král uherský a od roku 1410 císař. Eliščiní rodiče záhy zemřeli, její otec (na otravu jedem?) v roce 1396, když jí bylo pět let a její matka, švédská princezna Richardis Meklenbursko-Schwerinská, o čtyři roky později. Elišce se dostalo výchovy a vzdělání na pražském dvoře pod poručnictvím jejího strýce Václava IV. Byla jedinou lucemburskou dědičnou princeznou až do roku 1409, kdy se narodila jiná Eliška, dcera jejího strýce Zikmunda. Nakonec se Eliška Zhořelecká stala posledním žijícím potomkem lucemburské císařské dynastie.

Její politický význam vyplývá z mnoha sňatkových plánů, které pro ni osnovali její strýcové Václav IV. a Zikmund. V těchto kruzích bývalo obvyklé, že otec (nebo poručník)

Lucembursko - Čechy - Morava



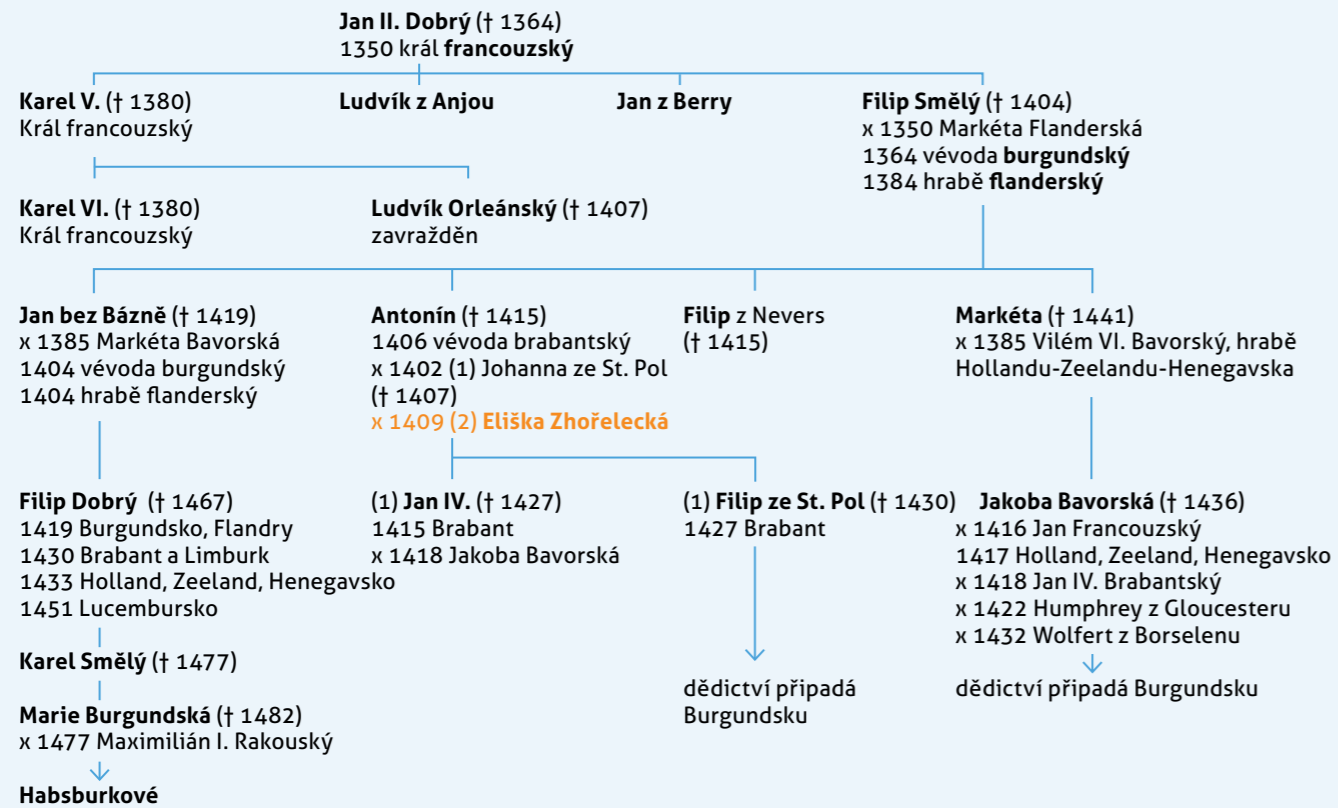
uzavíral za své malé děti smlouvu o pozdějším manželství. Tyto dlouho předem plánované sňatky samozřejmě nijak nesouvisely s láskou (na to měli později milence a milenky), nýbrž s politicko-vojenským spojenectvím, větší mocí, více penězi, větším územím, tituly a vážeností – a s plozením (mužského) potomstva.

Na začátku ledna 1397, Elišce bylo teprve sedm let, byla s markrabětem ze sousední **Míšně** uzavřena smlouva o pozdějším manželství s jeho synem. Jenže téhož měsíce dorazila do Prahy delegace vévody Ludvíka **Orleánského**, francouzského prince, aby prozkoumala možnost sňatku jeho nejstaršího

syna Karla s Eliškou. Pro orleánské bylo důležitější než nevěsta její věno: vévodství lucemburské. Po měsíce trvajících vyjednáváních byla smlouva o sňatku podepsána. To však o několik let později nezabránilo tomu, aby byla Eliška nabídnuta jako možná nevěsta pro syna hraběte a kurfiřta Ruprechta **Falckého**, avšak nakonec nebyla shledána tou pravou. V roce 1407 opět probíhala jednání se dvorem v Míšni, ale vyjednávání se nezdařilo, což přineslo Václavu IV. nepřátelství Míšně. Ve stejném roce byl Ludvík Orleánský na příkaz burgundského vévody a flanderského hraběte Jana bez Bázně zavražděn a dříve uzavřená smlouva přestala platit.



Burgundsko - Flandry - Brabant



Iniciativu pak převzal sám Jan bez Bázně a v červenci 1408 proběhla v Gentu diplomatická jednání o sňatku české dědičné princezny Elišky Zhořelecké s jeho bratrem Antonínem Burgundským. Ten byl od roku 1406 vévodou **brabantským** a už rok byl vdovcem, čili k dispozici. Smyslem bylo sjednotit tímto sňatkem opět Lucembursko a Brabant. K tomu již jednou došlo, a to v roce 1354 sňatkem Johanna Brabantské a Václava IV., nevlastního bratra Karla IV. Nakonec se dospělo k dohodě a koncem října 1408 vyslalo vévodství brabantské do Prahy delegaci, aby Elišku Zhořeleckou vyzvedla. Toto poselstvo vedli vysoce urození brabantští šlechtici Imbrecht (Engelbert) Nassavský a Willem ze Sint-Agatha-Rode. K nim se připojili také vyslanci burgundského vévody Jana bez Bázně a francouzského krále Karla VI., aby v Praze vedli diplomatická jednání v souvislosti s plánovaným koncilium v Pise (1409) a o církevním učení Johna Wyclifa, který měl v Čechách mnoho přívrženců. Cestující společnost se skládala z urozených šlechticů, rytířů, diplomatů, vojáků, kočích a vozků, přičemž

význam takových poselstev lze odvodit z počtu koní, který v tomto případě činil ke čtyřem stům, což už něco znamenalo.

Svatební smlouva byla uzavřena 27. dubna 1409 a po téměř sedmiměsíčním pobytu v Čechách se 11. května brabantsko-burgundsko-flanderská delegace vydala s Eliškou do Brabantu. Cestou byli význační cestovatelé přijati markrabětem míšeňským a arcibiskupem mohučským a kolínským. V Lutychu, který se tehdy nazýval ještě Ludeke, se princ-biskup Jan Bavorský (za něhož se Eliška o devět let později provdá) postaral o slavnostní přijetí. Delegace dorazila 20. června 1409 do Lovaně, starého hlavního města Brabantu. Celá cesta z Brabantu do Prahy a zase zpět trvala devět měsíců!

Svatba tehdy devatenáctileté Elišky s o šest let starším Antonínem Burgundským, vévodou brabantským, se konala 16. července 1409 v Bruselu v kostele sv. Jakuba na Koudenbergu. Ve velkém počtu jí byli přítomni urození brabantští a burgundsko-flanderští šlechtici a šlechtičny. Při podobných událostech se vždy pořádal turnaj a toho dne se

ho účastnil i sám vévoda Antonín. U vévodského paláce byla postavena velká dřevěná hala, zvenčí ověšená sukem v bílé a červené (české barvy) a zevnitř drahocennými koberci. Velkému zájmu se těšila fontána se sochou mořské panny: z jednoho prsu jí prýštilo červené víno, z druhého bílé víno.

Z tohoto manželství se 2. června 1410 narodil Vilém. Dítě bylo pokřtěno v bruselském kostele sv. Guduly, dnešní katedrále. Dvěma kmotry byly Vilém VI. Bavorský, hrabě henegavsko-hollandsko-zeelandský, a jeho mladší bratr Jan Bavorský, kníže-biskup lutyšský (za něhož se Eliška později provdá). Oslavovalo se, vždyť se jednalo o mužského dědice, avšak chlapeček byl příliš slabý a o několik dnů později zemřel.



Narozením Elišky, dcery císaře Zikmunda, v roce 1409, ztratila Eliška Zhořelecká svoje prvenství v lucemburském dědičném nástupnictví (Čechy, Morava a Uhry) a musela se spokojit se Zhořelcem (Lužice). Po smrti Jošta Moravského v roce 1411 získala také titul vévodkyně lucemburské. Byl tu však jeden problém: lucemburští stavové Elišku neuznali jako vévodkyni. Na konci srpna 1412 vyslal Antonín na pražský dvůr delegaci, aby tuto dědičnou otázku řešila. Vyslanci Willem van Seyne, Gillis van Rodemache a Edmond van

Dynter dorazili v polovině září do Prahy, kde byli přijati Konrádem, biskupem olomouckým a českým kancléřem, Lackem z Kravař, hofmistrem a Albertem z Koldic, komorníkem. O několik dnů později přijal poselstvo král Václav IV. na hradě Karlštejn. Edmond van Dynter napsal o audiencích na Karlštejně, Točniku a Kunraticích ve své známé Brabantské kronice.

Brabant pak v letech 1412-13 marně vedl válku o vlastnictví Lucemburska; otázku se nepodařilo vyřešit. Brabantský vévoda Antonín Burgundský i jeho bratr Filip z Nevers padli ve známé bitvě u Azincourtu dne 25. října 1415, v níž Francie (jízda) podlehla Anglii (lučištníci). Eliška Zhořelecká, které tehdy bylo 25 let, ovdověla. Jejím nevlastnímu synovi, Janu IV., Antonínovu synu z prvního manželství, bylo tehdy 13 let a byl dán pod regentství Brabantské Rady XI.

Rovněž Eliška byla jako vévodkyně-vdova dána pod opatrovnictví, byl jí dán k dispozici hrad v Turnhoutu, ovšem ona byla nespokojená a stěžovala si, že se ní není jednáno podle cti a postavení a že jí dokonce ani nedali volnost při výběru vlastních dvorních dam. Došlo k rozepři a Eliška bez dovolení opustila brabantský dvůr v Bruselu. 17. července 1416 šla na zbožnou pouť do Halle, na jihozápad od Bruselu, a poté odjela do Lucemburska, které si nárokovala, a kde se usadila.

Boj o moc, který se nyní rozpoutal, souvisel s ovládnutím Nizozemí. Záhy se objevily otázky ohledně dědictví v Brabantu-Limbursku, Hollandu-Zeelandu-Henegavsku a v Lucembursku. Muž, který tím vším jako šachový mistr hýbal, byl Filip Dobrý, vévoda burgundský a hrabě flanderský. Aby dosáhl svého cíle – sjednocení Nizozemí pod jeho správou – nezalekl se násilí, války ani vraždy.

Císař Zikmund odmítl uznat Jana IV. jako vévodu brabantského a v roce 1416 požadoval toto vévodství pro sebe, ovšem politicky i vojensky byl příliš slabý, a tak byl vypoklonkván. Spojencem císaře byl Jan Bavorský, od roku 1389 princ-biskup lutyšský, který však nikdy nedostal kněžské svěcení, čímž sice byl zvoleným biskupem, avšak nikoliv biskupem vysvěceným. Jeho bratr Vilém byl hrabě hollandsko-zeelandsko-henegavský a zemřel v roce 1417, načež si Jan činil nároky na jeho dědictví. Toto dědictví si ovšem nárokovala také Vilémova dcera, Jakoba Bavorská, a ukázalo se, že je houževnatou protivnicí. Ať už to bylo jakkoliv, Jan Bavorský byl v roce 1418 jako kníže-biskup lutyšský odvolán a císařem Zikmundem mu bylo dáno v léno Holland-Zeeland-Henegavsko. Ve stejném roce pojal za manželku Elišku Zhořeleckou, která mezitím dostala od svého strýce, císaře Zikmunda, do zástavy vévodství lucemburské. Na jejich dvoře ve s Gravenhage (Haag) byl dvorním malířem



Jan van Eyck ("meyster Jan den Maelre", "Johannes myns genadichs heren scilder", atd.).

V roce 1418 se také Jan IV. Brabantský oženil s Jakobou Bavorskou a požadoval pro svoji manželku dědičné nástupnictví v Holland-Zeeland-Henegavsku. Filip Dobrý zakročil smířlivě, alespoň to tak vypadalo, a dospělo se k dohodě: Jan Bavorský se v letech 1419/1420 stal spoluregentem své neteře

Jakoby Bavorské v Holland-Zeelandu. Jako protislužbu uznal v dubnu 1424 Jan Bavorský, že zemře-li bezdětný, bude jeho dědicem Burgundan Filip Dobrý. A podívejme se, koncem prosince 1424 byl padesátiletý Jan Bavorský otráven a 6. ledna 1425 zemřel. (Je pohřben v dominikánském klášteře v Haagu.) Tato vražda nebyla nikdy objasněna, avšak faktem je, že ze smrti Jana Bavorského měli užitek jak Jakoba, tak Filip Dobrý.

Bavorsko - Holland - Zeeland - Henegavsko



Eliška Zhořecká se ve věku 34 let stala podruhé vdovou. Zřejmě krátce po smrti svého manžela odjela do Lucemburska. V roce 1427 slíbila lucemburské dědictví Filipu Dobrému, což bylo v roce 1441 definitivně upraveno Hesdinskou smlouvou. Tehdy prodala svá práva na Lucembursko Filipu Dobrému (za roční rentu 8000 zlatých). Na základě této smlouvy ovládl Filip Dobrý Lucembursko v roce 1443.

Současní historici tvrdí, že Eliška Zhořecká prý byla rozmazlená, arogantní, marnotratná a prostopášná a že vždy zvolila ten tábor, který jí finančně přinesl nejvíce. Zemřela 3. srpna 1451 ve věku šedesát jedna let a byla pohřbena v Trevíru

(v bývalém františkánském kostele, později jezuitském kostele, nyní kostel Svaté Trojice). Byla tehdy jedinou ještě žijící dědičnou princeznou rodu českých Lucemburků a při její smrti byly země původu Lucemburků na západě v burgundském držení. •

BIBLIOGRAFIE HOENSCH, Jörg K., *Die Luxemburger. Eine spätmittelalterliche Dynastie gesamteuropäischer Bedeutung 1308-1437*, s.l., 2000, p. 214, 219, 227, 233, 240, 252, 309 e.v. HOENSCH, Jörg K., *Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368-1437*, München, 1996. VELDTRUP, Dieter, *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV. Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit*, Warendorf, 1988, p. 436-442, 479. KRENN Dorit-Maria en WILD Joachim, *Fürste in der ferne. Das Herzogtum Niederbayern-Straubing-Holland 1353-1425*, Augsburg 2003

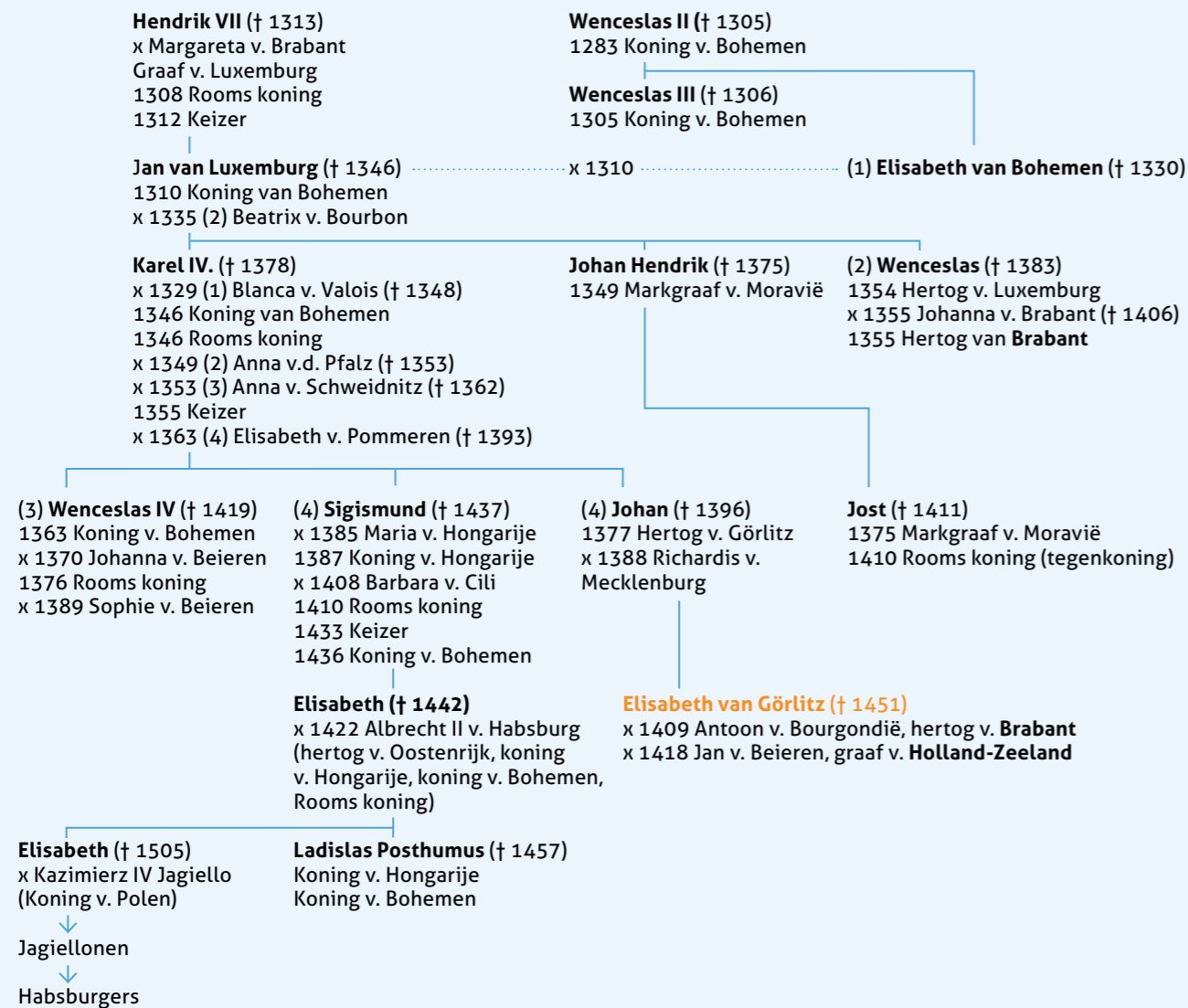
Elisabeth van Görlitz, hertogin van Brabant, gravin van Holland

Een belangrijke politieke rol heeft Elisabeth van Görlitz (1390-1451), de laatste prinses uit het Luxemburgs-Boheems geslacht, niet gespeeld, niet in de Boheemse Landen en ook niet in de Nederlanden waar ze door huwelijk terecht kwam. Ze werd eerst hertogin van Brabant, later gravin van Holland en tenslotte hertogin van Luxemburg.

Elisabeth, in Tsjechië gekend als Eliška Zhořecká, werd geboren in november 1390 in de burch van Horschowitz (Hořovice) ten zuidwesten van Praag. Haar vader, Johann von Görlitz (1370-1396), was de jongste zoon van keizer Karel IV, die hem als erfgoed het hertogdom Lausitz en het markgraafschap Brandenburg had geschonken. Johanns twee oudere broers waren de Boheemse en Roomse koning Wenceslas IV (in 1410 door de keurvorsten afgezet als keizer) en Sigismund, koning van Hongarije en vanaf 1410 keizer. Elisabeths ouders overleden vroeg, haar vader (gifmoord?) in 1396 toen zij vijf jaar oud was en haar moeder, de Zweedse prinses Richardis von Mecklenburg-Schwerin, vier jaar later. Ze genoot opvoeding en opleiding aan het Praagse hof onder de voogdij van haar oom Wenceslas IV. Zij was de enige Luxemburgse erfprinses tot bij de geboorte in 1409 van een andere Elisabeth, de dochter van haar oom Sigismund. Uiteindelijk werd Elisabeth van Görlitz de laatste levende afstammeling van de Luxemburgse keizerlijke dynastie.



Luxemburg - Bohemen - Moravië



Haar politieke betekenis blijkt uit de vele huwelijksplannen die haar ooms Wenceslas IV en Sigismund voor haar smeeden. Het was gebruikelijk in die kringen dat de vader (of de voogd) voor zijn jonge kinderen een overeenkomst voor een later huwelijk afsloot. Die lang vooraf geplande huwelijken hadden natuurlijk niets met liefde te maken (daarvoor had men later minnaars en minnaressen), maar wel met politiek-militaire bondgenootschappen, met meer macht, meer geld, meer grondgebied, titels

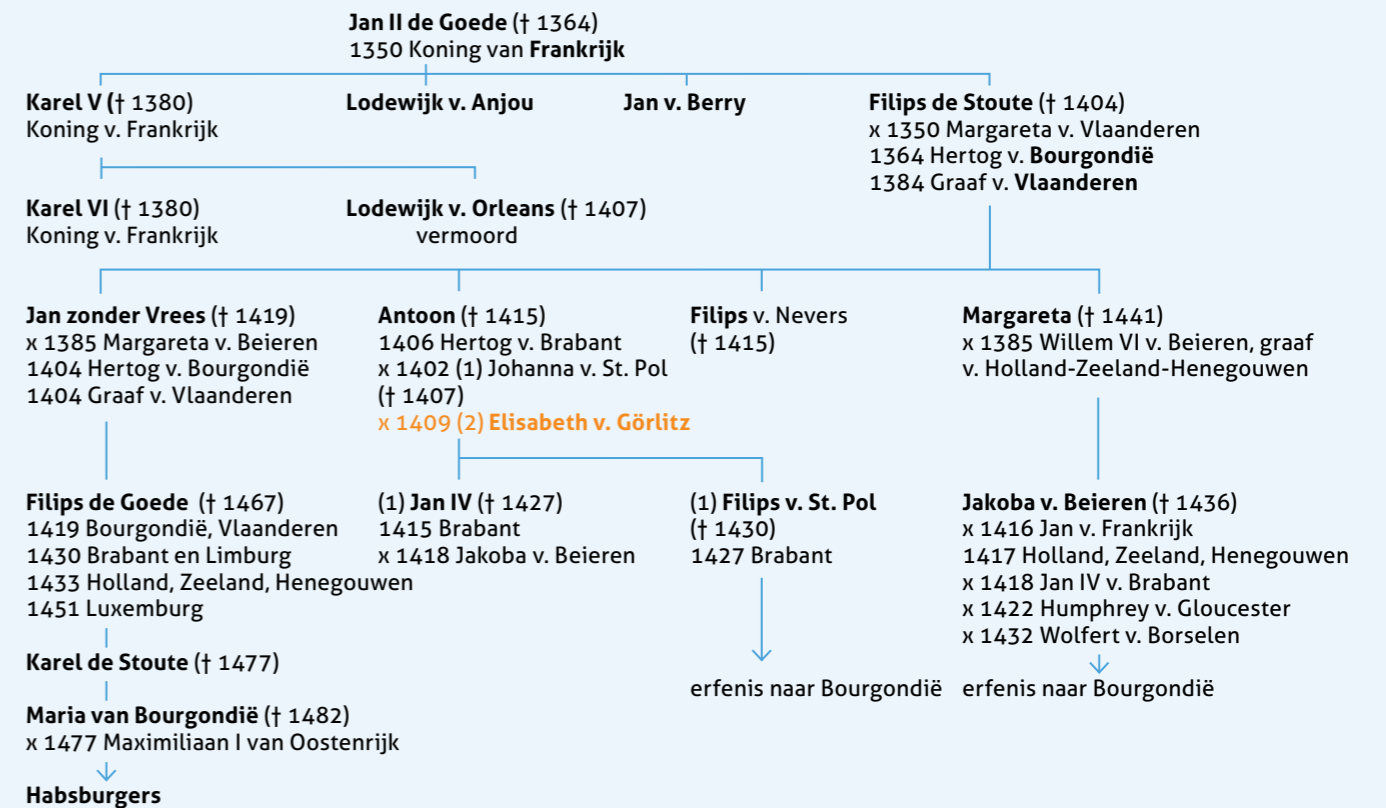
en aanzien en met het op de wereld zetten van een (mannelijk) nageslacht.

Begin januari 1397, Elisabeth was pas zeven jaar oud, werd met de markgraaf van het naburige **Meissen** een overeenkomst gesloten voor een later huwelijk met diens zoon. Maar in diezelfde maand kwam in Praag een delegatie aan van hertog Lodewijk van **Orleans**, een Franse prins, om te peilen naar een mogelijk huwelijk tussen zijn oudste zoon Karel en Elisabeth. Belangrijker dan de bruid was voor Orleans de huwelijksgift:

het hertogdom Luxemburg. Na maandenlange onderhandelingen werd een huwelijksvereenkomst ondertekend. Dat heeft echter niet belet dat enkele jaren later Elisabeth ingezet werd als mogelijke bruid voor de zoon van graaf en keurvorst Ruprecht von der **Pfalz**, maar die werd dan toch te minnetjes bevonden. In 1407 vonden weer gesprekken plaats met het hof

in Meissen, maar de onderhandelingen mislukten, wat Wenceslas IV de vijandschap van Meissen opleverde. In hetzelfde jaar werd Lodewijk van Orleans in opdracht van de Bourgondische hertog en Vlaamse graaf Jan zonder Vrees vermoord en de vroeger gesloten overeenkomst werd dode letter.

Bourgondië - Vlaanderen - Brabant



Jan zonder Vrees nam dan zelf het initiatief en in juli 1408 hadden in Gent diplomatieke onderhandelingen plaats voor een huwelijk van de Boheemse erfprinses Elisabeth van Görlitz met zijn broer Antoon van Bourgondië. Die was sedert 1406 hertog van **Brabant** en al een jaar lang weduwnaar, beschikbaar dus. Het was de bedoeling om door dit huwelijk Luxemburg en Brabant weer te verenigen. Dat was al eens gebeurd door het huwelijk in 1354 van Johanna van Brabant en Wenceslas van Bohemen, de halfbroer van Karel IV. Uiteindelijk kwam men tot een vergelijk en eind oktober 1408 stuurde het hertogdom Brabant een delegatie naar Praag om Elisabeth van Görlitz af te gaan halen. Dit gezantschap stond

onder leiding van de hoge Brabantse edellieden Imbrecht (Engelbert) van Nassau en Willem van Sint-Agatha-Rode. Bij hen sloten ook afgevaardigden aan van de Bourgondische hertog Jan zonder Vrees en van de Franse koning Karel VI om in Praag diplomatieke gesprekken te voeren in verband met het geplande concilie in Pisa (1409) en over de kerkleer van John Wyclif, die in Bohemen veel aanhang vond. Het reisgezelschap bestond uit hoge edellieden, ridders, diplomaten, soldaten, knapen en voerlui, maar het belang van dergelijke gezantschappen kan worden afgeleid uit het aantal paarden en dat was in dit geval zo'n vierhonderd en dat was heel wat.

Het huwelijkskontraat werd op 27 april 1409 afgesloten



en na een verblijf van bijna zeven maanden in Bohemen vertrok op 11 mei de Brabants-Bourgondisch-Vlaamse delegatie met Elisabeth naar Brabant. Onderweg werden de voornamere reizigers ontvangen door de markgraaf van Meissen en door de aartsbisschoppen van Mainz en Keulen. In Luik, dat toen nog Ludeke heette, zorgde prinsbisschop Jan van Beieren (met wie Elisabeth negen jaar later zou huwen) voor een plechtige ontvangst. De delegatie kwam op 20 juni 1409 aan in Leuven, de oude hoofdstad van Brabant. De hele reis van Brabant naar Praag en weer terug had negen maanden geduurd!

De bruiloft van de toen negentienjarige Elisabeth met de zes jaar oudere Antoon van Bourgondië, hertog van Brabant, vond plaats op 16 juli 1409 in Brussel in de Sint-Jakobskerk op de Koudenberg. Hoge Brabantse en Bourgondisch-Vlaamse heren en edelvrouwen waren in groot aantal aanwezig. Bij dergelijke gelegenheden organiseerde men altijd een toernooi en die dag nam hertog Antoon daaraan zelf deel. Bij het hertogelijk paleis was een grote houten hal opgericht, buiten behangen met doeken in wit en rood (de Boheemse kleuren) en binnen met kostbare tapijten. Een fontein met een beeld van een zeemeermin genoot grote belangstelling: uit de ene borst vloeide rode wijn, uit de andere witte wijn.

Uit dit huwelijk werd op 2 juni 1410 Willem geboren. Het kind werd in de Brusselse Sint-Goedelekerk, de huidige kathedraal, gedoopt. De twee dooppeters waren Willem VI van Beieren, graaf van Henegouwen-Holland-Zeeland, en diens jongere broer Jan van Beieren, de vorst-bisschop van Luik (met wie Elisabeth later zou huwen). Er werd gefeest, er was immers een mannelijke erfgenaam, maar het jongetje was te zwak en overleed enkele dagen later.

Door de geboorte in 1409 van Elisabeth, de dochter van keizer Sigismund, verloor Elisabeth van Görnitz haar eerste plaats in de Luxemburgse erfopvolging (Bohemen, Moravië en Hongarije) en moest zij zich tevreden stellen met Görnitz (Lausitz). Na de dood in 1411 van Joost van Moravië verkreeg ze ook de titel van hertogin van Luxemburg. Er was echter een probleem: de Staten van Luxemburg erkende Elisabeth niet als hertogin. Antoon zond dan eind augustus 1412 een delegatie naar het hof in Praag om deze erfenis-



kwestie te regelen. De gezanten Willem van Seyne, Gillis van Rodemache en Edmond van Dynter bereikten midden september Praag, waar ze werden ontvangen door Konrad, bisschop van Olomouc en kanselier van Bohemen, Lantzko van Kravar, hofmeester en door Albert van Kolditz, kamerheer. Enkele dagen later werd het gezantschap door koning Wenceslas IV in Karlstein ontvangen. Edmond van Dynter heeft over de audiënties in Karlstein, Točnik en Kunratic in zijn beroemde Brabantse kroniek geschreven.

Brabant heeft dan in 1412-13 vergeefs oorlog gevoerd om het bezit van Luxemburg, maar de kwestie raakte niet opgelost. De Brabantse hertog Antoon van Bourgondië en zijn broer Filips van Nevers sneuvelen in de beroemde Slag van Azincourt op 25 oktober 1415, die Frankrijk (ruiterij) tegen Engeland (boogschutters) verloor. Elisabeth van Görnitz, toen 25 jaar oud, werd weduwe. Haar stiefzoon, Jan IV, zoon van Antoon uit diens eerste huwelijk, was toen 13 jaar oud en werd onder het regentschap geplaatst van de Brabantse Raad van XI.

Ook Elisabeth werd als hertogin-weduwe onder voogdij geplaatst, het kasteel van Turnhout werd haar ter beschikking gesteld, maar ze was ontevreden en kloeg dat ze niet naar eer en rang werd behandeld en dat men haar zelfs geen vrijheid gaf in de keuze van haar eigen hofdames. Het kwam tot een twist en ze verliet zonder oorlof het Brabantse hof in Brussel. Op 17 juli 1416 ging ze op bedevaart naar Halle, ten zuidwesten van Brussel, en daarna vertrok ze naar Luxemburg, dat ze voor zichzelf opeiste en waar ze zich vestigde.

De machtsstrijd die zich nu ontplooidde had te maken met de heerschappij in de Nederlanden. Spoedig doken erfeniskwesties op in Brabant-Limburg, Holland-Zeeland-Henegouwen en in Luxemburg. De man die als een meesterschaker achter dit alles zat was Filips de Goede, hertog van Bourgondië en graaf van Vlaanderen. Die schrok niet terug voor geweld, oorlog en moord om zijn doel te bereiken: de eengemaakte Nederlanden onder zijn bestuur.

Keizer Sigismund weigerde om Jan IV als hertog van Brabant te erkennen en eiste in 1416 dat hertogdom voor zichzelf op, maar hij was politiek en militair te zwak en hij werd weggehoond. Een bondgenoot van de keizer was Jan van Beieren, sedert 1389 de prinsbisschop van Luik, maar die had nooit de priesterwijding ontvangen, was dus wel gekozen bisschop (elekt-bisschop) maar geen gewijde bisschop. Zijn broer Willem was de graaf van Holland-Zeeland-Henegouwen en die overleed in 1417 waarna Jan aanspraken maakte op diens erfenis. Maar ook Willems dochter, Jakoba van Beieren, eiste de erfenis op en zij bleek een taaie tegenstander te zijn.

Hoe dan ook, Jan van Beieren nam in 1418 ontslag als vorst-bisschop van Luik en werd door keizer Sigismund beleend met Holland-Zeeland-Henegouwen. In hetzelfde jaar huwde hij met Elisabeth van Görnitz, die ondertussen van keizer Sigismund, haar oom, het hertogdom Luxemburg in pand had ontvangen. Aan hun hof in 's Gravenhage (Den Haag) was Jan van Eyck hofschilder ("meyster Jan den Maelre", "Johannes myns genadichs heren scilder", enz.).

Ook in 1418 huwde Jan IV van Brabant met Jakoba van Beieren en hij eiste voor zijn vrouw de erfopvolging op in Holland-Zeeland-Henegouwen. Filips de Goede trad dan, zo leek het toch, verzoenend op en men kwam tot een vergelijk:

Beieren - Holland - Zeeland - Henegouwen

Lodewijk IV "de Beier" († 1347)

1294 Hertog van Beieren

x 1309 Beatrijs v. Silezië

1314 Rooms koning

x 1324 Margareta van Henegouwen en Holland-Zeeland († 1356)

1328 Keizer

Stephan II († 1375)

1347 Beieren - München

Johann II († 1397)

1375 Beieren-München

Sophie († 1425)

x 1389 Wenceslas IV

Willem V († 1389)

1347 Beieren - Straubing

1354/56 Holland-Zeeland-Henegouwen

1358 opgesloten (mogelijk krankzinnig)

Johanna († 1386)

x 1370 Wenceslas IV

Margareta († 1423)

x 1385 Jan zonder Vrees

Filips de Goede († 1467)

Karel de Stoute († 1477)

Maria v. Bourgondië († 1482)

x Maximiliaan I, keizer

Filips de Schone († 1506)

(Habsburgers)

Albrecht I († 1404)

1347 Beieren - Straubing

1358 Holland-Zeeland-Henegouwen

Willem VI († 1417)

x 1385 Margareta v. Bourg.

1404 Beieren-Straubing

1404 Holland enz.

Jakoba van Beieren († 1436)

x 1416 Jan van Frankrijk

1417 Holland-Zeeland-Henegouwen

x 1418 Jan IV v. Brabant

x 1422 Humphrey v. Gloucester

x 1432 Wolfert van Borselen

erfenis naar Bourgondië

Jan († 1425)

1389 Prinsbisschop v. Luik

1418 Holland enz.

x 1418

Elisabeth v. Görnitz

beloofde ze de Luxemburg erfenis aan Filips de Goede, wat in 1441 bij het Verdrag van Hesdin definitief werd geregeld. Zij verkocht toen haar rechten op Luxemburg aan Filips de Goede (tegen een jaarlijkse rente van 8000 gulden). Op basis van dit verdrag nam Filips de Goede in 1443 Luxemburg in.

Hedendaagse historici beweren dat Elisabeth van Görnitz pralerig, arrogant, verkwistend en liederlijk zou zijn geweest

Jan van Beieren werd in 1419/1420 de mederegent van zijn nichtje Jakoba van Beieren in Holland-Zeeland. Als tegenpresentatie erkende in april 1424 Jan van Beieren bij zijn kinderloos overlijden de Bourgondiër Filips de Goede als zijn erfgenaam. En kijk, eind december 1424 werd de vijftigjarige Jan van Beieren vergiftigd en op 6 januari 1425 overleed hij. (begraven in het Jakobijnenklooster in Den Haag). Deze moord is nooit opgelost, maar feit is dat zowel Jakoba als Filips de Goede bij de dood van Jan van Beieren voordeel hadden.

Elisabeth van Görnitz was op 34 jarige leeftijd voor de tweede keer weduwe geworden. Vermoedelijk trok ze kort na de dood van haar echtgenoot naar Luxemburg. In 1427

en dat ze altijd koos voor het kamp dat haar financieel het meest opleverde. Zij overleed op 3 augustus 1451, eenenzestig jaar oud, en werd begraven in Trier (in de toenmalige Franciskanenkerk, later de Jezuitenkerk, thans de Dreifaltigkeitskirche). Zij was de toen enige nog levende erfprinses van het Luxemburgs-Boheemse geslacht en bij haar dood waren de Luxemburgse stamlanden in het westen in Bourgondisch bezit.

Marinus van der Lubbe

Ten, který zapálil budovu německého Říšského sněmu

Marinus Van der Lubbe se narodil 13. ledna 1909 v nizozemském Leidenu. Rodiče byli velmi chudí, kvůli dlužným nájům se museli vždy po několika měsících stěhovat. V roce 1914 odešel otec od rodiny. Když matka roku 1921 zemřela, skončil Rinus v Oegstgeestu, v domě své nevlastní sestry. Zde vyrůstal v solidní a věřící rodině, a po základní škole se šel učit zedníkem.

V devatenácti letech se na něj převrhl pytel nehašeného vápna, které se mu dostalo i do očí, čímž částečně přišel o zrak. Nemohl již tedy vykonávat svoji práci a obdržel invalidní podporu. Příjmy si vylepšoval různými brigádami. V roce 1925 se stal členem leidenského oddělení komunistického svazu mládeže „De Zaaier“ a brzy také Komunistické strany Holandska (do roku 1931). Stal se z něj rváč a mnoho nocí kvůli tomu strávil v policejní cele. Pro své komunistické přesvědčení se dostal do konfliktu se svým křesťanským švagrem a na vlastní pěst odešel bydlet do Leidenu.

Důležitou součástí jeho života tvořilo cestování. Např. v roce 1932 se vydal do Sovětského svazu, protože toužil vidět „dělnický ráj“ (díky nezdařenému pokusu o tajný přechod polsko-ruské hranice strávil tři týdny v polském vězení). Když se v Německu dostal k moci lídr národních socialistů Adolf Hitler, chtěl se tam Van der Lubbe vydat, aby zažil dělnické demonstrace.

Počet přívrženců národních socialistů tehdy denně stoupal a bylo jasné, že okamžik, kdy převzou moc do svých rukou, není daleko. Jejich největšími

nepřáteli byla komunistická a také sociálně demokratická strana. Ovšem obě velké strany spolu již roky bojovaly a o spolupráci tak nemohla být řeč.

3. února 1933 opustil Van der Lubbe Leiden a o 15 dnů později dorazil do Berlína. Tam narazil na jedné straně na apaticko-bojácnu náladu německých dělníků a na straně druhé na stoupající moc národních socialistů. Doufal, že se všude bude demonstrovat, ale proti vzrůstající moci nacistů se mnoho akcí nepodnikalo. Rostlo v něm přesvědčení, že musí dělníky probudit nějakou provokací a dát tak signál k revoluci. Za své poslední peníze si 25. února koupil zvláštní druh zápalek a večer se ve městě pokusil založit ve třech veřejných budovách požár. To se však nezdařilo. O dva dny později ho upoutala kolosální budova Říšského sněmu.

27. února v devět hodin večer rozbil Van der Lubbe v průčelí budovy parlamentu okenní tabulku, prosmykl se dovnitř a běže chodbami rozdělal na několika místech oheň. Když našel velký jednací sál, svlékl si svrchní oblečení a použil ho jako pochodeň. Především dlouhé a suché závěsy se



okamžitě vznítily. Během dvou hodin sál kompletně shořel. Hlídači dorazili do jednacího sálu ve čtvrt na deset a Van der Lubbeho tam zadrželi. O půl desáté byl převezen na policejní stanici, kde hrdě prohlásil, že požár vymyslel a založil úplně sám a svým činem chtěl „varovat svobodný svět před hrozícím narůstáním fašismu“¹. Nepřekvapí však, že při tak velkém požáru se spíše pomýšelo na více pachatelů a na politický komplot, především když se ukázalo, že je Van der Lubbe komunistou.

Národní socialisté se požáru samozřejmě chopili oběma rukama. Během několika málo hodin měli moc v rukou, již nemuseli čekat na volby. Už 28. února byl vyhlášen výjimečný stav. Během několika týdnů bylo zatčeno kolem pěti tisíc komunistů, sociálních demokratů a dalších odpůrců národního socialismu. Dlouho plánované represe proti politickým disidentům mohly být provedeny ve zrychleném tempu. To Hitlerovi umožnilo stát se samovládcem a vést Německo směrem k nacistickému režimu, z čehož později vzniká 2. světová válka.

Začátkem března byla vypsána odměna za tip na informaci, která by vedla k odhalení dalších pachatelů. Díky jednomu číšníkovu tak byli zatčeni – navzdory dobrému alibi – tři bulharští komunisté a lídr německých komunistů Ernst Torgler.

Veřejný proces začal 21. září 1933 v Lipsku. Už od začátku bylo jasné, že nacisté mají maximální zájem na tom, aby komplot dokázali. Odborníci došli k závěru, že požár byl dobře připraven. Podle nich „se všude v budově povalovaly kusy látek namočené v benzínu a spojené filmovým páskem z celulódu.“² Poté, co toto Van der Lubbe 25. dubna slyšel, odmítal nadále cokoli říci.

Až do své smrti Marinus tvrdil, že požár založil sám a z vlastní iniciativy. Nikdo mu však nechtěl věřit. Komunisté a národní socialisté se obviňovali navzájem. Komunistická tzv. „Hnědá kniha“ (*Braunbuch über Reichstagsbrand und Hitler-Terror*), která vyšla v srpnu 1933 v Paříži, „potvrzovala“ teorii založení požáru nacisty. Jako odpověď se objevila „Červená kniha“ (*Roodboek: Van der Lubbe en de Rijksdagbrand*), sestavená

ZDROJE / BRONNEN

Jongh, G.T.J. de: *De brand. Het proces Van der Lubbe*. Amsterdam, Andries Blitz Uitgever 1934;
Schouten, M., *Rinus van der Lubbe 1909-1934*. Amsterdam, Uitgeverij De Bezige Bij 1986.
Webové stránky:
<http://www.ravagedigitaal.org/1998/KLAAR/Nr%20271/HTML/7198ar05.htm>;
http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/Index/bwn4/lubbe?MenuSize=S:html?url=http%3A%2F%2Fwww.collegenet.nl/studiemateriaal/verslagen.php%3Fverslag_id%3D2073%26site%3Dexamen&h=7000&mw=0;
<http://www.iisg.nl/bwsa/bios/lubbe.html>;
http://ovl.indymedia.org/news/2005/02/4690_comment.php.

Van der Lubbeho leidenskými kamarády. Ta prokazovala, že by se Van der Lubbe nikdy nechtěl a nemohl stát dobrovolným nástrojem národních socialistů. „Červená kniha“ se ovšem tehdy dostala jen k malému okruhu lidí, zatímco „Hnědá kniha“ byla přeložena do dvaceti jazyků a na veřejný názor tak měla enormní vliv.

Van der Lubbe tedy stanul před soudem spolu se čtyřmi dalšími komunisty, o kterých se tvrdilo, že byli krátce před požárem viděni v jeho společnosti. Van der Lubbe byl celý proces velmi pasivní – mlčel a hlavu nechával doslova viset. Jako jediný byl shledán vinným za velezradu a žhářství s cílem rozvést povstání. Byl odsouzen k trestu smrti a věčné ztrátě svých občanských práv, a to na základě speciálního zákona z března 1933 „Lex Van der Lubbe“. 10. ledna 1934 byl popraven.

Vzhledem k tomu, že čtyři komunisté byli zproštěni obvinění, soud nepřímou uznal, že nacisty kýžený důkaz o komunistickém spiknutí neexistuje.

Roku 2008 byl rozsudek smrti zrušen a Van der Lubbe rehabilitován. •

¹ Anthierens, J.: *Willem Elsschot. Het Ridderspoor*. Leuven, Kritik/Meulenhoff 1992, p. 76. ² Marinus van der Lubbe, <http://www.examen.nl/>.

Marinus van der Lubbe

De brandstichter van het Duitse Rijksdaggebouw

Marinus Van der Lubbe werd op 13 januari 1909 in Leiden geboren. De ouders waren zeer arm, wegens huurschulden moesten ze om de paar maanden verhuizen. In 1914 verliet vader zijn gezin. Toen de moeder in 1921 overleed, kwam Rinus in Oegstgeest terecht, in het huis van zijn halfzuster. Hier groeide hij op in een solide en kerkgetrouw gezin, en na de lagere school ging hij het metselaarsvak leren.

Op zijn negentiende kreeg Van der Lubbe een zak ongebluste kalk over zich heen, ook in zijn ogen, waardoor hij zijn gezichtsvermogen voor een deel verloor. Hij kon dus zijn vak niet meer uitoefenen en ontving invalidensteun. Vaak nam hij losse baantjes aan, in 1925 werd hij lid van de Leidse afdeling van de communistische jeugdbond “De Zaaier” en spoedig ook lid van de Communistische Partij Holland (tot 1931). Hij werd een straatvechter en bracht veel nachten in een politiecel door. Door zijn communistische overtuiging raakte hij in conflict met zijn christelijke zwager en ging zelfstandig in Leiden wonen.

Een belangrijk deel van zijn leven bestond uit reizen. In 1932 ging hij bijvoorbeeld naar de Sovjetunie omdat hij het “arbeidersparadijs” wilde zien (door een mislukte poging om heimelijk de Pools-Russische grens over te steken, bracht hij 3 weken in een Poolse cel door). Toen de leider van de nationaalsocialisten, Adolf Hitler, in Duitsland aan de macht kwam, wilde Van der Lubbe daar naartoe gaan om de demonstraties van de arbeiders bij te wonen.

De nationaalsocialisten namen toen dagelijks in stemmenaantal toe en het

was duidelijk dat het tijdstip, waarop zij de macht in handen konden nemen, niet ver lag. Hun grootste vijanden waren de communistische en de sociaaldemocratische partij. Echter, beide grote partijen hadden elkaar jarenlang bestreden en daarom kon er geen sprake van samenwerking zijn.

Op 3 februari 1933 verliet Van der Lubbe Leiden en 15 dagen later bereikte hij Berlijn. Daar trof hij enerzijds een apathisch-angstige stemming van de Duitse arbeiders en anderzijds de stijgende macht van de nationaalsocialisten aan. Hij had gedacht dat er overal demonstraties zouden zijn, maar er werd weinig actie ondernomen tegen de opkomende nazimacht. In hem groeide de overtuiging dat hij de arbeiders door een provocatie wakker moest schudden en het signaal voor de revolutie geven. Op 25 februari kocht hij van zijn laatste geld vuurmakers en probeerde hij 's avonds in de stad in drie openbare gebouwen brandjes te stichten. Dat lukte echter niet. Twee dagen later viel zijn oog op het kolossale Rijksdaggebouw.

Op 27 februari om negen uur 's avonds brak Van der Lubbe aan de voorkant van het parlamentsgebouw



een ruit, wrong zich naar binnen en rennend door de gangen stichtte hij op enkele plekken brandjes. Toen hij de grote vergaderzaal vond, trok hij zijn bovenkleden uit en gebruikte die als fakkels – vooral de lange en droge gordijnen vatten onmiddellijk vlam. Binnen twee uur brandde de zaal geheel uit. Suppoosten bereikten om kwart over negen de vergaderzaal en hielden Van der Lubbe daar aan. Om half tien werd hij naar het politiestation overgebracht waar hij trots zei dat hij de brand in z'n eentje had bedacht en gesticht en dat hij zijn daad als “een waarschuwing voor de vrije wereld tegen de dreigende groei van het fascisme”¹ bedoeld had. Het was echter niet verwonderlijk dat men bij zo'n grote brand aan meer dan één dader

en aan een politieke samenzwering dacht, vooral toen Van der Lubbe een communist bleek te zijn.

De nationaalsocialisten grepen de brand natuurlijk met beide handen aan. In enige uren hadden zij de macht in handen, zij hoefden niet meer op verkiezingen te wachten. Al op 28 februari werd de noodtoestand afgekondigd. In enkele weken werden rond vijfduizend communisten, sociaaldemocraten en andere tegenstanders van het nationaalsocialisme gearresteerd. Lang geplande repressie tegen politieke dissidenten kon in versneld tempo doorgevoerd worden. Hierdoor kon Hitler alleenheerser worden en Duitsland tot een nazistaat leiden waardoor later de Tweede Wereldoorlog zou ontstaan.

Begin maart werd er een beloning uitgelooft voor degene die de tip kon geven voor informatie die tot de aanhouding van de andere daders zou leiden. Op aanwijzing van een kelner werden drie Bulgaarse communisten – ondanks een goed alibi – en de leider van de Duitse communisten Ernst Torgler gearresteerd.

Het openbare proces begon op 21 september 1933 in Leipzig. Het was al in het begin duidelijk dat de nazi's er alle belang bij hadden om een complot te bewijzen. Deskundigen kwamen tot de conclusie dat de brand goed voorbereid was. Volgens hen “hadden er overal door het gebouw in benzine gedrenkte lappen gelegen verbonden door een filmstrook van celluloid.”² Nadat Van der Lubbe dit op 25 april had gehoord, wilde hij niets meer zeggen.

Tot zijn dood bleef Marinus verklaren dat hij alleen en op eigen initiatief de

brand heeft gesticht. Niemand wilde hem echter geloven. Communisten en nationaalsocialisten gaven elkaar de schuld. Het communistische, zgn. “Braunbuch über Reichstagbrand und Hitler-Terror” dat in augustus 1933 in Parijs verscheen, “bewees” de theorie van brandstichting door de nazi's. Als antwoord verscheen het “Roodboek: Van der Lubbe en de Rijksdagbrand”, samengesteld door Van der Lubbes Leidse kameraden om aan te tonen dat hij nooit een vrijwillig werktuig van de nationaalsocialisten had willen of kunnen worden. Het Roodboek bereikte toen echter slechts een kleine kring, terwijl het Bruinboek in twintig talen werd vertaald en op de publieke opinie enorme indruk maakte.

Van der Lubbe stond dus met vier andere communisten terecht, van wie werd beweerd dat zij kort voor de brand in het gezelschap van Van der Lubbe waren gezien. Van der Lubbe was het hele proces passief – hij zweeg en liet zijn hoofd letterlijk hangen. Hij werd als enige schuldig bevonden aan hoogverraad, brandstichting met als doel een opstand te ontketenen. Hij werd tot de dood en tot eeuwigdurend verlies van zijn burgerrechten veroordeeld op grond van een speciale wet uit maart 1933 “de Lex Van der Lubbe”. Op 10 januari 1934 werd hij onthoofd.

Omdat de vier andere communisten vrijgesproken werden, gaf het Hof indirect toe dat het door de nazi's gewenste bewijs van een communistische samenzwering niet bestond.

In 2008 werd het doodvonnis opgeheven en Van der Lubbe gerehabiliteerd.

¹ Anthierens, J.: *Willem Elsschot. Het Ridderspoor*. Leuven, Kritak/Meulenhoff 1992, p. 76. ² Marinus van der Lubbe, <http://www.examen.nl/>.

Výlet

TEXT Zuzana Vittvarová
 FOTO Petra Schürová, Markéta Cole

Flámování na jih od Prahy

„Nedokázala jsem si představit situaci, že mě Vlám bude učit znát českou zem.“



Tahle sentence jedné z účastnic výletu se mi usadila v uších a myslím, že by se pod ni podepsali všichni z nás, kdož jsme usedli v sobotu druhého dubna do autobusu stojícího po ránu před Hlavním nádražím s nápisem Ne-Be. Inu stává se, že realita předčí naši imaginaci. Sice Piet Schepens pro nás připravil již výlet nejednou, ale znovu a znovu jsme překvapováni výletem novým, jeho skvělou režií a množstvím předložených historických, geografických a především kunsthistorických dat.

Sluníčko se probudilo, pohledělo na naši výpravu a rozhodlo se nám zpříjem-

nit den. Jen za okna letos znovu otevřených hradů a zámků se ještě nedostalo, tam vládl chlad naakumulovaný v zimním období. Taková marginálie však nemohla naši radost z poznávání narušit. Stačila bunda nebo šála a už jsme se zase soustředili na výklad.

První zastávka a stojíme sotva pár kroků od **Svaté Hory u Příbrami**. Projdeme kolem památného stromu – dubu svatého Václava, který tu stojí čtyři stovky let, a hle už se před námi otvírá pohled na Pražskou bránu nejznámějšího mariánského poutního místa v Čechách. Na chvíli se zastavíme, aby-

chom dali příležitost Pietově přednášce o podobných místech nejen v Čechách, ale v celé Evropě. Výlet je dvojjazyčný. Jana Pellarová a Ruben Pellar přibližují informace z nizozemštiny všem, kteří touto řečí nehovoří. Vy, zvědavci, kteří jste s námi nebyli, dopřejte si alespoň virtuálního poznávání viz <http://pruvodce.svata-hora.cz/>.

Druhé zastavení nám přiblížilo **Březnici**. Detaily renesančního slohu jsou ihned čitelné - sgrafitová omítka s psaníčky. Dokonce se dozvídáme, že je jedna z nejstarších na našem území. Prohlídka nás přenesla do historie a do



letošní studené zimy. Zajímavé vyprávění a představené předměty nás však rozehrály. Po hodinové exkurzi a duchovní krmi jsme v nedaleké restauraci posílili také tělo, abychom byli připraveni na návštěvu dalšího zajímavého místa z plánu našeho výletu.

Třetí místo, které navštívujeme, je **Orlík**. Pán domu byl sice na služební cestě v Argentině, ale my jsme během prohlídky vyslechli spoustu informací o jeho předcích a paní průvodkyně se občas nesměle dotkla i jeho samotného. V každém případě jsme měli možnost vidět sídlo jednoho z nejbohatších rodů



české šlechty. Kolem Orlíku je velké jezero, které vzniklo za předchozího režimu zaplavením okolních obcí, mlýnů a pil. My jsme se ještě učili o přehradách na Vltavě jako o grandiózních stavbách komunismu, o Vltavské kaskádě. Jak o ní smýšlí ti narození v zaplavených obcích, nevím.

Maková Hora jako poslední místo našeho sobotního putování nás už vítala z dále. Uměli to ti barokní stavitelé svůj výtvar zasadit do krajiny, aniž dílo přírody zohyzdili! Ba naopak, podařilo se jim zajistit úžasnou symbiózu architektury s celkovým krajinným reliéfem. A kdo že nechal tuto krásu postavit a kdo byl



architektem? Vystavěn byl v letech 1719 - 1722 italským architektem Canevallem na zakázku Jana Felixe Chanovského-Kaselovského z Dlouhé Vsi. Poutní kostel na Makové Hoře je dodnes živým duchovním centrem, které svou intimní atmosférou v srdci lesů středního Povltaví tvoří určitou protiváhu nedaleké Svaté Hoře v Příbrami.

Všechno jednou končí. I naše putování. Jeli jsme s profesionály. Režie byla obdivuhodná, tlumočníci bezchybní. Všechno klapalo jako švýcarské hodinky. Děkujeme, Piete, a už teď se těšíme na příští výlet. •

Uitstap

TEKST Zuzana Vittvarová VERTALING Eric van Wijgaarden

FOTO Markéta Cole

Aan de zwier ten zuiden van Praag

"Ik kon het me niet voorstellen, dat een Vlaming mij het Boheemse land zou leren kennen."



Deze verklaring van een van de deelnemers tijdens het uitstapje is me bijgebleven en ik vermoed dat het ook bevestigd zal worden door alle anderen die op zaterdag de tweede april 's ochtends vroeg voor het Praagse Centraalstation instapten in de autobus met het bordje Ne-Be. Zo blijkt, de realiteit kan onze verbeelding overtreffen. Piet Schepens heeft al menige excursie voor ons voorbereid, maar keer op keer worden we toch weer verrast met een nieuwe toer, door zijn uitstekende regie en tal van historische, geografische en vooral kunsthistorische wetenswaardigheden.

De zon kwam net op, keek eens neer op onze expeditie en besloot de dag voor ons te veraangemen. Alleen achter de ramen van de net weer geopende

kastelen en burchten waren zijn stralen nog niet neergestreken. Daar heerste nog een winterse kou. Een dergelijke marginaliteit was echter niet in staat om ons plezier te verstoren. Met een jack aan of een sjaal om concentreerden we ons verder op de rondleiding.

Vanaf de eerste halte was het slechts een paar stappen naar de **Heilige Berg bij Příbram**. We lopen langs een monumentale boom – de eik van St. Wenceslaus, die hier al vier eeuwen lang staat – en voor ons ontvouwt zich het panorama op de Praagse Poort, de bekendste bedevaartsplek in Tsjechië gewijd aan Maria. We houden even stil en geven Piet de gelegenheid voor zijn uitleg over soortgelijke plaatsen in zowel Bohemen als de rest van Europa. Het uitstapje is tweetalig.

Jana Pellarová en Ruben Pellar maken de informatie uit het Nederlands begrijpelijk voor allen die deze taal niet meester zijn. Voor degenen die niet met ons mee konden, is een virtuele kennismaking mogelijk op <http://pruvodce.svata-hora.cz/>.

De volgende halte brengt ons in **Březnice**. Details van de renaissancestijl zijn onmiddellijk kenbaar: sgraffito-pleisterwerk met tekstjes. We komen zelfs te weten dat het een van de oudste in onze contreien is. De bezichtiging leidde ons door de geschiedenis en een verlate winterkoude. Gelukkig bracht een interessante toelichting over de getoonde voorwerpen ons weer op temperatuur. Na een excursie van een uur met genoeg geestelijk voer vonden we



in een nabijgelegen restaurant tevens smakelijke substanties om het lichaam te sterken. Zodoende waren we voorbereid op het bezoek aan de volgende interessante plaats uit het reisplan.

Het derde bezoek van onze tocht brengen we aan **Orlík**. De heer des huizes was dan wel voor werk in Argentinië, toch kwamen wij er tijdens de rondleiding veel te weten over zijn voorouders, en mevrouw de rondleidster verklapte ons hier en daar ook iets over hemzelf. In ieder geval kregen we de gelegenheid een kijkje te nemen in de residentie van een van de rijkste adellijke geslachten uit Bohemen. Rond Orlík ligt een groot meer, dat ontstaan is tijdens het socialistische regime door het laten onderlopen van de omliggende gemeen-

tes, met hun watermolens en op waterkracht gedreven zagerijen. Ons werd nog over de dammen in de Moldau geleerd als over grandioze projecten van het communisme, over de Moldau-cascaden. Hoe een en ander gezien werd door de inwoners uit de overstroomde gemeentes, weet ik niet.

Uit de verte worden we reeds verwelkomd door de **Maková Hora (Papaverberg)**, – de laatste bestemming van onze zaterdagse toer. Dat konden zij goed, die bouwmeesters uit de Barok, hun creatie zo in het landschap positioneren zonder dat daarbij de natuur verminkt werd! Wat nog mooier is, het gelukte hun tussen de architectuur en het landschap een sublieme symbiose te creëren. En wie liet dit juweel optrekken

en wie was de architect? De bouw werd uitgevoerd in de jaren 1719-1722 door de Italiaanse architect Canevalle in opdracht van Jan Felix Chanovský-Kaselořský uit Dlouhá Ves. De bedevaartskerk op de Papaverberg is tot op de huidige dag een bruisend geestelijk centrum, dat met zijn intieme atmosfeer in het hart van de bossen rond de Midden-Moldau een zekere tegenpool vormt voor de nabijgelegen Heilige Berg in Příbram.

Aan alles komt een eind. Ook aan deze rondreis. We waren in gezelschap van professionals. De regie was bewonderenswaardig, de tolken onberispelijk. Alles liep als een Zwitsers uurwerk. Bedankt, Piet. We verheugen ons nu al op een volgende trip.

Zpráva z dalekého Západu

Přestože je nizozemština na Arubě úředním jazykem, neovládají ji všichni stejně dobře. Proto mají někteří lidé co dohánět, když chtějí studovat v Nizozemsku.

Nejzápadnější místo Nizozemského království leží na Arubě, a jmenuje se – příhodně – Westpunt (Západní bod). Na Westpuntu není vztyčena žádná pamětní deska: žádný Willem van Oranje nebo Jacob Roggeveen přehlížející vzdálené horizonty a označující tento nejzápadnější bod. Stojí tam ale maják, který se jmenuje „California Lighthouse“. Tento název možná vypovídá o arubánských vztazích se zbytkem světa víc, než jsem mohl tušit, když jsem se v roce 1999 na ostrově usadil. Jakožto Nizozemec, který vyrostl ve Flandrech, jsem věděl, že existují Karibské ostrovy. Naštěstí jsem také věděl, kde leží, ale abych rozlišoval jednotlivé ostrovy, to ne. Ta fascinující a složitá směsice kultur, jazyků a dějin, které jsem měl tu čest si užívat posledních jedenáct let, také předčila veškerá má očekávání, která jsem v té době měl.

Malá Aruba tvoří společně s Curaçaem a Bonairem (tj. ostrovy ABC) Závětrné ostrovy v karibské oblasti. Tři Návětrné ostrovy jsou Sint-Maarten

(Svatý Martin), Saba a Sint-Eustatius (Svatý Eustach). Na Závětrných ostrovech se nejčastěji mluví papiamentštinou¹, na Návětrných ostrovech angličtinou. Nizozemské vlivy jsou nejvíce patrné na Závětrných ostrovech, budu se proto ve svém článku soustředit zvláště na tuto oblast.

Naše tři Závětrné ostrovy jsou mezinárodně známé v souvislosti se zmizením amerického děvčete Natalee Holloway, diskusích o antilských chlapcích v Nizozemsku nebo, v nejlepším případě jako cíl dovolené. To je bohužel velmi omezená představa toho, co mohou tyto ostrovy nabídnout, určitě pro ty, kdo se zajímají o nizozemský jazyk, kulturu a historii. Skutečnost, že nizozemština je tam úředním jazykem, i když nizozemsky mluví jen malá menšina z šesti až osmi procent obyvatel a že několik známých nizozemských spisovatelů jako Frank Martinus Arion, Boeli van Leeuwen nebo Tip Marugg pochází z těchto končin, je dostatečným důvodem k tomu, abychom mohli konstatovat,

že nizozemský jazyk a kultura jsou na ostrovech hluboce zakořeněny.

Obyvatelstvo ostrovů ABC tvoří úchvatnou směsicí, která je výsledkem několika po sobě následujících migračních vln. Počátky nizozemského vlivu na ostrovech se datují do třicátých let sedmáctého století, když z Antil vytlačila nizozemská Západoindická společnost (WIC) Španěly. Západoindická společnost se zajímala o ostrovy hlavně jako o záložní stanoviště pro obchod směřovaný do Jižní Ameriky a místo těžby životně nezbytné soli. Nizozemští plantážníci neměli o ostrovy zájem, z Brazílie byly proto přivlečeni sefardští Židé, aby se na neplodných ostrovech věnovali těžbě. Na ostrovy směřovali ale například i Italové, Portugalci, Surinamci a Guadeloupané v očekávání velkého bohatství. Nejvýznamnější migrační proud však tvořili otroci z Afriky, které tudy přepravovali do zbytku Karibské oblasti a do Jižní Ameriky. Z kontaktu mezi všemi těmito skupinami obyvatel vznikla papiamentština, původně pravděpodob-



Westpunt, California Lighthouse, Aruba

ně jako afro-portugalský obchodní jazyk. Přesný původ papiamentštiny je však bohužel kvůli nedostatku pramenů z doby před devatenáctým stoletím nejasný.

Vzhledem k tomu, že na ostrově jsou nerostné suroviny a úrodná půda vzácné, rozvíjely se ostrovy až do devatenáctého století velmi zdoluhavě. Teprve na začátku dvacátého století došlo k populační explozi, zvláště v souvislosti se zaváděním rafinérií na ostrovech na začátku dvacátého století, a od šedesátých let s růstem cestovního ruchu. Zavedení rafinérií způsobilo migrační vlnu z anglofonních karibských ostrovů. Cestovní ruch spojený s hospodářským růstem má na svědomí příliv migrantů s nižším vzděláním z Jižní Ameriky, především z Venezuely a Kolumbie, kteří pracují na ostrovech s vidinou lepší budoucnosti ve stavebnictví a hotelovém průmyslu.

Díky těmto různým imigračním vlnám je složení obyvatel ostrovů na začátku 21. století bohatou a různorodou směsicí. Kromě této etnické rozmanitosti se ostrovy vyznačují silnou jazykovou rozmanitostí: v médiích a na

ulici se člověk setkává střídavě s papiamentštinou, angličtinou, španělštinou a nizozemštinou. Obyvatelé Závětrných ostrovů mluví obvykle více méně těmito čtyřmi jazyky. Vznikají tak nádherné rozhovory, při kterých mluví často v rychlém tempu mění různé jazyky podle tématu. Jak bylo řečeno, hraje nizozemština v této jazykové paletě důležitou roli, a to zvláště jako jazyk v oboru školství, státní správy a práva. V každodenním životě však hraje nizozemština podřadnou roli, mimo jiné z důvodu koloniální minulosti a stále ještě obtížnou vazbou s Nizozemskem. Se stávající strukturou Království, která vstoupila v platnost 10. října 2010, se staly Nizozemsko, Aruba, Curaçao a Sint-Maarten samostatnými zeměmi, a Bonaire, Sint-Eustatius a Saba zvláštěními obcemi Nizozemska. Já tuto strukturu charakterizuji s oblibou jako další krok v nanejvýš polovičatém pokusu k dekolonizaci. Jak vládá v Nizozemsku, tak vlády na ostrovech si neví rady s historickou politickou vazbou, která existuje mezi oběma oblastmi, což vyvolává

u obyvatelstva ostrovů často smíšené pocity. Na jedné straně se s pýchou nosí nizozemská totožnost – a nizozemský cestovní pas –, což je dobře vidět při světovém mistrovství ve fotbale nebo na Den královny, na druhé straně se na nizozemské zasahování pohlížejí neustále podezíravě a označují se za koloniální paternalistické chování. To má také vliv na zacházení s nizozemštinou. Kdo mluví nizozemsky, chová se strojeně, povyšuje se, hraje si na důležitého, popírá vlastní identitu. To má také za následek, že nizozemština hraje v každodenním životě a lidové kultuře na Závětrných ostrovech, na rozdíl například od Surinamu, jen velmi malou roli.

Tento dvojaký postoj k nizozemštině nemění nic na skutečnosti, že lze vysledovat jisté nizozemské vlivy. První důležitý vliv nacházíme v literatuře. Nejznámější spisovatel ze Závětrných ostrovů je asi Frank Martinus Arion. Ve svých románech jako jeho úspěšná prvotina *Dubbelspel* (1973, *Dvojitá hra*), které se v roce 2006 během kampaně „Nizozemsko čte“ rozdalo zdarma skoro

¹ V tomto eseji používám termín papiamentština jako společný termín pro „Papiamentu“ na Curaçau a Bonairu, a „Papiamentu“ na Arubě. Oba jazyky se od sebe liší především ve způsobu psaní a několika fonetických rozdílech. Lexikálně a gramaticky jsou tyto jazyky však téměř stejné.





Aruba



Bonaire



Curaçao



Nizozemské Antilly / Nederlandse Antillen 1954–2010

milion výtisků, se velmi detailně zabývá rozkolem společenských vztahů a identity v antilské společnosti na pozadí globalizace, rasismu a následků dekolonizace pro dotčené země. Ale i pro Ariona je vztah s Nizozemskem dvojnásobný: na základě příprav ke zrušení Nizozemských Antil se v roce 2008 rozhodl, že vrátí královské ocenění, protože považuje plánované nizozemské vměšování do řízení za znak opětovné kolonizace. I v díle většiny ostatních nizozemsko-karibských autorů hrají témata, kterých se dotýká Arion, hlavní roli: autoři jako Tip Marugg, Denis Henriquez, Boeli van Leeuwen a Cola Debrot umí každý po svém označit oblast napětí mezi jednotlivcem a malým společenstvím ve stále více se globalizujícím světě. Já sám jsem jako učitel v projektu pro mladé básníky „Young Poets Society“ na Arubě jasně viděl, že tato tematika je pro mladé spisovatele ještě stále aktuální.

Druhá důležitá role je nizozemštině předurčena ve státní správě a právním systému. Papiamentština se stala před několika lety na Závětrných ostrovech oficiálním jazykem, ale role nizozemštiny zůstává stále dost velká. Zvláště v oboru práva a zákonodárství, které je z velké většiny naroubováno na nizozemskou legislativu. Velkou roli hraje nizozemština především u nizozemských soudců a prostřednictvím zákonodárství také pro nizozemské normy a hodnoty.

To přináší další napětí: nizozemská legislativa týkající se euthanasie, ochrany životního prostředí a uzavírání manželství mezi homosexuály se jaksi neslučuje s povětšinou katolickými karibskými morálními hodnotami. Přispívá to k nespokojenosti papiamentsky mluvících obyvatelstva, které má – často právem – pocit, že zákony „nejsou napsány pro ně“. Nemůže také bez výhrad přijmout skutečnost, že ve věci práva rozhoduje nizozemský soudce v nizozemštině. Tuto třetí plochu však není jednoduché vyřešit, protože je s ohledem na velikost ostrovů velmi obtížné, ne-li nemožné, zaručit plně autonomní právní řízení.

Třetí role nizozemštiny spočívá ve školství. I když Nizozemsko jako kolonizátor ponechávalo vzdělání na ostrovech povětšinou stranou, je školní systém na Závětrných ostrovech tradičně ušitý podle nizozemského kopyta. Vzdělávací systém směřuje k systému nizozemskému, vyučovací jazyk je nizozemština, užívá se nizozemských učebních metod a následkem toho sedí žáci ve škole ve třicetistupňovém horku a lámou si hlavu nad otázkami o bruslení, větrných mlýnech, vlačích a cibulkách tulipánů. Po předchozích úvahách je asi jasné, že ani v tomto ohledu není postoj k nizozemštině jednoznačný. Vyučovací jazyk je mateřským jazykem pouze u malého zlomku obyvatel. Pragmaticky řečeno se vzdělávací systém drží nizozemštiny

jako vyučovacího jazyka zvláště proto, že je studium na nizozemských středních školách daleko levnější než například studium na středních školách v Severní Americe. Pro mnoho žáků, a to především pro ty, kteří nebudou studovat dále, je však nizozemština jako cizí vyučovací jazyk kámen úrazu. K úspěchu tohoto vzdělávacího systému nepřispívá ani to, že se v něm využívají zastaralé a často neatraktivní vzdělávací metody. Jeden ze silných směrů v oboru školství na ostrovech také směřuje k nahrazení nizozemštiny jako vyučovacího jazyka papiamentštinou, v každém případě na základní škole. V ekonomicky těžké době bude velmi záležet na ochotě úřadů do této změny investovat, ale také na nadšení učitelů.

Výše načrtnuté napjaté vztahy můžeme vidět jako hrozbu pro vzájemné ovlivňování jazyka a kultury mezi západem a východem Nizozemského království. Východisko by mohl přinést jiný a nový přístup, který by směřoval k dialogu a pochopení z obou stran oceánu. V dlouhodobém horizontu lze doufat, že se vyřeší protikladné názory a vzájemná nedůvěra, aby se různé kouty Království mohly bez výhrad a předsudků těšit z krásy a hloubky kultur, které si mohou vzájemně nabídnout.²

ERIC MIJTS je vědecký pracovník na Univerzitě na Arubě, kde vedle funkce děkana právnické fakulty provádí výzkum pro jazykové plánování a státní jazykovou politiku.

Bericht uit het Verste Westen

Alhoewel Nederlands een officiële taal is in Aruba, wordt de taal niet door iedereen even goed beheerst. Dit geeft behoorlijk wat mensen een achterstand als zij in Nederland verder willen studeren.

Het meest westelijke plekje van het Koninkrijk der Nederlanden ligt in Aruba, en heet – toepasselijk – Westpunt. Op die Westpunt staat geen gedenksteen, geen Willem van Oranje of Jacob Roggeveen die uitkijkt over nog verdere horizonten om dit westelijkste puntje te markeren. Er staat wel een vuurtoren die ‘California Lighthouse’ heet, een naam die misschien meer zegt over de Arubaanse banden met de rest van de wereld dan ik kon vermoeden toen ik mij in 1999 op het eiland vestigde. Als Nederlander die in Vlaanderen opgegroeid is, wist ik dat de Caraïbische eilanden bestonden, ik wist gelukkig ook waar ze lagen, maar een genuanceerd beeld van de realiteit was ver te zoeken. De fascinerende en complexe mengeling van culturen, talen en geschiedenis waar ik de laatste elf jaar van heb mogen genieten, overtreft dan ook veruit wat ik indertijd verwachtte.

Het kleine Aruba vormt samen met Curaçao en Bonaire (de ABC-eilanden)

de benedenwindse eilanden in het Caraïbisch gebied, de drie bovenwindse eilanden zijn Sint-Maarten, Saba en Sint-Eustatius. Op de benedenwindse eilanden is Papiaments¹ de meest gesproken taal, op de bovenwindse eilanden is dat Engels. De Nederlandse invloed is het best merkbaar op de benedenwindse eilanden, daarom zal ik mij in dit artikel met name op dat gebied concentreren.

De drie benedenwindse eilanden zijn internationaal bekend van de verdwijning van de Amerikaanse tiener Natalee Holloway, de discussies over Antilliaanse jongeren in Nederland of, in het beste geval, als aangename vakantiebestemming. Dit is jammer genoeg een wel erg beperkt beeld van wat deze eilanden te bieden hebben, zeker voor mensen met interesse voor de Nederlandse taal, cultuur en geschiedenis. Het feit dat het Nederlands er een officiële taal is terwijl slechts een kleine minderheid van zes tot acht procent van de bevolking

Nederlandstalig is en dat een paar bekende Nederlandstalige auteurs zoals Frank Martinus Arion, Boeli van Leeuwen en Tip Marugg uit deze streken komen, biedt voldoende grond om te mogen stellen dat de Nederlandse taal en cultuur op de eilanden diep geworteld zijn.

De bevolking van de ABC-eilanden is een fascinerende mengeling die het resultaat is van opeenvolgende migratiegolven. Het begin van de Nederlandse invloed op de eilanden was in de jaren dertig van de zeventiende eeuw, toen de Nederlandse West-Indische Compagnie (WIC) de Antillen op de Spanjaarden veroverde. De WIC was vooral geïnteresseerd in de eilanden als vooruitgeschoven handelspost naar Zuid-Amerika toe, en als wingebied voor het levensnoodzakelijke zout. Nederlandse planters hadden geen interesse voor de eilanden en daarom werden uit Brazilië Sefardische Joden aangetrokken voor de ontginning van de onvruchtbare eilanden. Ook uit bijvoorbeeld Italië,

² Vše informací o jazykové situaci na Antilách najdete také na adrese http://www.dbnl.org/tekst/_han001200701_01/_han001200701_01_0039.php

¹ In dit opstel gebruik ik de term Papiaments als verzamelterm voor het Papiament van Curaçao en Bonaire, en het Papiament van Aruba. Het onderscheid tussen deze beiden talen ligt voornamelijk in de schrijfwijze en enkele fonetische verschillen. Lexicaal en grammaticaal zijn deze talen echter vrijwel gelijk.





Meertalige opschriften op de winkels / Vícejazyčné nápisy na obchodech
FOTO Eric Mijts

Portugal, Suriname en Guadeloupe trokken gelukzoekers naar de eilanden. De belangrijkste migratiestroom bestond echter uit de doorvoer van Afrikaanse slaven naar de rest van het Caraïbisch gebied en Zuid-Amerika. Uit het contact tussen al deze bevolkingsgroepen ontstond het Papiaments, waarschijnlijk oorspronkelijk als Afro-Portugese handelstaal. Over de precieze oorsprong van het Papiaments bestaat, bij gebrek aan bronnen van voor de negentiende eeuw, jammer genoeg geen duidelijkheid.

Vanwege de schaarheid aan grondstoffen en vruchtbare grond is de ontwikkeling van de eilanden tot in de negentiende eeuw zeer langzaam gegaan. Pas aan het begin van de twintigste eeuw groeide de bevolking explosief, met name door de komst van raffinaderijen op de eilanden aan het begin van de twintigste eeuw en de groei van het toerisme vanaf de jaren zestig. De komst van de raffinaderijen is de oorzaak geweest van een migratiegolf vanuit de Engelstalige Caraïbische eilanden. Het toerisme, en de bijbehorende economische groei, is verantwoordelijk voor de instroom van Zuid-Amerikaanse laag opgeleide migranten uit voornamelijk Venezuela en Colombia die op de eilanden, op zoek naar een betere toekomst, in de bouwsector en de hotelindustrie werken.

Door deze verschillende immigratiegolven is de bevolkingssamenstelling van de eilanden aan het begin van de

eenentwintigste eeuw een rijke en gevarieerde mengelmoes. Naast deze etnische diversiteit en vermenging is er ook een sterke talige diversiteit: in de media en in het straatbeeld kom je afwisselend Papiaments, Engels, Spaans en Nederlands tegen. De bevolking van de benedenwindse eilanden spreekt over het algemeen in meer of mindere mate deze vier talen. Dit creëert prachtige dialogen waarbij afhankelijk van het onderwerp, de gesprekspartners en de context, vaak in hoog tempo verschillende talen afgewisseld worden.

Zoals gezegd speelt het Nederlands ook een belangrijke rol in dit talenpalet, maar dan met name als onderwijs-, bestuurs- en rechtstaal. In het dagelijks leven speelt Nederlands echter een ondergeschikte rol, onder andere vanwege het koloniale verleden en de nog steeds moeizame band met Nederland. De huidige structuur van het Koninkrijk, ingegaan op 10 oktober 2010, waarin Nederland, Aruba, Curaçao en Sint-Maarten aparte landen zijn, en Bonaire, Sint-Eustatius en Saba een bijzondere gemeente van Nederland zijn geworden, karakteriseer ik het liefst als een volgende stap in de uiterst halfslachtige poging tot dekolonisatie. Noch de overheid in Nederland, noch de overheden op de eilanden weten zich raad met de historische politieke band die er tussen beide gebieden bestaat, hetgeen bij de bevolking van de eilanden vaak gemengde gevoelens oplevert. Aan de ene kant wordt de Nederlandse identiteit – en het



Het gebouw van het parlement / Budova parlamentu

Nederlands paspoort – met trots gedragen, hetgeen goed zichtbaar is tijdens het wereldkampioenschap voetbal of met Koninginnedag, aan de andere kant wordt de Nederlandse bemoeienis voortdurend met argwaan bekeken en bestempeld als koloniaal paternalistisch gedrag. Dit heeft ook zijn invloed op de omgang met de Nederlandse taal: wie Nederlands spreekt stelt zich aan, doet uit de hoogte, neemt afstand van de eigen identiteit. Het gevolg is dan ook dat het Nederlands op de benedenwindse eilanden, in tegenstelling tot bijvoorbeeld in Suriname, slechts een zeer kleine rol speelt in het dagelijks leven en de volkscultuur.

Deze dubbele attitude tegenover het Nederlands neemt niet weg dat er zeker Nederlandse invloeden te bespeuren zijn. Een eerste belangrijke invloed vinden we in de literatuur. De bekendste benedenwindse schrijver is wellicht Frank Martinus Arion. In zijn romans, zoals zijn succesvolle debuutroman *Dubbelspel* (1973) die in 2006 nog op bijna 1 miljoen exemplaren gratis werd verspreid tijdens de campagne 'Nederland Leest', gaat hij diep in op de ontworpening van maatschappelijke verhoudingen en identiteit binnen de Antilliaanse maatschappij door globalisering, racisme en de gevolgen van de dekolonisatie voor de betrokken landen. Ook voor Arion is de band met Nederland echter dubbelzinnig: naar aanleiding van de voorbereidingen van de ontmanteling van de Nederlandse



Willemstad, Handelskade, Curaçao

Antillen besloot hij in 2008 zijn koninklijke onderscheiding terug te geven omdat hij de Nederlandse geplande inmenging in het bestuur beschouwt als een teken van herkolonisatie. Ook in het werk van de meeste andere Nederlands-Caraïbische auteurs spelen de thema's die Arion aanraakt een hoofdrol: auteurs zoals Tip Marugg, Denis Henriquez, Boeli van Leeuwen en Cola Debrot weten elk op hun eigen wijze het spanningsveld tussen het individu en de kleinschalige gemeenschap in een steeds verder globaliserende wereld te duiden. Als mentor van het jeugdpoëzieproject 'Young Poets Society' in Aruba heb ik ook duidelijk mogen ervaren dat deze thematiek bij jongere schrijvers nog even actueel is.

Een tweede belangrijke rol voor het Nederlands is weggelegd in het bestuur en in het rechtssysteem. Het Papiaments is enkele jaren geleden op de benedenwindse eilanden een officiële taal geworden, maar de rol van het Nederlands blijft zeer groot. Met name in de juridische wereld, met wetgeving die groten-deels geënt is op de Nederlandse wetgeving en voornamelijk Nederlandse rechters, speelt de Nederlandse taal, en via de wetgeving ook de Nederlandse normen en waarden, een grote rol. Ook dit levert spanningen op: de Nederlandse euthanasiewetgeving, milieuwetgeving en het homohuwelijk sluiten niet aan bij de voornamelijk katholieke Caraïbische moraal. Dit draagt bij aan de onvrede onder

de Papiamentstalige bevolking die – vaak terecht – niet het gevoel heeft dat de wetgeving 'voor hen geschreven is' en er dan ook moeite mee heeft dat een Nederlandse rechter, in het Nederlands, recht spreekt. Dit knelpunt is echter moeilijk op te lossen omdat de kleinschaligheid van de eilanden het erg moeilijk, dan wel onmogelijk, maakt om in te staan voor een volledig autonoom juridisch bestel.

Een derde rol van de Nederlandse taal ligt in het onderwijs. Alhoewel Nederland als kolonisator het onderwijs op de eilanden over het algemeen links heeft laten liggen, is het onderwijs op de benedenwindse eilanden traditioneel op Nederlandse leest geschoeid. Het onderwijssysteem is Nederlands gericht, de instructietaal is Nederlands, de gebruikte methoden zijn Nederlands en als gevolg daarvan zitten de leerlingen op school bij een temperatuur van 30 graden Celsius hun hoofd te breken over vraagstukken over schaatsen, windmolens, treinen en tulpenbollen. Na de voorgaande beschouwingen zal het wel duidelijk zijn dat ook hier de houding tegenover het Nederlands niet ondubbelzinnig is. De moedertaal van slechts een klein deel van de bevolking is de instructietaal in het onderwijs. Vanuit een pragmatische benadering houdt het onderwijsbestel vast aan Nederlands als instructietaal, met name omdat het Nederlandse hoger onderwijs veel goedkoper is dan bijvoorbeeld het Noord-

Amerikaanse hoger onderwijs. Voor veel leerlingen, en dan vooral voor diegenen die niet verder zullen studeren, is het Nederlands als vreemde instructietaal echter een groot struikelblok. Dat het onderwijs dan ook nog vaak met verouderde en vaak onaantrekkelijke methoden uitgevoerd wordt, draagt niet bij aan het succes van dit onderwijssysteem. Een van de sterke stromingen binnen het onderwijsveld op de eilanden is dan ook gericht op het vervangen van het Nederlands als instructietaal door het Papiaments, in ieder geval voor de basisschool. Of dit in de praktijk haalbaar zal blijken hangt sterk af van de bereidheid van de overheden om hierin in deze economisch moeilijke tijden te investeren en van het enthousiasme van onderwijzers en docenten.

De hierboven geschetste gespannen verhoudingen kunnen gezien worden als een bedreiging voor de kruisbestuiving van taal en cultuur tussen het westen en het oosten van het Koninkrijk der Nederlanden. Een andere en vernieuwende benadering, met name gericht op dialoog en begrip, van beide zijden van de oceaan kan hierin een uitkomst bieden. Op lange termijn valt te hopen dat de tegenstellingen en het wederzijds wantrouwen zullen oplossen, zodat de verschillende delen van het Koninkrijk zonder voorbehoud of vooroordelen kunnen genieten van de schoonheid en diepgang die ze aan elkaar te bieden hebben, ook op cultureel gebied.²

ERIC MIJTS is wetenschappelijk medewerker aan de Universiteit van Aruba waar hij naast zijn functie als decaan van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid onderzoek doet naar taalplanning en taalbeleid.

² Meer informatie over de taalsituatie op de Antilliaanse eilanden vindt u ook in http://www.dbnl.org/tekst/han001200701_01/han001200701_01_0039.php.

Noví imigranti z Česka a Slovenska

Velmi mě překvapilo, když jsem zjistila, že v okolí Etten-Leuru, v nizozemském Západním Brabantsku, žije asi desítky Čechů a Slováků, mladých lidí ve věku mezi 20 a 30 lety, kteří v Nizozemsku hledají nové možnosti. Proč sem přišli? Přijala je zdejší společnost? A jak se dívají na svou budoucnost?

Nemuseli utíkat před režimem, přišli z vlastní, svobodné vůle. Rozhodli se k tomu ve svobodné zemi a vybrali si pobyt v Nizozemsku.

Z jejich vyprávění vyplývá, že hledají především práci – Češi, vlastně Moraváci – všichni pocházejí z Opavy a okolí, kde nemohli najít práci vůbec nebo špatně placenou. Roli také hraje touha po dobrodružství.

Znála jsem české studenty na FF UK jako lidi, kteří většinou z domova odejít nechtěli, i když dostali stipendium na několik měsíců studia nizozemštiny, byla jsem tedy překvapená, když jsem setkala s mladými lidmi, které stesk po domově netrápil.

Zaujalo mě, že nebydlí každý sám, ale všichni společně v jednom domě, což samozřejmě nevyžaduje ani konverzaci v nizozemštině, ani společenskou integraci. Začali se učit nizozemsky až po několika letech pobytu. Zjistili, že jim to komunikaci v zaměstnání skutečně usnadňuje a život zpříjemňuje. Někteří si vypomáhali trochu němčinou nebo angličtinou a s tím si vystačili. A když člověk pracuje s Poláky, jako třeba při pěstování jahod, nizozemštinu vůbec nepotřebuje. Nizozemský šéf kromě toho nikoho nemá k tomu, aby se učil nizozemsky, protože se bojí, že by si jeho zaměstnanci našli lepší práci a možná by o jeho praktikách i něco vyzradili. On by jim tedy rozhodně na výuku nepřispěl.

Tito lidé nejsou nijak vysoce kvalifikovanými zaměstnanci,

tady v Nizozemsku dělají pomocné práce. Spektrum je široké – pracují jako zahradníci, řidiči vysokozdvizných vozíků, pěstují jahody (to už není jen sezónní, letní práce, protože jahody se teď pěstují ve sklenících z plastů zajišťujících sklizeň od dubna do konce října), kontrolorky spodního prádla, baličky oděvů, autolakýrníci, svářeči, pracují ve výrobě silikonu nebo na běžícím pásu při výrobě salátů. Někteří z nich vzdělání mají, třeba hotelovou školu, někdo studoval ekologii, je tady vyučený kuchař nebo zdravotní sestra. Ale nemůžou svá povolání vykonávat, pokud nemluví nizozemsky. Proto chodí už rok po dlouhé pracovní době ještě večer do Etten-Leuru, aby se jednou nebo dvakrát týdně nizozemštinu učili.

Bydlí v katolických zemědělských vesnicích Západního Brabantu jako je Oudenbosch a Sint Willebrord. Katolictější obce aby pohledal, Oudenbosch (necelých 13.000 obyvatel) má baziliku svaté Agáty a Barbory, zmenšenou kopii Baziliky svatého Petra v Římě; Sint Willebrordu (necelých 10.000 obyvatel) se říká pobočka Lurd kvůli Lurdské jeskyni v kostele svatého Willibrorda postaveného podle vzoru kostela v Lurdech. V Sint Willebrordu je zajímavé to, že při volbách vyhraje vždycky kontroverzní pravicová strana; při posledních volbách dostala xenofobní strana pana Wilderse Partij voor de Vrijheid (PVV) nejvíc hlasů v celém Nizozemsku.

V této části Brabantu je mnoho středních a malých firem

pěstitelů ovoce a zeleniny, hlavně jahod, chřestu a skleníkové zeleniny – okurky, rajčata, lilek a paprika – kde pracují lidé z východní Evropy, především Poláci a Rumuni jako levné pracovní síly.

Pravděpodobně všichni obyvatelé venkova jsou od přírody podezíraví vůči „cizincům“. Cizinci jsou všichni příchozí, kteří nepocházejí z jejich vesnice – Brabantané s jiným brabantským dialektem a také Nizozemci z jiných provincií nebo měst. Nezáleží ani tak příliš na tom, jestli člověk pochází z cizí země nebo z Nizozemska, v obou případech se cítí jako outsider. Myslím, že si lidé mimo Nizozemsko neuvědomují, jak rozdílná může být každá vesnice, každé město a provincie, i když je tato země tak malá. Dialekty v jedné provincii mají mnoho variant a člověk se tam cítí víceméně cizím, pokud v tom prostředí nežil od malička. Hlavně tehdy, když takové společenství bylo delší dobu z geografických nebo náboženských důvodů uzavřené vůči okolnímu světu, mám na mysli například bývalé Zeeuwské ostrovy. Ale podle těchto Čechů a Slováků si s nimi sedláci rádi popovídají, jsou přívětiví, nijak zvlášť je nediskriminují, ani se nechovají xenofobně. Přesto – na kávu nebo oběd s domácími fazolemi nebo holandským stamptom z brambor a šterbáku někoho jen tak nepozvou. To není tím, že je cizinec – Nizozemec, který přišel odjinud, na takové pozvání také musí nějaký čas počkat, a to i navzdory známému burgundskému životnímu stylu, který je pro Brabantany charakteristický.

Na druhé straně hraje ve společenském životě důležitou roli charakter každého člověka, ať je cizinec nebo ne. Je otevřený vůči ostatním, nebo je spíš uzavřený do sebe? Vyhledává hodně sociálních kontaktů nebo je samotář? Možná se člověk jako Nizozemec také nechce do „té“ společnosti začlenit, má

spíš sklon se od ní odtahovat. Jak integrování jsme my sami?

Při mém návratu do Nizozemska v roce 2001 po jedenácti letech v Praze tento proces neprobíhal jednodušeji než obráceně, když jsem přijela z Nizozemska do Prahy. Jazyk, svou mateřštinu, jsem ovládala, v této zemi jsem se vyznala a nebyla tu cizí, přesto mi dalo dost práce a času znovu zapustit kořeny; cítila jsem se nesvá ve společnosti, která mezitím zdrsněla a stala se mnohem víc individualizovaná. Stálo mě tolik energie, abych znovu zakotvila, že jsem na vyučování mohla pomyslet až po pěti letech. Nikdy nezapomenu, jak mi přijímací komise jedné školy, kde jsem se už po několika týdnech ucházela o místo, po přijímacím pohovoru sdělila svůj dojem – že jsem ještě „nepřistála“. Přišla jsem z toho pohovoru domů k smrti unavená a měla jsem pocit, že přesně vím, co tím ta komise měla na mysli – potřebovala jsem na „přistání“ ještě dva roky.

Integrace v jiné společnosti, městě nebo v jiné vesnici, ve vlastní zemi nebo v cizině, je individuální proces. Hraje při ní nejdůležitější roli – kromě dvou let, která jsou skutečně zapotřebí, aby se člověk usadil – charakter každého jednotlivce. Není podstatné, jestli člověk utekl, odešel z touhy po dobrodružství nebo kvůli ekonomickým podmínkám například do Nizozemska. Ale jazyk je důležitý, bez něj nikdo nemůže v novém prostředí zdomácnět. Řeč přináší kontakty v životním i pracovním prostředí a pomáhá zvyšovat životní standard.

Tito mladí Češi a Slováci nevědí, jestli je právě Nizozemsko zemí jejich budoucnosti, zato vědí, že znalost jazyka jim poskytuje lepší vyhlídky na zajímavou práci a lepší život.

Jestli se vrátí do své původní země, bude jejich zahraniční zkušenost velkým obohacením života tam i tady. Vzájemné poznávání kultury člověku rozšiřuje horizont všemi směry!



Nieuwe immigranten uit Tsjechië en Slowakije

Tot mijn verrassing bleken in de omgeving van Etten-Leur, in het Nederlandse West-Brabant, een tiental Tsjechen en Slowaken te wonen; jonge mensen, tussen 20 en 30 jaar oud, op zoek naar nieuwe mogelijkheden in Nederland. Waarom kwamen zij? Zijn zij opgenomen in de samenleving en hoe zien zij hun toekomst?



Zij hoefden niet te vluchten voor een regime, zij kwamen uit vrije wil. Zij namen hun besluit in een vrij land en kozen voor een verblijf in Nederland. Uit hun verhalen blijkt dat ze vooral op zoek waren naar werk; deze Tsjechen komen bijna allemaal uit Opava en omgeving, waar voor hen nauwelijks of alleen maar slecht betaald werk te vinden is. Daarnaast speelt het avontuur ook een rol.

Ik kende Tsjechische studenten aan de FFUK als mensen die soms niet van huis wilden, al kregen ze zelfs een beurs voor een aantal studiem maanden Nederlands, ik was dus verrast jonge mensen te ontmoeten die geen last van heimwee hebben.

Opvallend is wel dat ze niet in hun eentje ergens wonen, maar in één huis bij elkaar, wat het spreken van het Nederlands natuurlijk niet bevordert, noch de integratie in de samenleving. Pas na enige jaren zijn ze Nederlands gaan leren. Ze merken nu dat dit de communicatie op het werk uiteraard vergemakkelijkt en het leven aangenamer maakt. Een paar konden zich met wat Duits of Engels behelpen, daarmee wisten ze zich te redden. En als je tussen de Polen werkt, zoals in de aardbeienteelt, heb je helemaal geen Nederlands nodig! Een Nederlandse baas moedigt het bovendien niet aan om Nederlands te gaan leren, want dan is hij bang dat zijn werknemers een betere baan zoeken en misschien wel te mondig worden. Hij zal dus geen bijdrage leveren in studiekosten!

Deze mensen zijn geen hoog opgeleide werknemers,

hier in Nederland doen zij ongeschoold werk. De variatie daarbinnen is groot: hovenier, heftruckchauffeur, werk in de aardbeienteelt (die is nauwelijks meer gebonden aan de zomer, omdat er van plastic tunnels gebruik wordt gemaakt die van april tot einde oktober oogst garanderen), controleuse van ondergoed, inpakster van kleding, autospuiters, lasser, werkzaam in een siliconenbedrijf, of aan de lopende band in een salafabrik. Soms hebben deze mensen wel een opleiding, zoals de hotelschool, of is er milieukunde gestudeerd, hebben ze geleerd voor kok of verpleegster. Maar daar kun je niets mee, zolang je de Nederlandse taal niet spreekt. Daarom gaan ze sinds een jaar na hun lange werkdagen nog 's avonds naar Etten-Leur om les te krijgen, 1 of 2x per week.

Zij wonen in katholieke agrarische dorpen in West-Brabant, zoals Oudenbosch en Sint Willebrord. Katholiek kan haast niet: Oudenbosch (nog geen 13.000 inwoners) bezit een basiliek van de heilige Agatha en Barbara, die een verkleinde kopie is van de Sint Pieter in Rome; Sint Willebrord (nog geen 10.000 inwoners), wordt ook wel filiaalbedevaartplaats van Lourdes genoemd vanwege de Lourdesgrot en de Sint-Willibrorduskerk, gebouwd naar het voorbeeld van de kerk in Lourdes. Opmerkelijk in Sint Willebrord is, dat er bij verkiezingen altijd op een controversiële rechtse partij wordt gestemd; zo kreeg bij de laatste verkiezingen daar de xenofobische partij van de heer Wilders, de Partij voor de Vrijheid (PVV) de meeste stemmen van heel Nederland.

Dit deel van Brabant kent veel midden- en kleinbedrijven van fruit- en groentetelers, voornamelijk van aardbeien, asperges en kasgroente, zoals komkommers, tomaten, aubergines en paprika's, waar Oost-Europeanen, met name Polen en Roemenen, als goedkope arbeidskrachten werkzaam zijn.

Waarschijnlijk kun je elke plattelandsbevolking van nature achterdochtig tegenover 'vreemdelingen' noemen. Vreemdelingen zijn dan alle mensen die niet uit dit dorp komen; Brabanders met een ander Brabants dialect en ook Nederlanders afkomstig uit andere provincies of steden. Het maakt niet zoveel uit of je buitenlander of Nederlander bent; je kunt je in beide gevallen buitenstaander voelen. Ik denk, dat veel mensen buiten Nederland niet beseffen hoe verschillend elk dorp, elke stad en provincie hier kan zijn, al is dit land nog zo klein. Een dialect binnen één provincie kent vele varianten en je hoort er niet of nauwelijks bij als je niet van jongs af aan in deze gemeenschap hebt gewoond. Vooral als deze gemeenschap, door bijvoorbeeld geografische of godsdienstige oorzaken – ik denk aan de voormalige Zeeuwse eilanden – behoorlijk gesloten is geweest. Maar volgens deze

Tsjechen en Slowaken zijn de burens wel bereid tot een praatje, zij vinden de mensen vriendelijk, van discriminatie of xenofobische uitingen hebben ze niet veel gemerkt. Toch word je niet meteen uitgenodigd op de koffie of voor een maaltje tuinbonen of Hollandse stamppot met aardappelen en andijvie! Maar dat ligt niet aan het buitenlander zijn, dat word je als Nederlandse nieuwkomer ook vrijwel niet, ondanks de befaamde bourgondische levensstijl die een Brabander zou kenmerken!

Aan de andere kant speelt het eigen karakter van elk mens een belangrijke rol in het sociale leven, of je nu buitenlander bent of niet. Sta ik open voor een ander, of ben ik naar binnen gekeerd? Heb ik behoefte aan veel sociale contacten of ben ik een Einzelgänger? Misschien wil je als Nederlander ook niet altijd opgenomen zijn in 'de' samenleving, heb je zelfs neiging je van haar af te keren. Hoe geïntegreerd zijn we zelf?

Als ik denk aan mijn eigen terugkomst naar Nederland in 2001 na elf jaar Praag, dan verliep dit proces niet eenvoudiger dan andersom van Nederland naar Praag. Ik kende mijn eigen taal en was niet vreemd in dit land, toch had ik veel tijd nodig om mijn wortels weer te slaan en voelde ik me heel ontheemd in een samenleving die intussen verhard en nog meer geïndividualiseerd was geraakt. Het kostte me zoveel energie om opnieuw te aarden dat ik aan een baan in het onderwijs pas na vijf jaar kon beginnen. Ik zal niet vergeten hoe een sollicitatiecommissie van een school, waar ik na een paar weken al had gesolliciteerd, me na het sollicitatiegesprek zei dat ze de indruk had dat ik nog niet 'geland' was. Ik was hondsmoe thuisgekomen van dat gesprek en voelde me heel goed begrepen door deze commissie met haar woorden 'nog niet geland'; om te 'landen' bleek ik nog twee jaar nodig te hebben.

Integreren in een andere samenleving, stad of ander dorp, in eigen land of in het buitenland, is een individueel proces. Daarom speelt ook ieders persoonlijk karakter, naast de toch wel twee jaar die het 'wortelen' in beslag neemt, daarbij de belangrijkste rol. Of je nu gevlucht bent, uit avontuur, of uit meer economische motieven de Nederlandse samenleving opzoekt, maakt geen verschil voor je integratie. Wel is de taal wezenlijk voor het thuisgevoel. Die brengt je in contact met je leef- en werkomgeving en bevordert je welzijn. Deze jonge Tsjechen en Slowaken weten niet of hun toekomst in Nederland ligt, maar merken wel dat kennis van de taal hun meer uitzicht biedt op interessanter werk en een betere toekomst.

Keren zij terug naar hun land van oorsprong is deze buitenlandse ervaring een grote verrijking voor hun leven en voor het onze geweest! Het leren kennen van elkaars cultuur verbreedt je horizon op allerlei manieren!

Jeden naplněný život

Vzpomínání na Mirka Kabelu (1938–2011)

20. února 2011 zemřel v Holandsku ve věku nedožitých sedmdesáti tří let **Mirek Kabela**, československý emigrant z roku 1956, profesí klinický psychiatr, ale také autor řady odborných i populárně naučných knih, vášnivý fotograf a neúnavný propagátor česko-holandské partnerské spolupráce. Měl jsem to štěstí, že jsem se s tímto hyperaktivním, laskavým a originálním člověkem mnoho let přátelil a jeho památce věnuji následující vzpomínku.

Miroslav Kabela (nebo spíš Mirek, jak se většinou podepisoval) se narodil v roce 1938 v Rožňavě u Košic, kde jeho český otec sloužil jako četník a kde také poznal jeho matku, která byla Slovenka. Po vyhlášení samostatného slovenského státu v březnu 1939 – Mirkovi byl právě jeden rok – museli rodiče odejít na Moravu, kde se nakonec usadili. Manželství se však brzy rozpadlo a Mirek vyrůstal pouze s matkou a mladší sestrou. Ve Valašském Meziříčí studoval místní gymnázium, kde na sebe brzy začal upozorňovat svou mimořádnou aktivitou a zájmem o nejrůznější mimoškolní činnost. Hodně sportoval, pracoval jako dobrovolník v městské knihovně i jako zdravotník Červeného kříže. A protože byla polovina padesátých let, pravidelně poslouchal vysílání Rádia Svobodná Evropa, což mu nejspíše také vnuklo myšlenku opustit šedivý komunismus a zkusit štěstí ve svobodném západním světě.

V červnu roku 1956, krátce po dovršení osmnácti let, se Mirkovi podařilo ilegálně opustit komunistické Československo. Šlo o bláznivě mladické dobrodružství, jež nemuselo dopadnout dobře, neboť hranice byly neprodyšně uzavřeny a střílelo se. Spolu s kamarádem Antonínem Heryánem, jenž se již jednou o přechod neúspěšně pokusil, se vybavili nejnnutnějšími potřebami – izolovanými kleštěmi na přešití elektrického plotu a pytlíky pepře na zmatení hraničářských psů – a jako zázrakem za bílého dne nedaleko přešli, nebo spíše v panice přeběhli do Rakouska, kde skončili na četnické stanici v Drosendorfu.

Téměř dva roky se Mirkovi nedařilo najít zemi, která by ho přijala, protloukal se v rakouských uprchlických táborech, podával jednu žádost o emigraci za druhou. Jeho snem bylo studovat ve Spojených státech, ale jedině stipendium, které mu nabídli, bylo podmíněno

prací pro americkou zpravodajskou službu, což znamenalo vrátit se na čas zpět do Československa. Nabídku odmítl, což se ukázalo jako prozíravé. Jeho kamarád Heryán, který se nechal zlákat, byl po návratu na československé území zatčen a strávil dlouhá léta v komunistických věznicích. Mirek vytrval v podávání žádostí, asi do dvou desítek zemí, až se mu nakonec podařilo prostřednictvím holandského konzulátu získat stipendium ke studiu medicíny v Leidenu.

Snažím se z paměti vylovit co nejvíce informací o Mirkovi a dochází mi, jak nepozorně poslouchám své přátele, jak povrchně se zajímám o jejich životní osudy a jejich aktivity, pokud se mě přímo netýkají. Jeho dobrodružný útek z komunistického Československa jsem si pamatoval, ale rozhodně ne tak dobře, abych ho mohl přesně vylíčit. Pomohl mi



Mirek Kabela

článek, který jsem o Mirkovi našel v krajském časopise *České listy* z roku 2006, sepsaný etnologem Stanislavem Broučkem, zabývajícím se výzkumem českého poválečného exilu. Avšak i v jeho textu je toho málo o Mirkových dalších osudech v Holandsku. Byl nepochybně vynikající a aktivní student, zajímal se nejprve o pediatrii, ale nakonec si jako specializaci zvolil psychiatrii. Od roku 1973 po dlouhých třicet let pracoval v nemocnici v Heemstede, kde prováděl řadu psychiatrických výzkumů, jejichž výsledky publikoval časopisecky i knižně. Nikdy nezapomněl na své kořeny a ve své práci se mimo jiné věnoval problémům imigrantů (samozřejmě nejen českých), jejich adaptaci v cizím prostředí.

Nedaleko nemocnice v Heemstede měl Mirek rodinný dům, kde jsem dvakrát pobýval na návštěvě. Byl mimořádně milým a obětavým hostitelem. Poznal jsem zde jeho sympatickou manželku Pilar, která pochází ze Španělska, s níž měl dvě děti, syna Michaela a dceru Danu. Pilar v Holandsku založila renomovanou španělskou jazykovou školu, kterou dnes myslím vede Michael. Nikdo z rodiny bohužel nemluví česky, nemá k naší zemi vztah jako Mirek.

Teprve nyní, když je Mirek po smrti, mi dochází, jaká byla jeho životní filozo-

fie, jak mimořádný to byl člověk. Myslím, že se vůči Holandsku vždy cítil jako dlužník. Tato liberální a zajímavá země, o níž dříve nevěděl téměř nic, mu pomohla, když to nejvíce potřeboval. Našel tu nový domov, získal kvalitní vzdělání i zajímavou práci. A vrchovatě jí to vracel. Byl mimořádně obětavým lékařem, účastnil se nejrůznějších mimopracovních aktivit, úzkostlivě dodržoval holandské zákony a předpisy (včetně těch nejnemyslnějších), podílel se na vydávání krajského časopisu. Jeho pravá chvíle však přišla po pádu komunismu. Stál u založení Spolku Čechů a Slováků v Nizozemí, přičemž prvních pět let byl jeho předsedou. A začal pravidelně navštěvovat Československo. Intenzivně se zasazoval především o rozvíjení česko-holandské partnerské spolupráce měst a obcí, za což byl později jmenován čestným občanem Znojma a Valašského Meziříčí.

V letech 1998–2000 zavedly Mirka jeho aktivity do Brna, kde přednášel na katedře politologie Masarykovy univerzity o aktuálních společensko-politických tématech Nizozemí. A právě v té době jsme se seznámili a rychle spřátelili, neboť oslovil naše nakladatelství Barrister & Principal s nabídkou knižního vydání svých přednášek. A nebyl by to hyperaktivní Mirek, kdyby zůstalo u knihy jedné. Z jeho textů nakonec vznikla obsáhlá holandská trilogie (*Holandská zkušenost*, 2000; *Holandská současnost*, 2001; *Holandská skutečnost*, 2002) čítající celkem více než 600 knižních stran. Později jsme mu ještě vydali knihu *Evropská unie. Pohled z Nizozemí* (2004), v níž se mimo jiné soustředil i na partnerskou spolupráci mezi nizozemskými a českými městy a obcemi. Mirek byl rozený optimista a velký nadšenec pro evropskou integraci, což bylo při jeho životních osudech

pochopitelné. Já byl o třicet let mladší a evropskou politiku jsem sledoval se vzrůstající skepsí, takže jsme se na toto téma občas vášnivě přeli, i když samozřejmě přátelsky.

Ne všechny projekty se však Mirkovi podařilo dotáhnout do konce. Pokud se pamatuji (a jistě nevím o všem), v rukopisu zůstala například jeho publikace o dějinách nemocnic, intelektuální a kulturní průvodce Nizozemím pro Čechy a zejména rozsáhlá kniha *Po stopách českých emigrantů v Nizozemí*. Dnes mě mrzí, že jsme nenašli odvahu posledně jmenovanou práci vydat, neboť vím, že na ní Mirkovi hodně záleželo. Při jejím psaní sebral stovky dokumentů o krajském životě, které jsou spolu s jeho publikacemi uloženy v pražské knihovně samizdatové a exilové literatury Libri prohibiti.

Je pochopitelné, že se Mirkova pozornost v České republice obracela především k jeho rodnému (tedy téměř rodnému) Valašskému Meziříčí. Již v roce 1990 zde inicioval navázání partnerské spolupráce s třicetitisícovým holandským městem Bussum, ležícím nedaleko Amsterdamu. Tato partnerská spolupráce trvá dodnes a je velmi rozsáhlá. V místní městské knihovně založil a ze své vlastní kapsy financoval literární soutěž pro začínající mladé autory, jež nese jeho jméno. LITERÁRNÍ SOUTĚŽ MIROSLAVA KABELY je místní unikum. V roce 2010 proběhl již dvanáctý ročník. Prvních deseti ročníků se Mirek účastnil osobně, četl a hodnotil příspěvky, vyhlašoval v knihovně vítěze. Poslední dva ročníky musel ze zdravotních důvodů vynechat, i když ještě v roce 2009 zvládl ze svého holandského domova příspěvky alespoň posoudit. Zajímalo mě, co bude s literár-





Z fotografií Mirka Kabely / Foto's door Mirek Kabela

ním projektem dál, a tak jsem do meziříčské knihovny zavolal. Byl jsem ubezpečen, že soutěž bude pokračovat a že nadále ponese Mirkovo jméno.

Vedle psaní bylo velkou Mirkovou vášní fotografování. I když byl pouze amatérský fotograf, svým neúnavným zaznamenáváním všeho, co kolem sebe viděl, se dopracoval k velmi přesvědčivým výsledkům. Počet jím pořízených snímků musí jít do desítek tisíců. Vzpomínám, jak nám celé večery promítal diapozitivy, nizozemskou krajinu, pobřeží, moře, architekturu, život ve městech, jak nadšeně o všem mluvil. Přestože neměl umělecké ambice, některé jeho snímky umělecky přesah nepochybně mají. Víím také, že se účastnil fotografických výstav pořádaných nemocnicí, kde pracoval, a možná i jiných. Pokud jste viděli americký film *Smoke*, ve kterém svérázný chlapík Auggie (v neopakovatelném podání Harveyho Keitel) každý den vychází s fotoaparáttem před svůj brooklynský obchůdek s tabákem, aby vyfotil ze stejného místa ulici, protože je pokaždé stejná a současně jiná, pak věřte, že něco podobného po léta dělal (aniž film viděl) Mirek Kabela v holandském Heemstede, kde pravidelně fotil stejný vodní kanál z mostu nedaleko svého domu. Ten cyklus fotografií (či jeho část) jsem viděl a moc se mi líbil.

Na rozdíl od Auggieho brooklynské ulice nabízí vodní hladina mnohem více vizuálně zajímavých vjemů: její barva a povrch se mění podle roční doby, počasí, oblačnosti, vlhkosti, podle toho, jak svítí slunce, jak fouká vítr. Na jedné fotografii je hladina ozářena sluncem, na jiné zahalena v mlhách, rozčesaná větrem či deštěm, jednou je pustá, jindy se po ní prohánějí rychlé sportovní veslice či pomalu plují těžké nákladní lodě.

Myslím, že Mirka jako emigranta z vnitrozemí nikdy nepřestaly tyto „obrazy“ fascinovat. Snad někoho z rodiny či holandských přátel napadne zorganizovat výstavu Mirkových fotek, za úvahu by stála i kniha jeho nejlepších fotografií.

Originálním a půvabným Mirkovým projektem, na němž pracoval dlouhá léta a který by rozhodně neměl zapadnout, bylo vytváření obsáhlé sbírky fotografií soch zvířat stojících na náměstích a ulicích různých měst a městeček. Při svých četných cestách Evropou, jež většinou podnikal svou Škodou Octavia (kterou si jako jeden z prvních v Holandsku koupil, aby propagoval českou značku), často neváhal ujet i několik stovek kilometrů navíc a strávit noc v hotelu ve vzdáleném městě, aby ráno za dobrého světla vyfotil do své sbírky sochu nějakého zvířete, o které se doslechl. Kolik ho to muselo stát peněz a času, si netroufám vůbec odhadovat. Měl jsem možnost část této sbírky vidět a je svým rozsahem nepo-

chybně unikátní. Mirek k ní plánoval napsat úvodní studii a vydat ji v Holandsku knižně (a možná později i česky), ale zdravotní problémy mu nejspíše zabránily, aby vše dokončil.

Mnoha lidem nejspíš některé Mirkovy aktivity připadaly – podobně jako fotky svérázného Auggieho z filmu *Smoke* – trochu bláznivé, nedávající smysl, jiné jako donkichotské. Přiznám se, že i mě to mnohokrát napadlo, zvláště když přijel nečekaně a já měl zrovna hodně práce a starostí. Ale postupně jsem se naučil „zastavit“ a jeho návštěvu si užít. Prostě jsem práci odložil, pokud to jen šlo, schůzky zrušil a věnoval se kamarádovi. Většinou chtěl jít na nějaký český film, výstavu, jazzový koncert, jak jsem již zmínil, zajímalo ho úplně všechno. Večer jsme pili víno, povídali si, on ukazoval fotky. Až nyní mi dochází, o co vše jsem s jeho smrtí přišel. A jak je důležité, aby člověk měl kolem sebe lidi vystupující z každodenní pragmatické šedi a rutiny, kteří vás každou chvíli dokáží překvapit něčím, co z vaší většinou tvrdé utilitární perspektivy nedává moc smyslu. Nadšence a obětavce, jako byl Mirek, díky nimž je svět mnohem zajímavější. •

NAPSÁNO pro revue *Kontexty* 2/2011.
Publikováno a kráceno s laskavým svolením autora. Plné znění vzpomínky na Mirka Kabelu najdete na www.ne-be.cz.

Herinnering

TEKST František Mikš

VERTALING Sylva Alderliesten

Een welbesteed leven

Herinneringen aan Mirek Kabela (1938–2011)

Op 20 februari 2011 is Mirek Kabela in Nederland overleden. Hij werd bijna drieënzeventig jaar. Kabela, een Tsjechoslowaakse emigrant uit 1956, was klinisch psychiater van beroep, maar ook auteur van een groot aantal professionele en populairwetenschappelijke boeken. Hij was een fanatiek fotograaf en een onvermoeibare promotor van de Tsjechisch-Nederlandse samenwerking. Ik voel me gelukkig dat ik met deze hyperactieve, aardige en originele man vele jaren bevriend was. Ik draag de onderstaande woorden op tot zijn nagedachtenis.

Miroslav Kabela (of liever Mirek, zoals waarmee hij meestal tekende) is in 1938 in Rožňava bij Košice geboren. Zijn Tsjechische vader was daar in dienst als veldwachter en heeft daar ook Kabela's moeder leren kennen, die Slowaakse was. Toen in maart 1939 de zelfstandige Slowaakse staat werd uitgeroepen – Mirek was net een jaar geworden – moesten zijn ouders naar Moravië verhuizen, waar ze ook bleven wonen. Hun huwelijk is echter snel uit elkaar gevallen en Mirek groeide op met alleen zijn moeder en oudere zus. Hij ging naar het gymnasium in Valašské Meziříčí en viel daar al gauw op omdat hij bijzonder actief was en een brede belangstelling had voor allerlei buitenschoolse zaken. Hij sportte veel, werkte als vrijwilliger in de stedelijke bibliotheek en als hulp bij het Rode Kruis. Het was toen midden jaren vijftig, hij luisterde regelmatig naar de uitzendingen van Radio Free Europe.

Dat heeft hem waarschijnlijk mede op het idee gebracht om uit het grauwe communisme te ontsnappen en zijn geluk in de vrije Westerse wereld te beproeven. In juni 1956, kort nadat hij achttien was geworden, is het Mirek gelukt het communistische Tsjechoslowakije op illegale wijze te verlaten. Het was een gek jeugdavontuur dat niet goed had kunnen aflopen, omdat de grenzen potdicht zaten en er geschoten werd. Samen met zijn vriend Antonín Heryán, die al een mislukte poging achter de rug had, hebben ze enkele basale benodigdheden ingepakt, zoals een geïsoleerde tang om de elektrische bedrading bij het hek door te knippen en zakjes peper om de grensbewakershonden in de war te brengen. Het was een wonder dat ze op klare dag inderdaad de grens over zijn gegaan naar Oostenrijk, waar ze op het politiebureau in Drosendorf zijn geëindigd. Twee jaar lang lukte het Mirek niet

een land te vinden dat hem wilde accepteren. Hij kwam in verschillende Oostenrijkse vluchtelingenkampen terecht en schreef het ene emigratieverzoek na het andere. Zijn droom was om in de Verenigde Staten te studeren. De enige beurs die hem echter daartoe werd aangeboden, had als voorwaarde te moeten werken voor de Amerikaanse inlichtingendienst. En dat hield in even terug te moeten gaan naar Tsjechoslowakije. Hij heeft het aanbod afgewezen, wat achteraf een vooruitziende blik bleek te zijn. Mireks vriend Heryán die wel ja tegen het aanbod zei, is na zijn terugkomst op Tsjechoslowaaks grondgebied gearresteerd en heeft daarna lange jaren in een communistische gevangenis doorgebracht. Mirek zette het indienen van verzoeken voort. Hij benaderde in totaal een twintigtal landen. Uiteindelijk lukte het hem via bemiddelingen van het



Nederlandse consulaat een beurs te krijgen voor een studie medicijnen aan de universiteit van Leiden.

Ik probeer zoveel mogelijk informatie over Mirek uit mijn geheugen te halen. Ik begin me te realiseren hoe onoplettend ik naar mijn vrienden luister en hoe oppervlakkig ik me in hun levensverhalen verdiep, als hun bekommelingen niet direct met mij te maken hebben. Ik kan me de geschiedenis van de avontuurlijke vlucht van Mirek uit Tsjechoslowakije goed herinneren, maar toch ook weer niet zo goed dat ik het precies kan naverellen. Ik ben gelukkig geholpen door een artikel van de etnoloog Stanislav Brouček, die onderzoek deed naar Tsjechische ballingen van na de Tweede Wereldoorlog. Het artikel stond in *České listy* (een tijdschrift van in het buitenland verblijvende Tsjechen) uit 2006. Over de lotgevallen van Mirek in Nederland stond er echter bar weinig in. Hij was ongetwijfeld een uitstekende en actieve student, hij was eerst in pediatrie geïnteresseerd, maar heeft later psychiatrie gekozen als zijn specialisme. Vanaf 1973 heeft hij dertig jaar in het ziekenhuis van Heemstede gewerkt waar hij uitgebreid psychiatrisch onderzoek verrichtte. De resultaten van dat onderzoek zijn in tijdschriften en boeken gepubliceerd. Hij is zijn wortels nooit vergeten en heeft zich beroepsmatig onder andere ook beziggehouden met de problemen van immigranten beziggehouden (niet alleen de Tsjechische) en van hun integratie in de vreemde samenleving.

Mirek woonde in een eengezinswoning dichtbij het ziekenhuis in Heemstede. Ik ben daar twee keer op bezoek geweest. Hij was een buitengewoon vriendelijke en gulle gastheer. Ik heb ook zijn sympathieke, uit Spanje afkomstige vrouw Pilar leren kennen.

Ze hadden twee kinderen, Michael en Dana. Pilar heeft in Nederland een gerenommeerde Spaanse talenschool gesticht, die naar ik meen tegenwoordig wordt geleid door Michael. Helaas spreekt niemand uit het gezin Tsjechisch en heeft ook geen van hen een band met Tsjechië zoals Mirek die had.

Pas nu Mirek er niet meer is, begin ik te snappen hoe zijn levensfilosofie luidde, wat voor een buitengewoon mens hij was. Ik denk dat hij zichzelf altijd als een grote schuldenaar van Nederland beschouwde. Dit liberale en interessante land, waarvan hij vroeger niets afwist, heeft hem geholpen toen hij het dit het meeste nodig had. Hij heeft er zijn nieuw thuis gevonden en een goede opleiding en interessant werk gekregen. En hij betaalde zijn schuld rijkelijk terug. Hij was iemand die zich als arts kon opofferen en die ook deelnam aan allerlei activiteiten buiten zijn werk. Hij hield zich nauwgezet aan de Nederlandse wetten en voorschriften (met inbegrip van de meest onzinnige) en werkte mee aan het uitgeven van een tijdschrift voor landgenoten. Zijn tijd kwam echter pas na de val van het communisme. Hij was er bij toen de Vereniging van Tsjechen en Slowaken in Nederland werd opgericht en was de eerste vijf jaar daarvan voorzitter. Hij bezocht regelmatig Tsjechoslowakije en heeft zich intensief beziggehouden met het ontwikkelen van de Tsjechisch-Nederlandse gemeentelijke samenwerking. In verband daarmee is hij later ereburger geworden van Znojmo en Valašské Meziříčí.

In de jaren 1998–2000 kwam Mirek naar Brno om colleges politicologie aan de Masaryk Universiteit te geven over actuele maatschappelijk-politieke onderwerpen in Nederland. In die tijd hebben we elkaar ontmoet en zijn we snel

GESCHREVEN voor revue *Kontexty 2/2011*. Gepubliceerd en verkort door de redactie NE-BE met vriendelijke toestemming van de auteur. De volledige tekst van de herinnering aan Mirek Kabela kunt u op de website lezen www.ne-be.cz.

bevriend geraakt. Hij heeft mijn uitgeverij Barrister & Principal benaderd met het doel zijn lezingen in boekvorm uit te geven. En bij een man die zo uitzonderlijk actief was als Mirek, kon het niet bij slechts één boek blijven. Uiteindelijk vormden zijn teksten een Hollandse trilogie (*Hollandse ervaring, 2000; Holland van nu, 2001; Hollandse werkelijkheid, 2002*), die in totaal meer dan 600 pagina's rijk was. Later heb ik nog zijn boek *Europese unie* uitgegeven en ook *Een blik uit Nederland* (2004), dat onder andere over de gemeentelijke samenwerking tussen de Nederlandse en Tsjechische steden ging. Mirek was een rasoptimist en een grote aanhanger van de Europese integratie wat geen wonder was met zijn levensverhaal. Ik ben dertig jaar jonger dan Mirek en heb de Europese politiek met een groeiende scepsis gevolgd. Af en toe hebben we ook hartstochtelijk ruzie over Europa gehad. Natuurlijk was het vriendelijk bedoeld.

Het is Mirek niet gelukt al zijn projecten af te maken. Als ik me goed herinner (en ik weet ongetwijfeld niet van alles af), zijn de volgende teksten nooit uitgegeven: een boek over de geschiedenis van ziekenhuizen, een intellectueel en cultureel reisboek door Nederland voor Tsjechen en vooral het uitgebreide boek *In de voetsporen van Tsjechische emigranten in Nederland*. Vandaag de dag vind ik het jammer dat we niet het lef hebben gehad om het laatstgenoemd werk uit te geven, omdat ik weet dat Mirek er grote waarde aan hechtte. Hij heeft tijdens het schrijven van dat boek honderden documenten verzameld over het leven van landgenoten. Deze teksten worden gezamenlijk met zijn andere publicaties in Libri prohibiti bewaard, de Praagse samizdat en exil-literatuur bibliotheek.

Het is begrijpelijk dat Mireks aandacht in Tsjechië zich vooral richtte op zijn geboorteplaats (of bijna geboorteplaats) Valašské Meziříčí. Al in 1990 initieerde hij het begin van de stedenband met het Nederlandse Bussum, een stad met dertigduizend inwoners, niet ver van Amsterdam. Die stedenband bestaat tot op de dag van vandaag en is zeer veelzijdig. Mirek heeft in de plaatselijke bibliotheek van Valašské Meziříčí een literaire prijs uitgeschreven voor jonge, beginnende auteurs. Hij nam de financiering op zich. De prijs draagt zijn naam en is uniek in zijn soort. In 2010 vond alweer de twaalfde jaargang plaats. Mirek heeft de eerste tien jaren de activiteiten persoonlijk bijgewoond. Hij las en evalueerde de bijdragen en reikte ook de prijzen uit in de bibliotheek. Om gezondheidsredenen moest hij de laatste twee jaren verstek laten gaan, maar nog in 2009 was hij in staat de bijdragen vanuit zijn huis in Nederland te beoordelen. Ik vond het interessant om te weten wat er nu met de prijs ging gebeuren en ik heb naar de bibliotheek in Meziříčí gebeld. Mij werd verzekerd dat de prijs wordt voortgezet onder Mireks naam.

De volgende grote passie van Mirek was fotograferen. Hoewel hij slechts een amateurfotograaf was, bereikte hij door het onophoudelijk weergeven van alles wat hij om zich heen zag, een behoorlijk overtuigend resultaat. Hij moet tienduizenden foto's gemaakt hebben. Ik kan me goed herinneren hoe hij hele avonden dia's liet zien met Nederlandse landschappen, zeekusten en zeegezichten, architectuur, stadsleven, en hoe enthousiast hij erover heeft gepraat. Ook al had hij geen kunstzinnige ambities, zijn sommige foto's van Mirek toch kunstzinnig. Ik weet dat hij aan fototentoonstellingen van zijn ziekenhuis deelnam,

en misschien ook elders. Misschien heeft u de Amerikaanse film *Smoke* gezien, waarin die rare snuiter Auggie (gespeeld door de uitstekende Harvey Keitel) iedere dag met zijn camera voor zijn Brooklyns tabakswinkeltje staat. Hij maakt vanaf dezelfde plek een foto van zijn straat, omdat die telkens gelijk en tegelijkertijd verschillend is. U moet me geloven dat Mirek zoets ook iedere dag heeft gedaan in het Hollandse Heemstede (zonder de film ooit te hebben gezien). Hij zette dezelfde gracht op de foto van de brug die dicht bij zijn huis stond. Ik heb de reeks foto's (of een deel daarvan) gezien en vond het buitengewoon leuk. Verschillend van de Brooklyns straat van Auggie biedt het wateroppervlakte veel meer visueel interessante waarnemingen. De kleur en het oppervlak veranderen onder invloed van onder meer jaargetijden, het weer, bewolking, vochtigheid, de richting van het zonlicht en de windrichting; het water op de ene foto is door de zon beschenen, op een andere in mist gehuld en op een volgende gestriemd door wind of regen. Soms is het water leeg, soms razen er snelle speedboten door of varen er langzaam zware schepen voorbij. Ik denk dat Mirek als een emigrant uit een land zonder zee gefascineerd raakte door de beelden van het water. Wie weet krijgt er iemand uit Mireks gezin of een van zijn Nederlandse vrienden het idee een tentoonstelling van Mireks foto's te organiseren of een boek van zijn beste fotografieën samen te stellen.

Mirek is ook jaren bezig geweest met een zeer origineel en aantrekkelijk project dat niet vergeten mag worden. Hij maakte een collectie foto's van dierenbeelden die op de markten en in straten van verschillende grote en kleine steden staan. Hij maakte tal van reizen door heel Europa, meestal in zijn Škoda

Octavia, die hij gekocht had – als een van de eersten in Nederland – om het Tsjechische merk te promoten. Hij had er geen enkele moeite mee om honderden kilometers extra te rijden en de nacht in een hotel in een afgelegen stad door te brengen, zodat hij zo'n dierenfoto voor zijn verzameling kon maken. Ik durf niet te schatten hoeveel geld en tijd hem dat heeft gekost. Ik heb een gedeelte van de verzameling gezien en die is zonder twijfel uniek. Mirek was van plan een inleidende studie te schrijven voor een fotoboek met die verzameling. Hij wilde het in Nederland laten uitgeven (misschien later ook in Tsjechië), maar de problemen met zijn gezondheid hebben het hem waarschijnlijk belet.

Veel mensen vonden soms enkele van Mireks bezigheden, net als die van die rare snuiter Auggie uit de film *Smoke*, een beetje gek, niet erg zinnig en Don Quichot-achtig. Ik moet toegeven dat ik dat ook wel eens vond, zeker als hij onverwachts verscheen en ik net veel aan mijn hoofd had. Geleidelijk aan heb ik geleerd om even te „stoppen“ en van zijn bezoek te genieten. Ik heb mijn werk, voor zover het mogelijk was, maar verzet en afspraken afgezegd, om er volledig te zijn voor mijn vriend. Meestal wilde hij een Tsjechische film zien, naar een tentoonstelling gaan of een jazzconcert bezoeken. Zoals ik al zei, vond hij alles interessant. 's Avonds dronken wij wijn, kletsten we wat en liet hij foto's zien. Pas nu begrijp ik wat ik door zijn overlijden kwijt ben en hoe belangrijk het is mensen om je heen te hebben die niet alle daags zijn en die je iedere keer weer kunnen verrassen met iets wat vanuit een hard zakelijk perspectief geen zin lijkt te hebben. Maar dankzij mensen als Mirek, mensen met passie en opoffering, is de wereld een stuk interessanter.

Vzpomínka / Herinnering

Hans Jacob Krijt

* 3. 1. 1927 Zaandam

† 12. 3. 2011 Praha



PŘEKLAD / VERTALING Olga Krijtová
FOTO Rodinný archiv / Het familiearchief

Enkele reis Zaandam Praag

fragment

Het 'voorspel' van die reis gaat terug naar de bezettingstijd. Als bijverdienste namen we thuis in het laatste oorlogsjaar wel eens thuiswerk aan van een zekere meneer Husslage. Dat werk bestond uit het inpakken van kleine capsules, gevuld met een aromatische essence, voor in de pudding. Toen ik hoorde dat het spul ook naar andere landen geëxporteerd werd, kwam ik op het idee om in een paar van die doosjes een briefje te doen met het verzoek aan de ontvanger mij een berichtje te sturen.

Begin 1946 werd ik verrast met twee brieven: een uit Berlijn, van een "Verkehrspolizistin", die zichzelf beschreef als "sehr hübsch mit blonde Haare", zo ongeveer in de trant van de rubriek KENNISMAKING GEZOCHT.

De andere brief - waar ik wel op reageerde - was van een inwoner van de stad Hradec Králové (Königgrätz), waar ik natuurlijk nog nooit van gehoord had, net zoals ik van het hele Tsjecho-Slowakije geen fluit afwist. Ja, in de film Die goldene Stadt had ik prachtige beelden gezien van Praag, de Vltava (Moldau) en de Karelsbrug, waarover je de in het Derde Rijk gevierde, in de film verleide filmster Kristina Söderbaum met zelfmoordplannen zag lopen. Vanwege een 'gewaagde' bedscène was de film 'toegang 18 jaar', en dat was ik toen nog niet. Dat maakte het allemaal dubbel spannend.

Zaandam Praha – bez zpátečního lístku

fragment

„Předehra“ začíná už v době okupace. V posledním válečném roce jsme si přivydělávali domácí prací pro nějakého pana Husslagena. Balili jsme malé kapsle s aromatickou esencí do pudinků. Když jsem se doslechl, že se vyvážejí i do jiných zemí, napadlo mě, že do některých krabiček vložím lístek se žádostí, aby mi jeho nálezce napsal.

Začátkem roku 1946 mě překvapily dva dopisy. První přišel z Berlína od dopravní policistky, která sama sebe popsala jako „sehr hübsch mit blonde Haare“, prostě něco ve stylu seznamovacích rubrik.

Druhý dopis – a na ten jsem zareagoval – mi přišel z Hradce Králové, o němž jsem přirozeně ještě nikdy neslyšel, stejně jako jsem neměl potuchy o celém Československu. Nu ano, ve filmu Die goldene Stadt jsem viděl nádherné záběry Prahy, Vltavy a Karlova mostu, po němž kráčela svedená Kristina Söderbaumová, slavná filmová herečka Třetí říše, a osnovala plány na sebevraždu. Kvůli ‚odvážné‘ postelové scéně byl ten film přístupný až od 18 let, což mi tehdy ještě nebylo, a právě proto byl pro mě dvojnásob napínavý.

In mijn schoolatlas zocht ik de stad Hradec Králové op en zag dat die zo'n kleine 100 km oostelijk van Praag lag. De briefschrijver, Miroslav Černík, maakte een sympathieke indruk.

Na een correspondentie van een paar maanden ontving ik van Mirek de uitnodiging om met de kerstdagen een bezoek aan de ČSR te brengen. Nou, dat was wat! Ik stuurde meteen een aanvraag voor een visum naar het Tsjechoslowaakse consulaat.

Pas geruime tijd na Kerstmis 1946 kreeg ik het bericht dat ik het visum kon komen afhalen. Ik sprak met Mirek een datum voor mijn bezoek af in de meimaand. Om kort na de oorlog zo'n 'verre reis' te maken was, zeker in ons gezin, een sensatie.

Het bezoek aan de ČSR was een fantastische belevenis, vooral omdat het zo kort na de oorlog plaatsvond. Bovendien had ik er een goede vriend bij gekregen: Mirek. Bij mijn terugkeer werd het een bijna roerend afscheid op het station. Natuurlijk wilde ik Mirek uitnodigen voor een tegenbezoek, maar wanneer zou dat moeten plaatsvinden? Ik zou zeker over een paar maanden op moeten komen voor het vervullen van de dienstplicht. Bovendien liep ik al langere tijd rond met plannen om, in het geval dat ik naar Indonesië moest, te deserteren, ook al had ik nog geen flauw idee hoe.

Begin 1948 deserteerde ik uiteindelijk en vertrok naar België om daar op het inreisvisum voor de ČSR te wachten. Zodra een paar weken later de 'februari-putsch' zich in Praag voltrok, raadde mijn Amerikaanse vriend me nu af om naar dat land te vertrekken. Maar ik had geen andere keus.

Op 19 april wachtte Mirek me voor de tweede keer op en bracht me onder bij zijn oom, een boer in het plaatsje Ovčáry, bij wie ik als knecht aan de slag kon.

Vanaf 1949 is er heel wat gebeurd. Een en ander daarover staat in mijn boek. Nu – in het jaar 2002 – kan ik me afvragen: Waarom gaan de laatste decennia van een mensenleven zo razend snel voorbij?

Aan de jaren 1940-1945 scheen nooit een eind te komen. Omdat ze zo moeilijk waren? Maar de jaren 1970-1990 in de ČSSR waren ook allesbehalve een leuke tijd, toch lijken die zich achteraf naar mijn gevoel niet voortgesleept te hebben. Eerder doet het me pijn dat ik in die twintig jaar niet meer de gelegenheid kreeg me met mijn eigenlijke beroep bezig te houden, dat het de jaren waren waarin, 'Hans Krijt zich in Praag ingegraven heeft'.

Ve školním atlase jsem si našel Hradec Králové a seznal jsem, že je to město nějakých sto kilometrů východně od Prahy. Pisatel dopisu, Miroslav Černík, na mě dělal sympatický dojem.

Po několikaměsíční korespondenci jsme od Mirka dostali pozvání na vánoční prázdniny do ČSR. To bylo něco! Okamžitě jsem zažádal československý konzulát o visum.

Teprve dost dlouho po vánocích v šestačtyřicátém roce jsem dostal zprávu, že si visum můžu vyzvednout. S Mirkem jsme si smluvili datum návštěvy na květen. Podniknout krátce po válce tak ‚dalekou cestu‘, to byla – zvlášť v naší rodině hotová senzace.

Návštěva Československa pro mě byla fantastickým zážitkem, především proto, že k ní došlo tak krátce po válce. A mimoto jsem získal dobrého přítele: Mirka. Když jsem se pak vracel domů, loučili jsme se na nádraží takřka s dojetím. Přirozeně že jsem chtěl, aby mě Mirek taky navštívil, jenže kdy by k tomu mělo dojít? Věděl jsem, že za pár měsíců budu muset na vojnu. A mimoto jsem se už delší dobu zabíral myšlenkou, že určitě zběhnu, jestli mě budou chtít poslat do Indonésie. Neměl jsem ale nejmenší tušení, jak.

Začátkem roku 1948 jsem konečně dezertoval a přešel do Belgie, kde jsem chtěl počkat na visum do ČSR. Když za pár týdnů na to došlo v Praze k ‚únorovému puči‘, radil mi můj americký přítel, abych do té země nejezdil. Já ale už neměl na vybranou.

Devatenáctého dubna si mě podruhé Mirek vyzvedl v Praze a ubytoval mě u svého druhého strýce, sedláka ve vesnici Ovčáry, kde jsem mohl začít pracovat jako pacholek.

Od roku 1949 se toho událo hodně. To i ono jsem popsal ve své knize. Teď, v roce 2002, se sám sebe mohu ptát:

Proč se poslední desetiletí lidského života tak strašně zrychlují?

A přitom letům od čtyřicátého do pětáctého roku jako by nikdy neměl být konec. To proto, že byla tak těžká? Ale léta od sedmdesátého do devadesátého roku nebyla v ČSSR taky žádný med, a přesto se podle mého tak nevěkla. Spíš mě mrzí, že jsem v těch dvaceti letech už neměl možnost pracovat ve svém povolání, že to byla léta, v nichž se „Hans Krijt zažíva zakopal v Praze“.



Kleinigheden kunnen een grote rol spelen. Ik had het er al over: als ik de 'r' had kunnen zeggen, had ik net als mijn klasgenoot Dick Woerdeman een leraarsopleiding kunnen volgen en was ik de dienst voor het vaderland ontlopen. Als ik destijds geen briefje in de doosjes met pudding-essence gestopt had, zou ik nooit in contact gekomen zijn met ene Miroslav Černík a een onbekend land als Tsjechoslowakije. Dan zou ik waarschijnlijk ook niet gedeserteerd zijn.

Dat ik deserteerde beschouw ik dan ook allesbehalve als een heldendaad, net zomin als ik degenen die wel gingen als helden beschouw.

Geen van beide 'partijen' heeft daarom het recht laattunkend te doen over de andere. Laattunkend kunnen we zijn over de politiek die de politionele acties goedkeurde.

Ik was een van de weinige Nederlanders die in de hier decennialang vaste verblijfsvergunning hadden. Van mijn huidige ruim zeventig levensjaren heb ik er meer dan vijftig in de ČSR, ČSSR en ČR doorgebracht en er vijf presidenten zien komen en gaan.

Heel wat keren heb ik antwoord moeten geven op de vraag 'Voelt u zich niet meer Tsjech dan Nederlander?' Naar mijn gevoel is dat een onnodige vraag, omdat ik het als vanzelfsprekend beschouw dat het land waar je geboren bent en je jeugd doorbracht, het antwoord op die vraag is. Zodra ik voet op Schiphol zet, verspringt er iets in me. Ik denk dat ik dan elke keer vrij snel aanknoop bij mijn jeugdijaren, daarvoor zijn alle attributen aanwezig: van lucht, wind, huizenbouw, landschap, de straat waar je als kind gespeeld hebt. Ja, door de moeilijke omstandigheden waaronder ik menigmaal in Nederland verkeerde, kon ik me er soms wel als een vreemde voelen.

In de Praagse televisie voelde ik me thuis, gedurende de korte tijd in de Hilversumse een buitenstaander, een vreemde. Maar op grond daarvan kun je niet zeggen dat ik me 'meer Tsjech dan Nederlander' voelde. Na een langdurig verblijf in het buitenland kun je meer of minder vervreemden, maar ondanks dat blijf je je Nederlander voelen. Dat hoeft je niet aan te tonen door met een oranje shirt en rood-wit-blauw toegetakeld hoofd naar een voetbalwedstrijd te gaan.

Někdy dokážou velkou roli sehrát maličkosti. Kdybych byl uměl správně vyslovovat „r“, mohl jsem jako můj kamarád Dick Woerdeman v té době dělat pedagogickou školu a ve správný čas bych se tak vyhnul prezenční vojenské službě. Kdybych byl nevložil onen vzkaz do krabiček s pudinkovou esencí, nikdy bych se nebyl seznámil s Mirkem Černíkem a neznámou zemí, jakou pro mě bylo Československo. A taky bych možná nedezertoval.

To, že jsem dezertoval, nepokládám v žádném případě za nějaký hrdinský čin, stejně tak jako nepokládám za hrdiny ty, kteří do Indonésie tehdy jeli.

Žádná z obou stran nemá právo vyjadřovat se s despektem o té druhé. S despektem můžeme pouze pohlížet na politiku, která politické akce schválila.

Byl jsem jedním z mála Nizozemců, kteří tady měli po desetiletí trvalý pobyt. Z mých současných více než sedmdesáti let jsem jich přes padesát prožil v ČSR, ČSSR a ČR a zažil jsem tu pět prezidentů.

Mnohokrát jsem musel odpovídat na otázku, jestli se cítím více Čechem než Nizozemcem. Podle mého je to zbytečná otázka, protože pokládám za přirozené, že země, v níž se člověk narodil a prožil mládí, tu otázku už zodpovídá sama. Kdykoli vystoupím na Schipholu, jako by se ve mně něco přesmyklo. Myslím, že velmi brzo zase navazuji na své mládí, všechny atributy tu mám přece po ruce: vzduch, vítr, krajinu, stavbu domů, ulici, kde jsem si hrál jako dítě. Nu ano, při obtížných situacích, s nimiž jsem se mnohokrát setkal v Nizozemsku, jsem se tu taky často mohl cítit jako cizí.

V Pražské televizi jsem si připadal jako doma, během krátké doby v televizi v Hilversumu jsem se cítil jako outsider, jako cizí. Ale na základě toho se přece nedá soudit, že bych se cítil víc Čechem než Nizozemcem. Po dlouhodobém pobytu v cizině se člověk může více méně odcizit, ale přes to všechno se stále cítí Nizozemcem. A to se nemusí manifestovat tím, že táhne v oranžové košili a červeno-bilo-modře pomalovanou hlavou na fotbal.

Holandská čítanka konečně tady

Holandská čítanka / Nakladatelství
Labyrint Revue – Gutenberg,
Praha 2011 / www.labyrint.net



V březnu letošního roku vydalo nakladatelství Labyrint v edici Gutenbergova čítanka po britské, francouzské, německé, italské a slovenské konečně také holandskou čítanku.

Její vydání bylo plánováno již před dvěma lety, ovšem z důvodu všeobecného ekonomického marastu v roce 2009 se zejména menší nakladatelství potácela na okraji propasti. Naštěstí nezávislý, progresivní a elitní Labyrint krizi překonal a tak se v roce 2010 vrátil k původnímu plánu čítanku vydat. Čítanka je nazvána holandská, protože se nakladatelství drží geografického konceptu, tedy v německé čítance nemá autory švýcarské ani rakouské, i když německy píšící. Nebylo účelem vytěšňovat vlámské autory, naopak ti si zaslouží vlastní čítanku belgickou. Labyrint klade důraz na mladé autory, nebojí se vydávat čerstvé debutanty, a proto také požadoval, aby čítanka prezentovala skutečně současné, v České republice ještě nepublikované autory. Nechci dělat z nouze ctnost, ale zde se nám opravdu vyplatilo dvouleté zpoždění nabrané krizí, protože právě v posledních dvou třech letech se na nizozemské literární scéně objevilo několik pozoruhodných prvotin. Mezi nimi byly asi nejnápadnější *Konfety na mlátě* Franky Treurové a *Samý slušný lidi* Roberta Vuijsjeho. Oba autoři svým debutem okamžitě prorazili, svým dílem rozpoutali zapálené diskuse a stali se středem pozornosti médií. Proto jsme se také rozhodli oba spisovatele pozvat do České republiky.

Vuijsje s Treurovou vystoupili na křtu Holandské čítanky v alternativním klubu

2. patro v Dlouhé ulici v Praze, který navštívil i nizozemský velvyslanec s manželkou. Druhý den pak byli k vidění v brněnské kavárně Skleněná louka, kterou zcela zaplnili především brněňští a olomoučtí studenti nederlandistiky. Půvabná, avšak rázná Franca Treurová, která do Prahy přiletěla v korzetu se zlomeným obratlem, předčila ze svého románu, jehož děj je situován na jihonizozemský venkov do ortodoxně protestantského prostředí. Na pohled hromotlucký, avšak vystupováním téměř plachý Vuijsje naopak prezentoval vyprávění z prostředí velkoměstského, multikulturního.

Ale abychom nezůstali jen u těchto dvou autorů, v čítance je jich totiž celkem jedenáct (holandská literární jedenáctka – jak je nazval pan velvyslanec). Najdeme zde texty autorů marockého původu jako Abdelkader Benali, Hafid Bouzza a Said El Haji a Khalid Boudou. Ukázky z tvorby u nás nových autorů Ronalda Gipharta, Esther Gerritsenové či Stephana Entera, a konečně u nás již známého Arnona Gruberga a Tommyho Wieringy. Čítanka je dvojjazyčná, text je vysázen zrcadlově, takže není omezena jen na české čtenáře, může být výbornou pomůckou pro ty, kdo se česky nebo nizozemsky teprve učí, krásným dárkem pro všechny, kdo Nizozemsku u nás fandí, a koneckonců velmi vhodnou četbou pro smíšené páry, kdy si každý může číst tu svou půlku.



Holandská, nizozemská, vlámská? Tak jaká vlastně?

V titulu naší antologie figuruje pojem „holandská“. Jakou literaturu v ní tedy přinášíme a proč? Zsvěcenější vědí, že Holandsko není Nizozemsko, neboť Severní a Jižní Holandsko jsou názvy dvou ze dvanácti provincií Nizozemského království. V tomto království se hovoří „Nederlands“ tedy nizozemsky, a ne – jak jsme zvyklí u nás laicky říkat – holandsky. Takže proč jsme se vlastně uchýlili k lidovějšímu, nicméně věcně poněkud nesprávnému výrazu? Nizozemština je totiž jedním z oficiálních jazyků také v sousední Belgii, respektive v její severní části ve Flandrech. Nizozemci společně s Vlámami o jednotu a čistotu svého jazyka pečují prostřednictvím společné instituce Jazykové unie. Lze však nizozemsky psanou literaturu v Belgii nazývat nizozemskou literaturou, nebo by se měla nazývat literaturou belgickou dle státoprávního celku, či ještě spíše literaturou vlámskou dle kulturní příslušnosti? O této otázce se vedou sáhodlouhé vědecké debaty, zejména ve chvílích, kdy je třeba literaturu nějakým způsobem popsat, ať už v rámci literárních dějin nebo právě při sestavování nejrůznějších antologií.

My jsme se rozhodli na základě nejnovějších trendů ve výzkumu chápat nizozemskou literaturu jako literaturu z Nizozemského království, a abychom předešli jakýmkoli diskusím a nedorozuměním, pojmenovali jsme čítanku prostě holandská. Literaturu z Flander budeme nazývat vlámskou a to nejen proto, že jižní – vlámská – varianta nizozemštiny se od té severní přece jen poněkud liší, ale také proto, že Vlámové žijí a píší v jiném kulturním a společenském kontextu než Nizozemci. Navíc je vývoj obou literatur v posledních desetiletích natolik svérázný, že stojí za to obě od sebe oddělit.

Ze stejného důvodu zde nemáme ani nizozemsky psanou literaturu ze Surinamu nebo z Antil. Díla vznikající a vycházející tam fungují v místním kulturním kontextu, při jejich (i trochu násilném) zařazení do kontextu nizozemského často až bolestně trapně vychází najevo, nakolik se normy pro dobrou, kvalitní literaturu v obou oblastech liší.

I přesto, že jsme výběr autorů omezili na Nizozemsko, rozvine se před námi pestrá škála tvorby, kterou jsme se snažili v čítance zachytit. Soustředujeme se na spisovatele mladších generací a jejich působení v posledních deseti, patnácti letech. Snažili jsme se postihnout jak centrum, tak periferii literárního pole, přinést ukázky vysoce literární – elitní – i jednoduše populární – a tedy snad i trochu pokleslejší – kultury, texty navazující na tradice i texty inovující. Někteří autoři jsou u nás i jinde ve světě známí (Grunberg, Wieringa, Bouazza), jiní sotva

začali (Treurová, Vuijsje), a další možná nikdy známí nebudou. Za poměrně vysoké zastoupení exotických jmen především marockého původu může emancipační vlna druhé generace přistěhovalců, která se vzedla právě v druhé polovině devadesátých let a zatlačila tak zcela do pozadí postkoloniální tvorbu z let předchozích. A nakonec jsme z čítanky vynechali zavedené autory starších ročníků (Mulisch, Nooteboom), což ovšem neznamená, že by tito z literární scény zmizeli, naopak, statečně si na ní hájí své trůny.

Pokud jde o současné autory, je jedním z pojitek jejich tolik rozdílné tvorby jejich postoj k médiím. Zatímco jedni již jaksí prvoplánově počítají s pozdější filmovou interpretací svého díla, a podle toho také evidentně píšou (Boudou, Giphart), čímž dochází k interferenci literární a obrazové komunikace, jiní se medializace díla i své osoby vyloženě straní (Enter, Gerritsenová). S médii výborně a rád pracuje Grunberg, nebo také Benali (oba moderují pořady, ale rovněž denně přispívají do tisku, Grunberg dokonce neváhal vystupovat v reklamě), naopak třeba Wieringa zabránil natočení filmu podle jeho románové předlohy, neboť nabyl dojmu, že se tím jeho dílo znehodnotí. Stejně jako jinde v Evropě se i v Nizozemsku objevily na přelomu tisíciletí obavy ze zploštění a vyprázdňování literatury, z posouvání hranic a měřítek směrem dolů, k popové, spotřební kultuře. A také obavy ze zániku knihy jako takové vlivem digitalizace. Ani jedna z těchto černých vidin se nepotvrdila. Literární produkce v Nizozemsku je obrovská, ovšem počet čtenářů věrných literatuře, která splňuje určitá vysoká estetická měřítka, zůstává po celá desetiletí stabilní. Nizozemský literární trh sice ovládl fenomén bestselleru, počet knih, které jsou takto onálepkovány je zarážející, jeho vliv na čtenáře, kteří si rádi zajdou do knihkupectví pro dobrou knihu, je však zanedbatelný. Stejně tak vyprchal strach z toho, že tištěná kniha zmizí. Objevilo se sice několik pokusů o blogový román, ty však do jednoho skončily nevalně. Autoři ale využívají internetu k vlastní propagaci i ke komunikaci se čtenáři. Všichni (a to i ti před druhou světovou válkou narození) mají dokonalé webové stránky, někteří (Grunberg, Giphart) denně blogují, jiní udržují kontakt se svými příznivci prostřednictvím komunitních sítí facebook nebo twitter. Literatura je živý organismus reagující na společenský i technologický vývoj, proměňuje se, vyvíjí se, a určitě neschází na úbytě, rozhodně ne ta nizozemská, jejíž kaleidoskop v této čítance představujeme. *Veronika ter Harmsel Havlíková •*

Hollands leesboek eindelijk hier

Holandská čítanka (Hollands leesboek) / Uitgeverij Labyrint Revue – Gutenberg, Praha 2011 www.labyrint.net



Uitnodiging voor de literaire avond / Pozvánka na literární večer

In maart dit jaar heeft uitgeverij Labyrint in de Gutenberg-reeks na het Britse, Franse, Duitse, Italiaanse en Slowaakse leesboekje, nu eindelijk ook een Nederlands leesboek gepubliceerd.

De publicatie was al twee jaar eerder gepland, maar als gevolg van de algemene economische misère in 2009 balanceerden met name kleinere uitgeverijen aan de rand van de afgrond. Gelukkig heeft de onafhankelijke, progressieve en elitaire uitgeverij Labyrint de crisis overleefd en keerde het in 2010 terug naar het oorspronkelijke plan het leesboek te publiceren. Het leesboek is Hollands genoemd, want de uitgever volgt een geografisch concept, zodat in de Duitse bloemlezing geen Zwitserse of Oostenrijkse auteurs figuren, ondanks het feit dat ze Duits schrijven. Het was niet de bedoeling om Vlaamse auteurs te verdringen, integendeel, ze verdienen een eigen, Belgisch, leesboek. Labyrint legt de nadruk op jonge schrijvers, aarzelt niet verse debutanten uit te geven, en daarom eiste de uitgever ook dat de bloemlezing echt hedendaagse, in Tsjechië nog ongepubliceerde auteurs, zou presenteren. Ik wil hier niet van de nood een deugd maken, maar de door de crisis ontstane vertraging van twee jaar was uiteindelijk het wachten waard, want juist in de afgelopen twee drie jaar verschenen op de Nederlandse literaire scene een aantal merkwaardige debuten. Daaronder vielen Dorsvloer vol confetti van Franca Treur en Alleen maar nette mensen van Robert Vuijsje het meest op.

Beide auteurs braken met hun eerste boek gelijk door, ontketenden vurige discussies en kregen de volle aandacht van de media. Daarom hebben we ook besloten beide auteurs naar Tsjechië uit te nodigen.

Vuijsje en Treur traden bij de feestelijke inwijding van het Hollands leesboek op in de alternatieve culturele club 2. patro in de Dlouhá-straat in Praag. Ook de Nederlandse ambassadeur met zijn vrouw waren aanwezig. De dag daarop waren beide schrijvers te zien in Brno, in het café Skleněná louka, dat was volgestroomd met vooral studenten Nederlands, uit Brno en Olomouc. De charmante en slagvaardige Franca Treur, die naar Praag in een korset kwam in verband met een gebroken ruggenwervel, las voor uit haar roman die op het Zuid-Nederlandse platteland in een orthodox gereformeerd milieu speelt. De op het eerste gezicht stoere, maar in zijn optreden eerder timide Robert Vuijsje presenteerde daarentegen een verhaal uit de multiculturele grootstad Amsterdam.

Maar laten we niet alleen bij deze twee auteurs blijven, in het leesboek zijn er namelijk elf (het Nederlandse elftal – zoals de heer ambassadeur het noemde). We vinden er teksten van schrijvers van Marokkaanse afkomst



zoals Abdelkader Benali, Hafid Bouazza, Said El Haji en Khalid Boudou, voorbeelden uit het werk van schrijvers die bij ons tot nu toe onbekend waren, zoals Ronald Giphart, Esther Gerritsen en Stephan Enter, en tenslotte de in Tsjechië reeds bekende Arnon Grunberg

en Tommy Wieringa. De bloemlezing is tweetalig, de Nederlandse tekst loopt parallel naast de Tsjechische vertaling, zodat het boek niet alleen tot het Tsjechisch leespubliek beperkt blijft, maar een uitstekend hulpmiddel is voor iedereen die pas bezig is de

Tsjechische of de Nederlandse taal machtig te worden. Het is een mooi cadeau voor alle liefhebbers van Nederland bij ons, en tenslotte ook geschikte lectuur voor gemengde huwelijken; iedereen kan zijn eigen helft lezen.



Franca Treur(ová), Robert Vuisje



Hollands, Nederlands, Vlaams? Welke taal dus eigenlijk?

In de titel van onze bloemlezing komt het begrip “Hollands” voor. Wat voor literatuur presenteren we erin en waarom? De ingewijden weten dat Holland geen Nederland is, omdat Noord-Holland en Zuid-Holland slechts de namen van twee van in totaal twaalf provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden zijn. In dit koninkrijk wordt Nederlands gesproken en niet Hollands, zoals we in Tsjechië gebruikelijk zeggen. Waarom hebben we dus voor het meer volkse, maar onjuiste woord gekozen? Nederlands is namelijk ook in het naburige België een van de officiële talen, d.w.z. in het noordelijke gedeelte ervan, in Vlaanderen. Nederlanders zorgen samen met Vlamingen voor eenheid en puurheid van hun taal via een gezamenlijk instituut, de Taalunie. Maar kunnen we de Nederlandstalige literatuur in België Nederlandse literatuur noemen, of zou deze eerder Belgisch genoemd moeten worden in overeenstemming met het staatsrechtelijk geheel, of beter Vlaams conform haar culturele identiteit? Over dit vraagstuk worden jarenlange

wetenschappelijke debatten gevoerd, met name op momenten wanneer de literatuur op een of andere manier beschreven moet worden, hetzij in het kader van een literatuurgeschiedenis, hetzij juist bij de samenstelling van allerlei bloemlezingen.

We hebben op grond van de meest recente trends besloten om onder de Nederlandse literatuur de literatuur uit het Koninkrijk der Nederlanden te verstaan, en om misverstanden en discussie te voorkomen, hebben we dit leesboek dus gewoon “Hollands” genoemd. De literatuur uit Vlaanderen gaan we Vlaams noemen, niet alleen vanwege het feit dat de zuidelijke – Vlaamse – variant van het Nederlands toch wel een beetje van de noordelijke afwijkt, maar ook omdat Vlamingen in een andere culturele en maatschappelijke context leven dan Nederlanders. Bovendien is de ontwikkeling van beide literaturen in de laatste decennia dusdanig anders dat het de moeite waard is om ze te onderscheiden.

HET VOORWOORD van *Hollands leesboek* wordt gepubliceerd met de vriendelijke medewerking van uitgeverij Labyrint.

Om diezelfde reden is hier ook geen literatuur uit Suriname en Nederlandse Antillen vertegenwoordigd zijn. De daar gepubliceerde werken hebben een functie in de locale culturele omgeving. Zouden ze (een beetje geforceerd?) in de Nederlandse context geplaatst worden, dan zou vaak pijnlijk duidelijk worden hoezeer de normen voor goede en slechte literatuur in beide gebieden van elkaar verschillen.

Ondanks de beperking van de keuze van alleen auteurs uit Nederland, ontvouwt zich voor ons toch een bonte waaier van literaire activiteiten die we in het leesboek willen weerspiegelen. We focussen ons op schrijvers uit jongere generaties en hun werk gedurende van de laatste tien vijftien jaar. We hebben geprobeerd zowel het centrum, als de periferie van het literaire veld in kaart te brengen, voorbeelden van hoge – elitaire – kunst te laten zien naast de gewoon populaire – en dus wellicht lagere – cultuur, alsmede teksten die tradities voortzetten naast innovatieve teksten. Sommige schrijvers zijn in Tsjechië, maar ook elders in de wereld welbekend (Grunberg, Wieringa, Bouazza), anderen gaan het pas worden (Treur, Vuisje) en sommigen worden het misschien nooit. De nogal hoge vertegenwoordiging van exotisch klinkende namen van meestal Marokkaanse oorsprong hebben we te danken aan de emancipatiegolf van de tweede generatie allochtonen, die haar hoogtepunt in de tweede helft van de jaren negentig bereikte, waardoor de postkoloniale literatuur uit de voorafgaande decennia naar de achtergrond werd geduwd. En uiteindelijk ontbreken er auteurs van oudere generaties (Mulisch, Nooteboom), wat natuurlijk niet betekent dat ze uit de literaire scene verdwenen zijn, integendeel, ze verdedigen met succes hun geprivilegieerde posities.

Wat huidige auteurs betreft, is een van de verbindende elementen voor hun zo verschillend werk hun gedrag tegenover de media. Terwijl sommigen al eigenlijk primair met een eventuele verfilming van hun werk rekening houden en op die manier hun boeken ook blijkbaar schrijven (Boudou,

Giphart), waardoor de literaire en visuele communicatie met elkaar interfereren, verafschuwen anderen (Enter, Gerritsen) elke vorm van medialisering van eigen werk en persoon. Grunberg en Benali werken uitstekend en graag met de media (beiden modereren televisieprogramma's, publiceren dagelijks in de pers, Grunberg figureerde zelfs in een reclame). Aan de andere kant wist Wieringa de verfilming van zijn roman te voorkomen, omdat hij de indruk had dat daardoor zijn boek gedevalueerd zou worden.

Evenals elders in Europa vreesde men in Nederland rond de eeuwwisseling de vervlakking en leegloop van de literatuur, evenals de verlaging van maatstaven, richting massalen consumptiecultuur. Men vreesde ook dat, onder invloed van de digitalisering het boek helemaal zou verdwijnen. Geen van deze zwarte visies is voorlopig waar geworden. De literaire productie in Nederland is enorm, maar (en?) het aantal lezers dat trouw blijft aan literatuur met hoge esthetische maatstaven, blijft al decennia stabiel.

De Nederlandse literaire markt wordt weliswaar overheerst door het bestellerfenomeen, het aantal zo gelabelde boeken is immers frappant, maar de invloed op lezers die graag een goed boek in de boekhandel kopen is nihil. Op dezelfde manier is ook de angst voor verdwijning van gedrukte boeken vervluchtigd. Er waren wel enkele pogingen om een blogroman te schrijven, maar die liepen met matig resultaat af. Auteurs gebruiken echter gretig internet voor eigen promotie en communicatie met lezers. Allen (ook zij die vóór de Tweede Wereldoorlog werden geboren) hebben perfecte websites, sommigen (Grunberg, Giphart) bloggen dagelijks, andere blijven in contact met hun fans door middel van Facebook of Twitter. De hedendaagse literatuur blijkt een levend organisme te zijn dat op maatschappelijke en technologische ontwikkelingen reageert, verandert, zich ontwikkelt en zeker niet aan het wegwijnen is. In elk geval niet de Nederlandse literatuur, die in deze bloemlezing voorgesteld wordt. *Veronika ter Harmsel Havlíková*

Louis Paul Boon

renesanční umělec a dychtivý milenec

Louis Paul Boon není mezi českými čtenáři příliš známý, zato v Belgii a Nizozemsku se těší velké oblibě. Byla by proto škoda, nepředstavit tohoto výjimečného spisovatele, malíře a muže mnoha profesí blíže.

Louis Paul Boon se narodil 15. března 1912 v belgickém městě Aalst. Rodina Boonových patřila spíše k dělnické třídě, a proto pro ně bylo vzdělání jejich syna velmi důležité.

Louis Paul Boon navštěvoval nejprve Základní katolickou školou svatého Josefa. Poté byl zapsán na Střední školu technickou. Avšak, jak se později ukázalo, nebyla tato volba pro spíše humanitně zaměřeného Boona právě tou nejlepší. To, jak vynikal a zářil v hodinách nizo- zemštiny, bylo přesným opakem jeho nechuti k praktickým předmětům. Po dvou letech byl ze školy vyhozen za držení „zakázaných knih“ a tím bylo jeho trápení ukončeno. Pro jeho rodinu velká rána, pro něho vysvobození. Ještě tentýž rok se přihlásil na Akademii výtvarných umění, kde si začal plnit svůj sen – stát se malířem. Studia to však nebyla jednoduchá. Vzhledem k tomu, že mu je platil otec, musel mu on na oplátku vypomáhat v práci jako malíř reklam na automobily. Přestože musel pracovat, byl Boon konečně spokojený. Studoval vytoženou školu a navíc pracoval ve „výtvarném“ oboru.

Po krátké době musel však svého

studia zanechat. Napjatý rodinný rozpočet, zatížený narozením dalšího dítěte a pracovní neschopností jeho otce, nedovoloval Boonovým rodičům syna ve studiu nadále finančně podporovat. On se však svého snu nevzdával a malování se věnoval po práci.

Významným rokem v jeho životě byl rok 1930. V tomto roce začal Boon psát. Jeho literární prvotinou je „román“ *Neznámé město* (*Onbekende stad*, 1930), který však zůstal spíše jeho intimním dílkem napsaným cestou nočním vlakem. Nedá se ale říci, že by se Boon najednou začal věnovat výhradně literatuře. Často bývá označován jako nadaný „dubbelkunstenaar“, což se dá volně přeložit jako umělec dvou profesí. Je až k neuvěření, jak dokázal malovat, psát, k tomu ještě tvrdě pracovat, a to vše s plným nasazením. Kromě těchto činností začal být i politicky činný. Prvním spolkem, ve kterém působil, byl levicový De Vlam (Plamen). Poslední velkou událostí v roce 1930 bylo seznámení s jeho pozdější ženou Jeanette De Wolf.

O rok později, roku 1931, společně se svým otcem pracoval jako „malíř pistolí“ (pistoolschilder), ale u této práce nezů-



stal dlouho, neboť roku 1932 nastoupil na povinnou vojenskou službu. Po jejím skončení se s Jaenette zasnoubili a v roce 1936 konečně vzali. I po svatbě se Boon věnoval všem svým zálibám a stále pracoval pro svého otce, ale pak přišla válka.

Válka změnila osudy mnoha lidí a ani ten Boonův nezůstal ušetřen. Během ní se obracel do „bezstarostné“ náruče literatury. Dalo by se říci, že velkým impulsem k jeho dalšímu psaní mu bylo přečtení románu Louise-Ferdinanda Célineho (vlastním jménem Louis-Ferdinand Destouches) *Cesta do hlubin noci* (*Voyage au bout de la nuit*, 1932) a světově známého díla Fjodora Michajloviče Dostojevského *Bratři Karamazovi* (*Bratja Karamazovi*, 1879–1880).

Do období druhé světové války spadá jeho nejznámější román *Rozrůstající se předměstí* (*De voorstad groeit*, 1942). Tímto dílem se uvedl do povědomí odborné i laické veřejnosti, když s ním vyhrál literární cenu Lea J. Kryna. V románu líčí osudy dělníků sužovaných a také stmelených hrozcím nebezpečím zániku jejich čtvrti v době postupného rozvoje lodního velkopřemyslu.

Od 15. března až do září 2012 budou v Aalstu, ale také Gentu, Antverpách a Bruselu probíhat různé akce jako vzpomínka na 100. výročí narození Louise Paula Boona.



Boonův pohled je při tom velice pesimistický. Ukazuje nešťastný úděl mnoha lidí, kteří, ať pro svůj lepší osud podniknou cokoliv, vždy končí neúspěšně. Podobně nelitostný pohled na svět můžeme najít i v románu *Zapomenutá ulice* (*Vergeten straat*, 1946). Tento román nás přivádí do ulice, kde probíhají stavební práce a je tedy zcela uzavřená světu. Boon tohoto „momentu“ využívá a aplikuje na obyvatele ulice své utopické představy o lepší společnosti. Lidé se dělí do tří skupin: utlačovaní, utlačovatelé a snílci (umělci a zklamaní idealisté). Každý člověk se svými kvalitami a vadami a všichni společně v jednom „státě“ (ulici) bojují o přežití. Představa vyrovnané společnosti je krásná, ale naráží na problém „jednotlivce“. Jednotlivec, který chce být součástí něčeho velkého, ale přesto chce hrabat sám pro sebe...

Ačkoliv byl Boon ve 40. letech již známějším autorem a během války napsal dva velké romány, k obživě mu to nestačilo. Proto se začal věnovat i novinářství. Postupně prošel řadou novin a listů, jak to v žurnalistice bývá obvyklé. Roku 1946 psal pro *Červený prapor* (*De rode vaan*). O rok později již pro *První frontu* (*Front*) a roku 1948 pro *Vlámského průvodce* (*De Vlaamse gids*). Poté byl příspěvkatelem na volné noze, než začal pravidelně spolupracovat s časopisem *Vpřed* (*Vooruit*), kde působil od roku 1954 až do roku 1972.

Novinářskou činností však jeho čistě literární tvorba neutrpěla. Možná naopak. Po dvou pesimistických románech plných beznaděje a bezmoci, totiž přichází román *Má malá válka* (*Mijn kleine oorlog*, 1947). Kromě oproštění se od tradičního chronologického stylu psaní v něm Boon vystupuje sám za sebe. Nemá již potřebu vkládat vlastní hořké komentáře do úst svých postav, ale sám suverénně

vystupuje do popředí. Nejlépe toto chování vystihuje poslední věta v románu: „Lidské svědomí dostává kopanec (ránu)“.

V roce 1953 se objevuje Boonovo magnum opus *Kněžská řehole* (volný překlad názvu *De Kapellekensbaan*). Tento román, na rozdíl od *Mé malé války*, kde Boon konkretizuje, je spíše rozhovorem mezi autorem a čtenářem. Je v něm uložena řada podnětů, lákajících k diskusi, čímž se čtenář stává jedním z hrdinů románu. Sdělení je de facto podobné jako u předchozích děl: revoluční nářký elán je silnou zbraní, schopnou změnit i společenské vztahy, ale sám o sobě není tak silný, aby přetrval. Pokračováním *De Kapellekensbaan* je *Léto v Ter-Muren* (*Zomer te Ter-Muren*, 1956), kde autor ukazuje, že všechny sny o spravedlnosti se časem rozplynou a vzniká jakási bariéra mezi společností a izolovaným jednotlivcem. Vše je však podáno strážlivěji než v ranějších románech.

Stav společenské izolace je pojátkem mezi hrdiny z historických románů *Jan de Lichte a jeho parta* (*De bende van Jan de Lichte*, 1957) a *Syn Jana de Lichte* (*De zoon van Jan de Lichte*, 1961). V těchto románech je jednou z důležitých postav kněz Adolf Daens, který se snaží vyvržence ze společnosti důstojně zajistit, aby přežili. To se však šeredně nepodaří. Tento konec je ostatně, jak jsme si již mohli všimnout, typický pro většinu Boonových děl. Slibně se rozvíjející revoluce utlačovaných proti utlačovatelům (mocným) s nevalným koncem. Hlavním sdělením těchto románů je, že peníze a kapitál budou vždy vítězit.

Louis Paul Boon nežil ale jen politikou a utopickými představami. Jeho nezákonnou slabostí byla mladá děvčata. Dokonce měl vlastní sbírku lechtivých fotografií čítající okolo 24 tisíc kusů. Svě „nemravné“ představy poodkryl

v menším díle *Obscenní mládež Mieke Maaikové* (*Mieke Maaik's obscene jeugd*, 1972). Ukazuje v něm nemravnou mládež, ale zároveň i odvrácenou tvář krásce, které umějí být i pěknými „mrchami“.

Dalšími, více či méně lechtivými romány jsou *Menuet* (*Menuet*, 1955) a *Rajka* (*De paradijsvogel*, 1958). *Menuet* popisuje vztah manželů ohrožený čtrnáctiletou kráskou. Boon považoval krásu těchto dívek za přirozenou součást života a přírody. Ještě otevřeněji se tomuto tématu věnuje v románu *Když plevel vykvete* (*Als het onkruid bloeit*, 1972), ve kterém zmiňuje i možné důsledky přílišné sexuální volnosti.

Kromě již zmiňovaných historických románů o Janu de Lichte patří do Boonovy pozdní literární tvorby i román *Pietr Daens aneb jak dělníci v 19. století proti chudobě a bezpráví bojují* (*Pieter Daens of hoe in de negentiede eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht*, 1971). Tento román se zakládá na skutečné historické události.

Později se ještě objevily knihy *Černá ruka* (*De zwarte Hand*, 1976) a *Rok 1901* (*Het jaar 1901*, 1977). Nedokončený, z důvodu Boonovi náhlé smrti 10. května 1979, zůstal román *Hradní páníčkové* (*De kasteelheertjes*, 1979), který vypráví o zániku rodiny velkostatkářů. Část tohoto románu vyšla v literárním týdeníku *Poměry* (*Maatstaf*).

Jediným dílem, které bylo zatím přeloženo do češtiny, je *Stolování po vlámsku* (*Eten op zijn Vlaams*, 1972, přeložila Jitka Růžičková-Hronová, 1987). Jedná se o kuchařku vydanou v době napsání pod záštitou dělnického tisku. V ní můžeme vidět jakousi první vlašťovku a těšit se, že se nám snad do rukou dostane další překlad díla tohoto výjimečného autora, kterým Louis Paul Boon bezesporu byl. Navíc, jak se říká, láska prochází žaludkem. První máme tedy již za sebou a teď jen ta čistá láska... •

Louis Paul Boon

renaissancekunstenaar en hartstochtelijk minnaar

Louis Paul Boon is bij de Tsjechische lezer niet echt bekend. In België en in Nederland is hij echter zeer geliefd. Het zou dus jammer zijn de gelegenheid niet aan te grijpen om deze uitstekende schrijver, beeldend kunstenaar en man van veel beroepen nader voor te stellen.

TEKST Miroslav Pavel
VERTALING Sylva Alderliesten



Louis Paul Boon werd geboren op 15 maart 1912 in de Belgische stad Aalst. De familie Boon behoorde tot de arbeidersklasse en zijn ouders vonden een goede opleiding voor hun zoon erg belangrijk.

Louis Paul Boon ging eerst naar de katholieke basisschool Sint Josef.

Daarna hebben zijn ouders hem bij de Middelbare Technische School ingeschreven. Helaas bleek dat die keuze voor de overwegend alfa-gerichte Boon niet de beste was. De uitstekende prestaties tijdens de lessen Nederlands stonden haaks op zijn afkeer van de praktisch gerichte vakken.

Na twee jaar werd hij geschorst en van school gestuurd wegens het bezit van 'verboden boeken'. Daarmee kwam een eind aan wat een kwelling voor hem was.

Het was een enorm slag voor zijn familie, maar een bevrijding voor hem. Nog datzelfde jaar meldde hij zich aan bij de Aalster Academie voor Schone Kunsten. Zijn droom om schilder te worden kon worden waargemaakt. Het studeren was voor Boon echter verre van probleemloos. Zijn vader betaalde weliswaar de kosten van de studie,

maar verwachtte wel dat Boon als tegenprestatie voor hem advertenties op auto's schilderde.

Maar Boon was toch uiteindelijk tevreden, ondanks het feit dat hij extra moest werken; hij deed nu immers de gewenste studie en werkte ook nog in de 'beeldende kunst'.

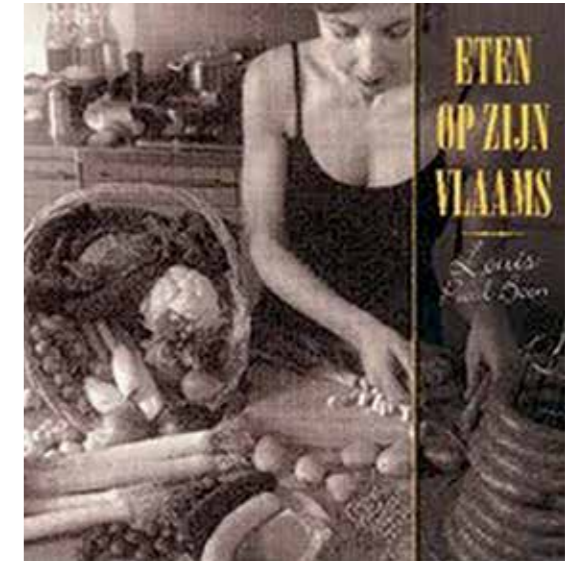
Na korte tijd moest hij echter met de studie stoppen. Door de geboorte van een volgend kind en de arbeidsongeschiktheid van de vader verslechterde de financiële situatie van het gezin en konden de ouders van Boon niet meer zijn studiekosten betalen. Boon moest werk zoeken maar liet zijn droom niet los; hij bleef naast zijn werk ook schilderen.

Het jaar 1930 was voor Boon erg belangrijk. In dat jaar is hij begonnen met schrijven. Zijn literaire debuut was de 'roman' *Onbekende stad* (1930). Dat was echter slechts een intiem werkje, geschreven in de nachttrein. Het was echter niet zo dat Boon zich opeens uitsluitend aan literatuur zou gaan wijden. Hij wordt vaak een begaafd dubbelkunstenaar genoemd. Hij schilderde en schreef met volle inzet en werkte

keihard. Bovendien werd hij ook nog politiek actief en zette zich in voor de linkse vereniging De Vlam. De laatste grote gebeurtenis voor Boon in 1930 was de kennismaking met Jeanette De Wolf, zijn toekomstige vrouw.

In 1931, werkte Boon bij zijn vader als pistoolschilder, maar dat was van korte duur. In 1932 begon zijn militaire dienstplicht en toen die voorbij was, verloofde hij zich met Jeanette de Wolf met wie hij uiteindelijk in 1936 trouwde.. Ook tijdens zijn huwelijk bleef Boon al zijn culturele interesses beoefenen en werkte hij voor zijn vader.

De Tweede Wereldoorlog die vervolgens uitbrak veranderde het lot van veel mensen, ook dat van Boon. In die oorlogsjaren keerde Boon terug naar de 'zorgeloze' literatuur. Een grote impuls voor zijn verdere literaire activiteiten was het lezen van twee romans: *Reis naar het einde van de nacht* (*Voyage au bout de la nuit*) uit 1932 van Louise-Ferdinand Céline (eigen naam Louis-Ferdinand Destouches) en het wereldbekende werk *De gebroeders Karamazov* (*Bratja Karamazovi*)



uit 1879-1880 van Fjodor Michailovitsj Dostojevski.

In de eerste jaren van de oorlog schreef Boon zijn bekendste roman *De voorstad groeit*. Hij maakte naam zowel bij vakgenoten als het grote publiek en won daarmee in 1942 de literaire Leo J. Krynprprijs. In die roman worden de lotgevallen beschreven van arbeiders die lijden onder het dreiging dat hun wijk wordt gesloopt en die ook daardoor worden verenigd. Het verhaal speelt zich af in de tijd van de industrialisatie in de scheepsbouw.

Boons blik op de werkelijkheid is zeer pessimistisch. Hij toont het ongelukkige lot van veel mensen, die alles doen om hun situatie te verbeteren, maar toch nooit succes boeken. Een vergelijkbaar troosteloze blik op de wereld kan gevonden worden in de roman *Vergeten straat*, 1946. Deze roman brengt de lezer naar een straat waar wegwerkzaamheden aan de gang zijn, waardoor die straat volkomen van de wereld is afgesloten. Met deze specifieke situatie voor de bewoners als uitgangspunt, maakt Boon zijn utopische ideeën over de ideale

samenleving duidelijk. Mensen zijn te verdelen in drie groepen: de onderdrukten, de onderdrukkers en de dromers (kunstenaars en teleurgestelde idealisten). Ieder mens met zijn eigen kwaliteiten en gebreken, allemaal vechten ze samen in één 'staat' (straat) om te overleven. De gedachte van een goed uitgebalanceerde samenleving is mooi, maar botst met het probleem van het 'individu'. Dat individu wil wel onderdeel van iets groots zijn, maar toch streeft hij ook naar zijn eigen profijt...

Hoewel Boon in de veertiger jaren al een vrij bekend auteur was die tijdens de oorlog twee grote romans schreef, kon hij niet van zijn schrijverschap leven. Hij begon zich dus ook met journalistiek te bemoeien. En zoals dat in de journalistiek gebruikelijk is, passeerden er ook bij Boon verschillende kranten/bladen de revue: in 1946 schreef hij voor *De rode vaan*. Een jaar later al voor *Front* en in 1948 voor *De Vlaamse gids*. Daarna werkte hij freelance voor diverse andere bladen, totdat hij een reguliere samenwerking aanging met het tijdschrift *Vooruit*, dat van 1954 tot 1972 duurde.

Zijn zuiver literaire bezigheden leden niet onder zijn journalistieke werk, integendeel. Na twee pessimistische romans vol wanhoop en machteloosheid komt in 1947 zijn boek *Mijn kleine oorlog* uit. Hij laat niet alleen de traditioneel chronologische stijl los, maar treedt daarin ook zelf op de voorgrond. Hij vindt het blijkbaar niet meer nodig om de eigen bittere commentaren via zijn helden weer te geven, maar doet dat nu zelf. Dit gedrag wordt het best geïllustreerd door de laatste zin in de roman: 'Het menselijke geweten krijgt een schop'.

In 1953 verschijnt Boons meesterwerk, zijn magnum opus: *De Kapellekensbaan*. In tegenstelling tot in de roman *Mijn kleine oorlog*, waar Boon concreet is, gaat het in *De Kapellekensbaan* meer om een dialoog tussen de auteur en de lezer. Er staan veel aanleidingen in die de lezer tot discussie aansporen. Zo wordt de lezer een van de personages in de roman. De rode draad komt overeen met die in de vorige werken van Boon: revolutionair elan is een krachtig wapen dat de maatschappelijke verhoudingen kan





Van 15 maart tot september 2012 vinden vooral in Aalst, maar ook in Gent, Antwerpen en Brussel, allerlei activiteiten plaats om de honderdste geboorteverjaardag van Louis Paul Boon te herdenken.

L. P. Boon uitgebeeld door Marc De Bruyn /
L. P. Boon ztvárněný M. De Bruynem, Aalst

doen veranderen. Maar dat is van zichzelf ook weer niet zo sterk dat het die verandering blijvend kan laten zijn. *Zomer te Ter-Muren*, uit 1956, is een vervolg op *De Kapellekensbaan*. De auteur laat in dat boek zien dat alle dromen over gerechtigheid op den duur in duigen vallen; er vormt zich dan een soort barrière tussen de samenleving en het geïsoleerde individu. Alles wordt in dit boek echter veel nuchterder beschreven dan in de vroegere werken.

Voor de hoofdpersonen uit zijn historische romans *De bende van Jan de Lichte* (uit 1957) en *De zoon van Jan de Lichte* (uit 1961) is de status van de maatschappelijke isolering van groot belang. In die romans is Adolf Daens een van de belangrijkste personages. Hij probeert te waarborgen dat mensen aan de rand van de samenleving waardig kunnen leven. Dit lukt hem echter helemaal niet. Een dergelijke afloop is – zoals reeds eerder opgemerkt – typerend voor de meeste werken van Boon. Revoluties van onderdrukten tegen onderdrukkers, die zich veelbelovend ontwikkelen, lopen slecht af. Het hoofdidee van al die romans is dat het geld en het kapitaal altijd zullen winnen.

Louis Paul Boon leefde echter niet alleen voor de politiek en voor utopische idealen. Hij had een verboden zwak voor jonge meisjes. Hij was zelfs bezitter van een uitgebreide verzameling van rond de vierentwintig duizend prikkelende foto's.

Zijn 'onzedelijke' ideeën liet hij zien in het werkje *Mieke Maaike's obscene jeugd*, 1972. In dat boek toont hij de onfatsoenlijke jeugd en ook de keerzijde van schoonheden, die ook wel eens krennen kunnen zijn.

Ook min of meer prikkelend zijn de romans *Menuet* uit 1955 en *De paradijsvogel*, uit 1958. In *Menuet* wordt de verhouding beschreven van echtelieden, die door een veertienjarige schoonheid wordt bedreigd. Boon vond de schoonheid van de meisjes een natuurlijk onderdeel van het leven en van de natuur. Dit thema wordt met nog meer openheid beschreven in de roman *Als het onkruid bloeit* uit 1972, waarin ook de mogelijke gevolgen van seksuele uitbundigheid ter sprake worden gebracht.

Naast de al vermelde historische romans over Jan de Lichte hoort bij de latere werken van Boon nog de roman *Pieter Daens of hoe in de negentiende*

eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht, uit 1971. Deze roman beschrijft een waar gebeurde historische gebeurtenis.

Later verschenen nog de boeken *De zwarte Hand* (1976) en *Het jaar 1901* (1977). De roman *De kasteelheertjes* uit 1979, waarin de ondergang van een boerengezin wordt beschreven, heeft Boon vanwege zijn plotseling overlijden op 10 mei 1979, nooit voltooid. Een gedeelte van de roman is in het literaire weekblad *Maatstaf* gepubliceerd.

Het enig werk dat tot nu toe in het Tsjechisch is vertaald, is *Eten op zijn Vlaams* uit 1972. Het is in 1987 vertaald door Jitka Růžicková-Hronová. Het is een kookboek, ooit uitgegeven door de Arbeiderspers.

We kunnen dit boek zien als de eerste zwaluw en verheugen ons al op de volgende vertalingen van het werk van de uitzonderlijke auteur die Louis Paul Boon is. Er wordt toch gezegd dat de liefde van de man door de maag gaat. Nu moet dus de ware liefde komen...

LOUIS PAUL BOON genootschap:
<http://www.lpboon.net/>

Literatura

Jona Oberski: *Dětská léta*

Nakladatelství Triton, Praha 2009 / Překlad Jana Červenková

Vydáno s finanční pomocí Foundation for the Production and Translation of Dutch Literature

TEXT Jitka Ryndová

MÉDAILON AUTORA Jana Červenková

OBÁLKA Nakladatelství Triton

Útlá knížka, která drtí nečekanou intenzitou

Jona Oberski
DĚTSKÁ
LÉTA



Autor Jona Oberski nazval své vzpomínky podle prvního dílu trilogie L. N. Tolstého, nemohl zvolit absurdnější název. Portrétovaný chlapec na obálce připomíná malého Franze Kafku a jen se začteme do prvních vět, vybaví se celý kafkovský svět. Hned v úvodu čteme: „Došlo k omylu, ale všechno se zase vysvětlí.“ Vždyť i něco v tomto smyslu si pomyslel Josef K., když byl ráno vzbuzen neznámými muži. Avšak v příběhu malého Jony zpočátku opravdu o omyl jde, jenže zdá se, že je to až sadistická hra osudu, neboť rodina tím může nahlédnout na okraj pekla, o kterém ti dospělí vědí, že se mu nevyhnu. Ale ještě unikají, mohou oslavit synovy narozeniny,

Novela *Dětská léta* zaujme už od pohledu – bílá čistá obálka navozuje nevinnost dětství, titul vyvedený červenou barvou zase přivolá veselost dětských hraček. Jen ta černá kresba malého chlapce evokuje jakousi tísnivou zlověstnost. Chlapec se dívá do dálky a v jeho tmavých očích vidíme směsici smutku a předčasného zestárnutí. Jde o příběh malého dítěte, které prožilo a přežilo holocaust.

mohou žít zdánlivě obyčejný život, jaký dosud žili. Všichni, včetně malého dítěte, však cítí, že už nic není jako dříve. Chlapec je ve věku, kdy objevuje písmenka, těší se z panáčka harlekýna, hraje si na písku s kyblíčkem. Vnímá chuť teplého mléka, svítící lampu, důvěrnost mamincina objetí, pusa na ústa ještě není nebezpečná. Dostane právě tak hezkou hvězdu na kabát, jako má tatínek. Líbí se mu, ale raději by žádnou neměl. Jednoho dne velmi časně ráno je probuzen, v bytě jsou vojáci a křičí, aby si pospíšil s oblékáním. Josef K. je taky ráno probuzen cizími osobami u své postele, i on je zprvu trochu vzpurný, ale pak udělá, co po něm ti lidé vyžadují, podobně jako

malý Jona. Maminka, tatínek i synek opouštějí svůj domov, nepátrají po tom, proč se něco tak hrozného děje, nebouří se proti těm, kteří to způsobili, jen u svého hlídače slaví malé vítězství, totiž když ho donutí, aby se k nim zachoval slušně, třebaže tím porušují předpisy. Stejně jako v Kafkových dílech hraje i v tomto příběhu životně důležitou roli předpisy, ta správná razítka, ty správné osobní doklady a vždy se musí čekat, důležitá zpráva jistě přijde, ale nikdo neví kdy.

Nadále se bude chlapec pohybovat ve světě lidí, jejichž život se zredukoval do dvou pólů – co se smí a co se nesmí. A když se přece jen stane, že někdo na to zapomene a zachová se jinak, než je



Oberski, Jona *20. března 1938, Amsterdam

fyzik a nizozemský spisovatel, byl jako malé dítě deportován do koncentračního tábora v Bergen-Belsenu, kde jeho rodiče zahynuli. Poté vyrůstal v pěstounské rodině. Vystudoval matematiku a přírodní vědy na Amsterdamské univerzitě a promoval roku 1971 diplomovou prací o elementárních částicích. Povzbuzen nizozemskou básničkou Judith Herzbergovou, u které navštěvoval kurz psaní poezie, debutoval Oberski v roce 1978 novelou *Kinderjaren*, ve které popisuje život v koncentračním táboře z perspektivy malého dítěte. Na seznamu sta nejoblíbenějších knih žáků škol v Nizozemsku 'top-100' se kniha umístila na patnáctém místě.

Byla přeložena do mnoha jazyků (česky *Dětská léta*, vydal Triton, 2009). V Nizozemsku je též k dostání jako audiokniha (2 CD, 2008).

Roku 1993 knihu zfilmoval italský režisér Roberto Faenza pod názvem *Jonáš, který žil v bříše velryby*. Film získal několik ocenění.

Roku 1995 uveřejnil Oberski novelu *De ongenode gast* (*Nezvaný host*), kde popisuje, jak je těžké být slavným autorem jedné knihy. V roce 1997 vydal román *De eigenaar van niemandsland* (*Majitel země nikoho*), kde se židovský spisovatel snaží vyrovnat s existencí člověka, který přežil holocaust.

záhodno, velmi rychle ho ostatní přivedou k „rozumu“. Celou knihou se jak červená nit táhnou zvolání: „Zbláznili jste se?“ „Blázníš?“ „Tady se někdo zbláznil!“ A na malém Jonovi je, aby se rychle přizpůsobil. Jde mu to však ztuhla, maminka ho přece učila, že se nemá jíst rukama, natož olizovat prsty, nebo když se s někým mluví, je slušné se na něho dívat, ale teď je všechno nějak jinak. Kdo se tu vlastně zbláznil? Jsou prý na cestě do Palestiny, bohužel to nějak moc dlouho trvá. A proč pořád dostává tak nechutné jídlo? Naštěstí je většinou na blízku maminka, a pokud ne, nedá se nic dělat, musí se brečet.

Postava maminky, která se jen tak nedá, je v příběhu klíčová. První věta knihy - „Neboj se, všechno je v pořádku, jsem u tebe.“ - vystihuje obrovskou vnitřní sílu mladé ženy, její snahu o to, aby syn i uprostřed strádání mohl zůstat dítětem. Ale i přesto musí Jona rychle zestárnout, stále častěji říká: „Nejsem už malé dítě.“ Zatímco na počátku příběhu neusne bez cumláčka, postupně se z něj stává chladný pozorovatel, jenž věcně a téměř bez emocí zaznamenává apokalyptickou scénérii kolem sebe.

Autor textu, povoláním fyzik, prohlásil: „Nevěděl bych, jak to napsat jinak. Formu, ve které příběh vyprávím, jsem nezvolil předem. Přišlo to samo.“ Právě styl vyprávění činí z knihy sugestivní

dílo. Chlapec sleduje veškeré dění, do kterého je vtažen, ryze ze svého dětského nezkušeného pohledu, výroky dospělých chápe doslova, pokud vůbec hodnotí, tak pouze podle svého momentálního rozpoložení, stojí-li za to dát se do breku. Život v táboře smrti vnímá jako slušně vedený chlapec ze středostavovské rodiny. Krátké věty vyprávění plynou jakoby nezúčastněně, kloužou po popisované realitě, zachycují, že to a to se stalo, to a to jsem viděl, slyšel, cítil, hmatal, to a to si ještě pamatuji a tamto už ne. Živost a barevnost světa mimo tábor se vytratila, zůstávají jen hnědočerné odstíny, pocity se zredukovaly na citění chladu a vlhka, pachu lidského potu, na kulisu stísněného šepotu. Důležité je, co kdo řekl – maminka řekla, tatínek řekl, teta řekla... Převedení do češtiny dobře zachovává toto věcné ladění a určitou neumělost textu.

V posledních dvou dekadách vyšlo mnoho nových literárně zpracovaných vzpomínek na období holocaustu, které jsou psané z dětské perspektivy, dokonce se stále ještě objevují deníky malých pisatelů (např. neuvěřitelnou náhodou objevený deník pražského rodáka Petra Ginze). V některých případech je kniha určena primárně dětskému čtenáři, např. novela Hany Bořkocové *Zakázané holky*. Do osobitého černého humoru je laděná *Toniho šance* (obsahující původně vydané

texty *Spolek pro ochranu zvířat a Příliš mnoho příbuzných*) od J. R. Picka.

V zahraničí upoutala pozornost kniha Johna Boynea *Chlapec v pruhovaném pyžamu*, která byla i nedávno převedena do filmové podoby. Na základě vzpomínkového textu *Nedodržení slib* od Američana slovenského původu Martina Petráška/Friedmanna vytvořil Jan Novák scénář pro film v česko-slovensko-americké koprodukcii, jenž celkem nenápadně prošel českými kiny. Koncem 90. let minulého století získal Oscara film Roberta Benigniho *Život je krásný*, kde je dětská postava věkem srovnatelná s malým Jonou. Připomíná se mi ještě jedno dílo, a to *Člověk bez osudu* od maďarského spisovatele Imreho Kertésze, nositele Nobelovy ceny, již získal především za tento titul. Působivost textu spočívá v originalitě zpracování, v jakoby nezúčastněném vyprávění, v tomto případě dospívajícího chlapce. Zde se obě svědectví stýkají, snad ani jiný styl nebyl možný, forma přišla sama.

Knihy *Dětská léta* sestává z krátkých epizod a přečte se jedním dechem, příběh je však zdrcující a v čtenáři dlouho doznívá. Je proto pochopitelné, že J. Oberski nepokládá svou výpověď za čtení určené přednostně dětem, třebaže velmi nízký věk hlavního hrdiny a jednoduchost vyprávění by k tomu sváděly. •

Jona Oberski: *Dětská léta*

Uitg. Triton, Praha 2009 / Vertaling Jana Červenková

De uitgave werd ondersteund door Foundation for the Production and Translation of Dutch Literature.

Oorspronkelijke Nederlandse uitgave: *Kinderjaren* Uitg. BZZTôH, Den Haag 1978

Een dun boekje dat een grote kracht uitstraalt



De novelle *Kinderjaren* fascineert al op het eerste gezicht – met haar zuiver witte omslag die doet denken aan de onschuldigheid van een kind, terwijl de in het rood gedrukte titel de vrolijkheid van kinderspeelgoed oproept. Enkel de zwarte tekening van een kleine jongen draagt iets beangstigend en onheilspellend in zich. Het jongetje kijkt in de verte en in zijn donkere ogen zien we het verdriet van een kind dat voortijdig volwassen is geworden. Het is het verhaal van een kind dat de Holocaust heeft doorstaan en overleefd.

De schrijver, Jona Oberski, heeft zijn memoires genoemd naar het eerste deel van de trilogie van L. N. Tolstoj, en had nauwelijks een absurdere titel kunnen kiezen. De jongen uitgebeeld op de omslag heeft iets weg van Franz Kafka, en zodra je je in de eerste zinnen inleest, tred je een compleet kafkaïaanse wereld binnen. “Er is een vergissing gemaakt, maar alles komt weer goed”, lezen we helemaal in het begin van het verhaal. Iets dergelijks moet ook Josef K. hebben gedacht toen hij ‘s ochtends werd gewekt door vreemde mannen. Hoewel het in het verhaal van de kleine Jona aanvaardbaar lijkt inderdaad om een vergissing gaat,

lijkt het erop dat dit een welhaast sadistische speling van het lot is. De familie kan hierdoor een kijkje over de rand van de hel nemen, en de volwassenen weten dat ze hier niet aan zullen ontkomen. Voorlopig lukt hun dat echter nog wel: ze kunnen de verjaardag van hun zoon vieren en het schijnbaar normale leven leiden dat ze tot dan toe hadden geleefd. Allemaal, inclusief het jongetje, weten ze echter dat niets meer is zoals het vroeger was. De jongen is op een leeftijd waarop hij letters begint te ontdekken, geniet van zijn harlekijnpoppetje en in de zandbak met een emmertje speelt. Hij neemt de smaak van warme melk waar, het

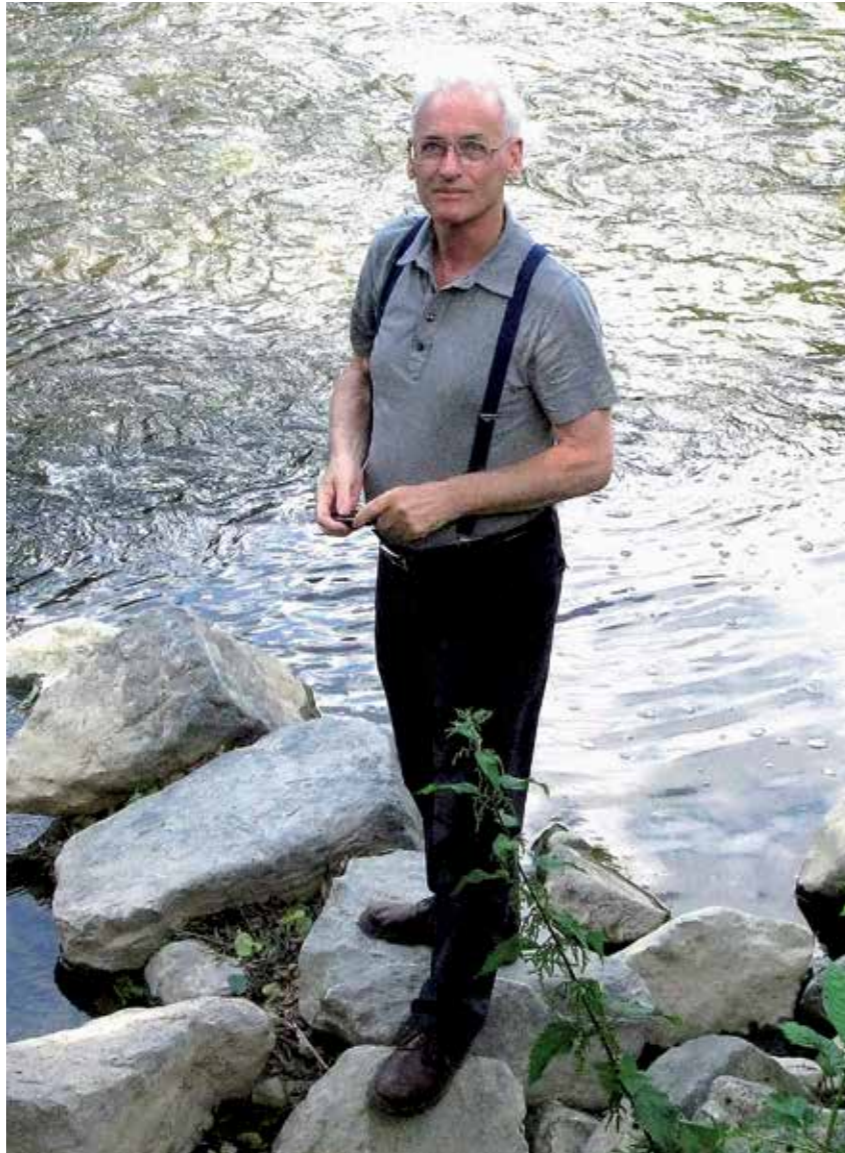
schijnsel van een brandende lamp, de geborgenheid van de omhelzing van zijn moeder, en een kus op de mond is nog niet uit den boze. Hij krijgt net zo’n mooie ster op zijn jas als zijn vader. Hij vindt hem mooi, maar zou hem toch liever kwijt willen. Op een dag, heel vroeg in de ochtend, wordt hij gewekt; er zijn soldaten in huis, die roepen dat ze zich moeten haasten met aankleden. Ook Josef K. wordt ‘s ochtends gewekt door vreemde mensen bij zijn bed, ook hij is in het begin enigszins opstandig, maar doet dan toch wat de vreemde mensen hem opdragen, net als de kleine Jona.



Vader, moeder en zootje verlaten hun woning. Ze vragen zich niet af waarom zoiets verschrikkelijks gebeurt, ze protesteren niet tegen degenen die dit op hun geweten hebben; enkel bij hun bewaker behalen ze een kleine overwinning als ze hem dwingen hen fatsoenlijk te behandelen, ook al betekent dit dat ze de voorschriften overtreden. Evenals in Kafka's werken spelen ook in dit verhaal voorschriften, de juiste stempels en de juiste identiteitskaarten een doorslaggevende rol. En altijd moet er gewacht worden, op een belangrijk bericht dat ooit zeker zal komen, maar niemand weet precies wanneer.

Voortaan zal de jongen zich bevinden in een wereld van mensen, wier leven is gereduceerd tot twee polen – wat wel mag en wat niet mag. En gebeurt het toch dat iemand dit even vergeet en zich anders gedraagt dan wenselijk is, dan roept de gemeenschap diegene snel tot de orde. De uitroepen “Zijn jullie gek?” “Ben je gek?” “Hier is iemand gek geworden!” lopen als een rode draad door het hele boek heen. En de kleine Jona moet zich maar zien aan te passen. Dat kost hem echter moeite, zijn moeder heeft hem toch geleerd niet met zijn handen te eten, laat staan zijn vingers af te likken, of iemand met wie hij praat in de ogen te kijken, maar nu is alles ineens anders. Wie is er hier nu eigenlijk gek geworden? Naar men zegt zijn ze onderweg naar Palestina, maar het duurt allemaal wel erg lang, helaas. En waarom krijgt hij steeds van dat onsmakelijke eten? Gelukkig is zijn moeder meestal dichtbij, en als dat niet zo is, niets aan te doen, dan huilt hij maar.

De moeder die niet zomaar met zich laat sollen, is de sleutelfiguur in dit verhaal. De eerste zin van het boek – “Niet schrikken, alles is goed, ik ben bij je” – belichaamt de grote innerlijke kracht



Jona Oberski

van deze jonge vrouw en haar streven om haar kind ook in deze ontberingen kind te laten zijn. Desondanks moet Jona snel volwassen worden, steeds vaker zegt hij immers: “Ik ben geen klein kind meer.” Waar hij in het begin van het verhaal niet in slaap kan vallen zonder “lurk”, ont-popt hij zich in de loop der tijd tot een koele buitenstaander, die de apocalyptische taferelen om zich heen zakelijk

en bijna zonder emoties gadeslaat.

De schrijver, fysicus van beroep, verklaarde: “Ik zou niet weten hoe ik het anders had moeten schrijven. De vorm waarin ik het verhaal vertel heb ik niet vooraf gekozen. Het is vanzelf gegaan.” Juist de vertelstijl maakt het boek tot een suggestief werk. De jongen slaat alles wat om hem heen gebeurt en waarin hij wordt meegesleurd, puur vanuit zijn

Oberski, Jona *20 maart 1938, Amsterdam

fysicus en Nederlands schrijver, werd als kleuter naar het concentratiekamp Bergen-Belsen gedeporteerd, waar zijn ouders omkwamen. Hij groeide op in een pleeggezin. Hij studeerde wis- en natuurkunde aan de Universiteit van Amsterdam en promoveerde in 1971 op een proefschrift over elementaire deeltjes. Aangemoedigd door Judith Herzberg, bij wie hij een poëzieworkshop volgde, debuteerde Oberski in 1978 met de novelle *Kinderjaren*, waarin hij het leven in het concentratiekamp beschrijft vanuit het perspectief van een kind. In de 'top-100' van boeken die scholieren in Nederland op hun lijst zetten staat *Kinderjaren* op nummer 15. Het boek is inmiddels in vele talen vertaald

(Tsjechisch, uitgever Triton, 2009). In Nederland bestaat de novelle ook als een luisterboek, voorgelezen door Vincent van den Berg (2 cd's, 2008). In 1993 werd het boek door de Italiaanse regisseur Roberto Faenza verfilmd onder de titel *Jonah die in de walvis leefde*. De film kreeg diverse prijzen. In 1995 publiceerde Oberski de novelle *De ongenode gast*, waarin hij beschrijft hoe lastig het is de beroemde schrijver te zijn van één boek. In 1997 verscheen de roman *De eigenaar van niemandsland*, waarin een joodse schrijver in het reine probeert te komen met zijn bestaan als overlevende van de Holocaust.

kinderlijke, onervaren oogpunt gade. Hij neemt de uitspraken van de volwassenen letterlijk en als hij zich al ergens een oordeel over vormt, dan alleen vanuit het gevoel van dat moment of het de moeite van het huilen waard is. Het leven in het doods-kamp neemt hij waar als een fatsoenlijk opgevoede jongen uit de middenklasse. De korte zinnen van de vertelling kabbelen voort alsof de verteller zelf niet aan het gebeuren deelneemt, glijden langs de beschreven taferelen heen en geven weer dat dit en dat is gebeurd, dat ik dit en dat heb gezien, gehoord, gevoeld, betast; dat ik me dit en dat nog kan herinneren, maar dat niet meer. De levendigheid en kleurrijkheid van de wereld buiten het kamp is verdwenen; wat rest zijn enkel zwartbruine tinten; gevoelens zijn gereduceerd tot het waarnemen van de koude en klamheid, van de geur van menselijk zweet, van de coulissen van een bedrukt gefluister. Belangrijk is wat iemand heeft gezegd – moeder zei, vader zei, tante zei... De vertaling in het Tsjechisch doet eer aan deze zakelijke toon en aan een bepaalde ongekunsteldheid van de tekst.

In de afgelopen twee decennia verschenen meerdere nieuwe literaire memoires over de Holocaust, geschreven vanuit het oogpunt van een kind. Er komen zelfs nog altijd dagboeken van kleine schrijvers aan het licht (bijv. het door een ongelooflijk toeval ontdekte dagboek van de in Praag geboren Peter Ginz). In sommige gevallen zijn deze boeken vooral voor jeugdige lezers bestemd, zoals de novelle *Verboden meisjes* van Hana Bořkovicová. Een zeer karakteristiek gevoel voor zwarte humor klinkt door in Toni's kans van J.R. Pick (die de oorspronkelijk uitgegeven teksten *Vereniging voor Dierenbescherming* en *Veel te veel verwanten* omvat). In het buitenland heeft het boek *De jongen in de gestreepte pyjama* van John Boyne veel aandacht getrokken, dat onlangs ook is verfilmd. Naar aanleiding van *De gebroken belofte*, een autobiografisch werk van Martin Petrášek/Friedmann, een Amerikaan van Slowaakse afkomst, schreef Jan Novák het script voor een Tsjechisch-Slowaaks-Amerikaanse coproductie, die tamelijk onopgemerkt haar ronde door de Tsjechische

bioscopen heeft gemaakt.

Eind jaren negentig van de vorige eeuw ontving *La vita è bella* van Robert Benigni, met in de hoofdrol een kind van ongeveer dezelfde leeftijd als de kleine Jona, een Oscar. Ook komt het werk *Mens zonder lot* bij me op, van de Hongaarse Nobelprijswinnaar Imre Kertész, die zijn bekroning vooral aan deze titel te danken had. De kracht van zijn verhaal zit in de originaliteit waarmee het wordt verteld, alsof de hoofdrolspeler, in dit geval een tienerjongen, zelf niet bij de gebeurtenissen aanwezig is geweest. Hier komen de beide getuigenissen samen, in een stijl die niet anders had kunnen zijn: de vertelvorm is eenvoudigweg vanzelf tot stand gekomen.

Het boek *Kinderjaren* ontvouwt zich in korte episodes en laat zich in één adem uitlezen. Het verhaal is echter verpletterend en blijft nog lang naklinken. Het is daarom vanzelfsprekend dat J. Oberski zijn getuigenis niet beschouwt als leestof voor kinderen, hoewel de zeer jonge leeftijd van de hoofdpersoon en de eenvoud van de vertelling wel die indruk zouden kunnen wekken.

Peter de Knegt: *Olinka*

Nakladatelství Eman, Benešov, 2010 / Překlad Jana Vaňková

Oorspronkelijke Nederlandse uitgave *Olinka* / Uitg. Charish, Raalte 2007; Uitg. Aspekt, Soesterberg 2010

Jedním z mnoha truchlivých textů, který můžeme číst, je (jakkoliv neúplný) seznam Židů zavražděných za druhé světové války na stránkách Jad Vašem (www.yadvashem.org). Jejich příběhy jsou však jen zlomkem truchlivých příběhů, které se odehrály a odehrávají na této planetě, například genocidy v Kambodži, Rwandě nebo v Jugoslávii. Někdy se zdá, že genocida je něco jako zcela normální biologický zákon, nikoliv nejstrašnější porušení trestního zákoníku.

Jsou však i příběhy, které jsou alespoň zásvitem naděje v temnotě, kouskem zeleně na vyprahlé poušti.

Jedním z nich je příběh Olgy Minichové, české židovské dívky, internované mimo jiné v koncentračním táboře Falkenbergu v Hamburku-Neugrabenu, a Brama de Knegta, nizozemského protestanta z Rotterdamu, odvečeného do Hamburku na nucené práce v německém válečném průmyslu. Právě tady se Olga a Bram setkali a stali se přáteli. Bram pomáhal Olze, jak jen mohl: přes riziko smrti, která mu tím dozajista hrozila¹, navázal písemné spojení s Olžinými příbuznými v Praze – tetou Eugenií Trstenjakovou a jejím mužem Antem, a pašoval k ní jejich dopisy spolu s balíčky s oblečením a jídlem, nosil sám i jí jídlo a jiné potřebné věci a povídal si s ní – jiný kontakt nebyl možný – skrz železný plot koncentráku. Právě Bramova materiální a psychická podpora, jejich přátelství, zřejmě Olze pomohla válku přežít.

Příběh Olgy a Brama zaznamenal

poutavým způsobem Bramův syn Peter de Knegt, včetně jeho pokračování do současnosti. Petr de Knegt měl možnost se s Olgou, jejím manželem a dcerou Annou a její rodinou, setkat a pokračovat tak v přátelství, které začalo v koncentračním táboře v Hamburku.

V Olinčině příběhu však hrají roli i další obětavé osoby, jejichž osud však již v knížce v úplnosti zachycen není. Jsou to výše zmínění Eugenie a Ante Trstenjakovi, kteří po válce osiřelou Olgu (zavražděn byl kromě jejích rodičů i její bratr Jiří) přijali do rodiny. Eugenie Trstenjaková, rozená Heřmanová, byla zubní lékařka, Ante Trstenjak (1894–1970) byl význačný slovinský malíř, který mj. studoval na pražské Akademii a žil před druhou světovou válkou v Praze. Na stránkách http://de.pluspedia.org/wiki/Ante_Trstenjak můžeme číst (opravuji chybné psaní názvu města Wroclaw):

„Die Besatzungszeit war vor allem wegen seiner jüdischen Frau eine schwere Zeit. Er schloss sich der Widerstandsbewegung an.“

Die letzten Kriegsmonate verbrachte er deswegen im Konzentrationslager Klettendorf bei Breslau /heute Wrocław, Polen/; es gelang ihm jedoch zu flüchten und die letzten Wochen versteckten ihn Freunde in einem Prager Krankenhaus. Auch seine Frau wurde in ein Konzentrationslager Terezin verbracht, überlebte jedoch trotz schwerer Krankheit.“

Příběh Olgy a Brama se dotýká, v tomto případě spíše okrajově, zvláštním způsobem i mne. Petr de Knegt je členem Protestantského sboru v Lekkerkerku, který uzavřel přátelství se sborem Českobratrské církve evangelické v Hošťálkově. S Hošťálkovou, kde jsem ostatně nikdy nebyl a kde nikoho neznám, jsou však spojeni mí předkové, třeba můj prapradědeček Jan Pellar (1814–1898), evangelický farář v Przně a Krucemburku, o němž se mj. píše „Ovládal znamenitě hebrejštinu, dovedl hebrejsky citovat celá biblická místa...“.

Snad jediná návštěva bohoslužby v Nizozemsku, kterou jsem kdy podnikl, se uskutečnila před několika lety

v Rotterdamu, v Bergsingelském kostele, tj. kostele, do něhož původně chodil Bram de Knegt, předtím, než začal chodit do kaple na náměstí Lisplein. Navštívil jsem kostel při svém pobytu v Rotterdamu ze zvědavosti, nevěda tehdy vůbec nic o Bramovi a Olince, právě jen jako někdo, kdo chce poznat život a kulturu v zemi jazyka, který studuje. Po skončení bohoslužby mi muž, sedící vedle mne, a jehož jsem vůbec neznal, podal ruku a řekl – opravdu nevím proč, ani on mne nemohl znát – hebrejsky: „Šalom“, a usmál se. I já jsem se usmál a pozdravil ho, už nevím,

zda holandsky nebo jinou řečí.

Příběh má však pro mne ještě význam ještě hlubší. Připomíná mi mj. příběh jiné české židovské dívky, příběh kolegyně Olgy S., vedle níž jsem seděl několik let v Ústavu vědeckých lékařských informací, jejíž rodiče také zahynuli, jejíž manžel, s nímž uzavřela manželství v Terezíně, rovněž nepřežil, a která se zachránila snad jen tím, že při selekci Mengelemu na otázku „To jste byla vždycky tak hubená?“ odpověděla „Ano“. Ale i ona vzpomněla vděčně na neočekávanou laskavost – kupodivu německých vojáků – při jedné příležitosti.

Olinčin v Benešově publikovaný příběh mi však především připomíná příběh ještě jiné obětavosti a jiného zachránění, mého tchána Josefa Krautmana z Benešova, jehož dva a půl roku schovávali za války v Zahrádkách u Jindřichova Hradce manželé Adof a Anna Brchaňovi a Josef a Milada Kolmanovi, kteří také za do dostali ocenění „Spravedlivý mezi národy“, viz http://www1.yadvashem.org/yv/en/righteous/virtual_wall.asp.

Blahoslaveni budiž laskaví a obětaví, protože oni jsou solí země.

Šalom, milý čtenáři. •

Peter de Knegt: *Olinka*

Uitgeverij Eman, Benešov, 2010 / Vertaling Jana Vaňková

Oorspronkelijke Nederlandse uitgave *Olinka* / Uitg. Charish, Raalte 2007; Uitg. Aspekt, Soesterberg 2010

Een van de vele treurige teksten die wij kunnen lezen is de lijst van Joden (ook al is die onvolledig) die tijdens de Tweede Wereldoorlog vermoord worden, op de webpagina van Jad Wasjem (www.yadvashem.org). Hun verhalen representeren echter slechts een gering fragment van alle treurige verhalen die zich op deze planeet afgespeeld hebben of nu nog afspelen, bijvoorbeeld de genociden in Cambodja, Rwanda of Joegoslavië. Soms lijkt het dat genocide een geheel normale biologische wet is en niet de ergste inbreuk op het Wetboek van Strafrecht.

Er zijn echter ook verhalen die tenminste een sprankje hoop zijn in de duisternis, een stukje groen in een dorre woestijn.

Een zo'n verhaal is dat van Olga Minichová, een Tsjechisch Joods meisje, dat onder andere geïnterneerd werd in het concentratiekamp Falkenberg in Hamburg-Neugrabenu, en Bram de Knegt, een Nederlandse protestant uit

Rotterdam, die naar Hamburg afgevoerd werd om daar dwangarbeid te verrichten in de Duitse oorlogsindustrie. Juist daar ontmoetten Olga en Bram elkaar en sloten vriendschap. Bram hielp Olga zoveel hij kon: ondanks het risico van de dood die hem hierdoor ongetwijfeld bedreigde¹, nam hij schriftelijk contact op met Olga's verwanten in Praag: tante Eugenie Trstenjaková en haar man Ante,

en smokkelde hij voor haar hun brieven en pakjes met kleding en voedsel, hijzelf bracht haar voedsel en andere benodigdheden en praatte met haar door het ijzeren hek van het concentratiekamp – een ander contact was niet mogelijk. Juist Brams materiële en psychische ondersteuning en hun vriendschap hielpen Olga om de oorlog te overleven.

Het verhaal van Olga en Bram werd

¹ Nemohu zde nevzpomenout na kolegyni Evu Zapletalovou z Ostravy, jejíž otec hodil za okupace kus chleba či nějaké jiné jídlo do zástupu vězňů či účastníků transportu, a později měla Eva příležitost psát do svého životopisu „otec umučen fašisty“.



op boeiende wijze opgetekend door Brams zoon Peter de Knegt, inclusief de voortzetting ervan tot in het heden. Peter de Knegt had de kans om Olga, haar echtgenoot en haar dochter Anna en Anna's gezin te ontmoeten en op deze wijze de vriendschap die in het concentratiekamp in Hamburg begon, voort te zetten.

In Olinka's verhaal spelen echter ook andere offervaardige personen een rol, wier lotgevallen in het boek niet meer in hun compleetheid worden beschreven. Het zijn de bovengenoemde Eugenie en Ante Trstenjak, die na de oorlog de verweesde Olga (behalve haar ouders werd ook haar broer Jiří vermoord) in hun gezin opnamen. Eugenie Trstenjaková geboren Heřmanová was tandarts, Ante Trstenjak (1894–1970) was een belangrijke Sloveense schilder, die onder andere aan de Praagse Kunstacademie studeerde en voor de Tweede Wereldoorlog in Praag woonde. Op http://de.pluspedia.org/wiki/Ante_Trstenjak kunnen wij lezen (ik corrigeer hierbij de foutieve schrijfwijze van de stad Wrocław):

‘Die Besatzungszeit war vor allem wegen seiner jüdischen Frau eine schwere Zeit. Er schloss sich der Widerstandsbewegung an. Die letzten Kriegsmomente verbrachte er deswegen im Konzentrationslager Klettendorf bei Breslau /heute Wrocław, Polen/; es gelang ihm jedoch zu flüchten und die letzten Wochen versteckten ihn Freunde in einem Prager Krankenhaus. Auch seine Frau wurde in ein Konzentrationslager

Terezín verbracht, überlebte jedoch trotz schwerer Krankheit.’

Het verhaal van Olga en Bram betreft, in dit geval weliswaar marginaal, op een bijzondere wijze ook mij: Peter de Knegt is lid van de Protestantse gemeente in Lekkerkerk, die vriendschap heeft gesloten met de gemeente van de Tsjechische Evangelische Broederkerk in Hošťálková. Met Hošťálková, waar ik trouwens nooit ben geweest en waar ik ook niemand ken, zijn echter mijn voorouders verbonden, bijvoorbeeld mijn overovergrootvader Jan Pellar (1814–1898), evangelische dominee in Pržno en Kruceburk, over wie men onder andere schrijft: „Hij beheerste uitstekend het Hebreeuws, hij was in staat hele passages uit de Bijbel te citeren...“.

Het misschien enige bezoek aan een kerkdienst in Nederland dat ik ooit heb ondernomen, vond plaats enkele jaren geleden in Rotterdam, in de Bersingelkerk, die oorspronkelijk ook door Bram de Knegt bezocht werd voordat hij die inwisselde voor de kapel op het Lislein. Ik bezocht de Bergsingelkerk eigenlijk alleen uit nieuwsgierigheid, zonder nog te weten over Bram en Olinka, en alleen maar als iemand die het leven wilde leren kennen in het land waarvan hij de taal en cultuur studeert. Na de kerkdienst gaf de naast mij zittende man, die ik helemaal niet kende, mij een hand en zei – ik weet niet waarom, hij kon mij niet kennen – in het Hebreeuws: "Sjalom", en glimlachte. Ook ik glimlachte en begroette hem,

ik weet niet meer of het in het Nederlands was of in een andere taal.

Het verhaal over Olinka heeft voor mij echter nog een andere betekenis. Het doet mij denken aan het lot van een ander Joods meisje, mijn collega Olga S., naast wie ik enkele jaren in het Instituut voor Wetenschappelijke Medische Informatie zat. Haar ouders werden vermoord in het concentratiekamp en haar echtgenoot, met wie zij in Terezín in het huwelijk trad, keerde ook niet terug. Zij vermocht haar leven misschien alleen te redden door bij de selectie in Auschwitz op Mengele's vraag: „Sind Sie immer so mager gewesen?“ – „Ja.“ geantwoord had. Maar ook zij kon met dankbaarheid terugdenken aan een onverwachte vriendelijkheid – wonder boven wonder – van de kant van Duitse soldaten. Olinka's in Benešov gepubliceerde verhaal doet me echter vooral denken aan het verhaal van nog een andere offervaardigheid en andere redding – dat van mijn schoonvader Josef Krautman uit Benešov, die tijdens de oorlog meer dan tweeënhalf jaar ondergedoken zat in het dorp Zahrádky bij Jindřichův Hradec door de echtparen Adof en Anna Brchaň en Josef en Milada Kolman, die daarvoor – lang na hun dood – geëerd werden met de waardering „Rechtvaardige onder de Volkeren“, zie http://www1.yadvashem.org/yv/en/righteous/virtual_wall.asp.

Zalig zijn de liefdevollen en offervardigen, want zij zijn het zout der Aarde. Sjalom, beste lezer. ●

Praagse Lente – Pražské jaro Revisited 68

Vydalo Velvyslanectví České republiky v Nizozemsku a České centrum / Rozhovory Filip Bloem a Vladimír Mikulka / Překlad do nizozemštiny Sylva Anderliesten / Překlad do češtiny Veronika ter Harmseľ-Havlíková Paseka, Praha – Litomyšl 2008

Gepubliceerd door de Ambassade van de Tsjechische Republiek in Nederland en het Tsjechisch Centrum / Gesprekken Filip Bloem en Vladimír Mikulka / Vertaling naar het Nederlands Sylva Anderliesten, / Vertaling naar het Tsjechisch Veronika ter Harmseľ-Havlíková Uitgeverij Paseka, Praha – Litomyšl 2008

21. srpna 1968 ukončily ruské tanky Pražské jaro, krátké období politických reform a liberalizace společnosti v Československu.

V knize “Praagse Lente – Pražské jaro Revisited 68” se nad událostmi z doby před více než 40 lety zamýšlí 32 známých Čechů a Nizozemců. Třicet příspěvků vzniklo jako rozhovor, zbyvajících dva, Nizozemci Jan Peter Balkenende, bývalý premiér a současný ministr obchodu a současný ministr ekonomických záležitostí, zemědělství a rozvoje Maxime Verhagen, dodali text sami.

Rozhovory nebo příspěvky jsou v knize uveřejněny jak česky, tak nizozemsky a každý text je doplněn fotografií. Rozhovory se točily kolem tří otázek, konkrétně:
- Jak jste vnímal události roku 1968 a jak jste to období prožíval?
- Co pro vás znamenalo Pražské jaro?
- Jaký je odkaz Pražského jara?

Příspěvky Čechů, Nizozemců a Čechů v Nizozemsku žijících jsou uspořádány do tří kapitol knihy. Způsob pokládání otázek a uspořádání rozhovorů dává vzniknout přehlednému, kompaktnímu a zajímavému přehledu různých názorů členů tázaných skupin.

Nepovažuji za svůj úkol shrnout na tomto místě obsah knihy. Mnohem lepší je si knihu přečíst.

A nakonec jedno vlastní zjištění: Při srovnání českého a nizozemského textu vychází najevo, že Nizozemec potřebuje k vyjádření téhož o 15% více textu než Čech. Ještě musím vymyslet, co to pro mne jako Nizozemce znamená ...



Op 21 augustus 1968 maakten Russische tanks een einde aan de Praagse Lente, een korte periode van politieke hervorming en maatschappelijke liberalisering volgde in Tsjechoeslowakije.

In het boek “Praagse Lente – Pražské jaro Revisited 68” staan tweeëndertig prominente Tsjechen en Nederlanders stil bij de gebeurtenissen van ruim 40 jaar geleden. De bijdragen van dertig van hen kwamen tot stand via interviews. De twee anderen, de Nederlanders Jan Peter Balkenende, oud minister-president en de huidige minister van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie Maxime Verhagen, leverden zelf hun teksten in.

De interviews/bijdragen zijn weergegeven zowel in het Nederlands als in het Tsjechisch en elk voorzien van een foto. Bij de interviews stond een drietal vragen centraal, namelijk:
- Wat voor indruk hebben de gebeurtenissen in 1968 op u gemaakt en hoe heeft u die periode beleefd?
- Wat heeft die ervaring betekend voor u en voor uw wereldbeeld?
- Wat is de erfenis van de Praagse Lente?

De bijdragen van onderscheidenlijk de Tsjechen, de Nederlanders en de In Nederland wonende Tsjechen zijn bij elkaar ondergebracht in de totaal drie hoofdstukken die het boek telt. Door deze wijze van vragen stellen en weergeven van de interviews ontstaat een overzichtelijk, samenhangend en vooral ook interessant beeld van de verschillende opvattingen binnen de “groepen” die zijn geïnterviewd.

Ik zie het niet als mijn taak om hier een poging te doen de inhoud samen te vatten. Gewoon het boek zelf lezen is een veel beter idee.

Tot slot nog een persoonlijke waarneming: Als ik teksten in het Tsjechisch en het Nederlands naast elkaar zet dan blijkt dat een Nederlander een kleine 15% meer tekst nodig heeft dan een Tsjech om precies hetzelfde te zeggen. Over wat dat mogelijk voor mij als Nederlander betekent denk ik nog na ... ●

¹ Ik moet hier noodgedwongen aan mijn college Eva Zapletalová uit Ostrava denken, wier vader tijdens de bezetting een stuk brood of een ander stuk voedsel tussen een groepje gevangenen of leden van een transport wierp. Later moest Eva in haar CV „vader doorgemarteld door de fascistische“ schrijven.

Hebe Kohlbrugge:

Dvakrát dvě je pět. Můj nevypočitatelný život od roku 1914.

Nakladatelství EMAN, Benešov, 2011

Překlad Monika Žárská

Už při prvním nahlédnutí do německého vydání knihy mne napadlo, že by se měla přeložit. Autorku, nizozemskou teoložku, jsem znala a rychle jsem také získala její souhlas. Trvalo ale ještě delší dobu, než jsem se pustila do práce; pak jsme si s Hansem van der Horstem, který práci na českém vydání organizoval, řekli, že by bylo pěkné věnovat knížku Hebe k 95. narozeninám, a nakonec to dopadlo tak, že ve chvíli vydání jí bylo už bezmála 97. Tím více mne potěšilo, s jakou ochotou, vlastně nadšeně přijala pozvání k cestě do Prahy a k účasti na prezentaci, která se konala 20. května v budově ETF v Černé ulici.

Bylo očividné, že se těšila na setkání se starými přáteli. O tom, že jich tu měla hodně, se dočtete v knize. Ve svém projevu při prezentaci vyprávěla o tom, jak se přihodilo, že poprvé jela do Československa, a co jí přimělo k tomu, že přijížděla znovu a znovu, dokud jí to úřady nezakázaly. Její přátelé v Československu byli většinou faráři, kteří byli nepohodlní režimu, a ten je potrestal „odebráním státního souhla-

su“. Hebe si povšimla toho, že to bylo často spojeno s izolovaností, a to pro ni znamenalo výzvu. Právě takoví lidé v zemích střední a východní Evropy, kteří byli nepohodlní a byli zaháněni do izolace, ji zajímali. Chtěla s nimi mluvit, chtěla se s nimi setkávat a umožnit setkávání i dalším. V tomto smyslu byla skutečnou vyslankyní svobodného světa. Bylo jí vlastní velké diplomatické umění, ale ve chvílích, kdy narazila na zjevnou neochotu, zákazy, aroganci, dovedla i otevřeně bojovat. Její vyprávění o cestách do Československa, NDR, Polska, Sovětského svazu, Maďarska a Rumunska je plné drobných příběhů o tom, jak využívala dostupných možností, jak byla vytrvalá a neodbytná a jak se radovala, když se podařilo přelstít nepřítele.

Jak je to v memoárových textech obvyklé, začíná kniha vzpomínkou na dětství, na studia, první cesty, první zkušenosti s totalitou (v Berlíně v 30. letech), pokračuje vstupem do hnutí odboje a vězněním v Ravensbrücku a pak líčí svou poválečnou práci na poli ekumény. Končí radostí z pádu

kunismu v Evropě a udělením čestného doktorátu v Praze v roce 1991. Občas autorka časovou linii nedodrží, vrací se, doplňuje, člení materiál jinak než chronologicky. V knize najdeme pasáže, které připomínají cestovní deník, zejména v druhé části. Svůj text Hebe prokládá dopisy a vzpomínkami přátel, některé jsou i několikastránkové. Většinou jsou to texty „jejích studentů“, lidí, kteří se rozhodli strávit měsíce a roky v cizí zemi s nedemokratickým režimem, naučili se jazyk, získali zkušenost, kterou všichni hodnotí jako naprosto nenahraditelnou. Vysíláním zahraničních studentů do zemí za železnou oponou se Hebe skutečně proslavila.

Hebe je krásné jméno, byla to bohyně věčné mladosti a čísnice olympských bohů. Na Hebe Kohlbruggovou to sedí, protože tato stará dáma, bezmála stoletá, působí neuvěřitelně svěže a pochlubila se, že jí opět na dalších pět let prodloužili řidičák. Ani analogie s roznášením božských pokrmů a nápojů nevychází naprázdno: Hebe přinášela, přivážela to, po čem lidé skutečně hladověli. •

Twee maal twee is vijf. Getuige in Oost en West.

Uitgeverij EMAN, Benešov, 2011
Vertaling Monika Žárská
Oorspronkelijke Nederlandse uitgave
Uitgeverij Kok – Kampen, 2002

Reeds bij de eerste blik in de Duitse uitgave van het boek kwam de gedachte bij me op dat het goed zou zijn het te vertalen. De schrijfster, een Nederlandse theologe, kende ik, en snel verwierf ik daarom ook haar toestemming. Het duurde echter nog wat, voordat ik aan het werk kon gaan; toen zeiden wij, Hans van der Horst die het werk aan de Tsjechische uitgave organiseerde, en ik tegen elkaar dat het leuk zou zijn het boek aan Hebe met haar 95e verjaardag aan te bieden. Tenslotte viel het zo uit dat zij op het ogenblik van de uitgave al bijna 97 jaar oud was. Des te meer verheugde het mij met welk een tegemoetkomendheid, ja zelfs enthousiasme, zij de uitnodiging accepteerde voor een reis naar Praag en de deelname aan de presentatie van haar werk, die op 20 mei in het gebouw van de Evangelische Theologische Faculteit in de Černá-straat plaats zou vinden.

Het was duidelijk dat zij zich verheugde op de ontmoeting met oude vrienden. Dat hun aantal groot was, kunt u in het boek lezen. In haar toespraak tijdens de presentatie vertelde zij hoe het gebeurde dat zij voor de eerste keer naar Tsjecho-Slowakije kwam en wat haar daartoe bracht om steeds opnieuw Tsjechië te bezoeken, totdat de overheid het haar verbood. Haar vrienden in Tsjecho-Slowakije waren meestal dominees die het regime dwarszaten, dat dit strafte

door het ‘intrekken van de overheidsvergunning’ voor het preken. Hebe zag dat dit meestal gepaard ging met geïsoleerd raken en dat betekende voor haar een uitnodiging wel contact te zoeken. Juist zulke mensen in de landen van Midden- en Oost-Europa, die ‘dwarlagen’ en in de isolatie gedreven werden, interesseerden haar. Ze wilde met hen spreken, zij wilde hen ontmoeten en dit soort ontmoetingen ook voor anderen mogelijk maken. In die zin was ze een werkelijke gezant van de vrije wereld. Zij was een meesteres van de diplomatieke kunst, maar op de ogenblikken wanneer ze op duidelijke onwil, verboden of arrogantie stuitte, wist zij ook met open vizier te vechten. Haar verhalen over reizen naar Tsjecho-Slowakije, de DDR, Polen, de Sovjet-Unie, Hongarije en Roemenië zitten vol van kleine voorvallen, hoe ze de mogelijkheden om toegang te krijgen gebruikte, hoe volhardend ze was en zich niet liet afschepen, en hoe blij ze was als het haar lukte de vijand af te troeven.

Zoals het in memoires gebruikelijk is, begint het boek met herinneringen aan de kinderjaren, de studie, de eerste reizen, de eerste ervaringen met een totalitair regime (in Berlijn in de dertiger jaren), en het gaat door met het lid worden van het verzet en haar arrestatie in Ravensbrück. Daarna beschrijft ze haar werk na de oorlog op het gebied van de oecumene. Het eindigt met de vreug-

de over de val van het communisme in Europa en het verlenen van een eredoctoraat aan haar in Praag in 1991. Af en toe verlaat de schrijfster de tijdlijn, zij gaat terug, vult aan, verdeelt het materiaal anders dan chronologisch. In het boek vinden wij ook passages die aan een reisdagboek doen denken, met name in het tweede gedeelte. Hebe last in haar tekst brieven en herinneringen van haar vrienden in, die soms enkele pagina's in beslag nemen. Meestal zijn dat teksten van 'haar studenten', mensen die besloten hebben maanden en jaren in een vreemd land met een ondemocratisch regime door te brengen, die de taal hebben geleerd en een ervaring verwierven die ze allemaal als absoluut onvervangbaar beoordelen. Door het uitzenden van buitenlandse studenten naar de landen achter het IJzeren Gordijn werd Hebe echt beroemd.

Hebe is een mooie naam, ze was de godin van de eeuwige jeugd en serveester bij de Olympische goden. Dit past uitstekend bij Hebe Kohlbrugge, want deze oude dame, die bijna haar honderdste verjaardag viert, maakt een ongelooflijk vitale indruk. Zij gaat er prat op dat haar rijbewijs opnieuw met vijf jaar is verlengd. Ook de analogie met het serveren van goddelijke gerechten is niet ongegrond: deze Hebe bracht ook voedsel waarnaar de mensen echt hongerden.

R.U.R.

konečně přeloženo do nizozemštiny!

V edici *Slavische Cahiers* vyšla v prosinci jako číslo 8 divadelní hra *R.U.R.* českého spisovatele Karla Čapka (1890–1938) v překladu Pima van der Horsta a s předmlouvou podepsaného.

Zkratka R.U.R. znamená Rossum's Universal Robots, první továrnu na světě, kde se vyráběly roboty. Čapek jí poprvé uvedl slovo 'robot', které se mezitím zabydlo pravděpodobně do všech světových jazyků. Nezajímavé není ani první R názvu koncernu: je zkratkou pro Rossum, což je jednak 'skutečné' jméno, jež připomíná nizozemské jméno Rossem (někdy psané také Rossum). Toto staré jméno známe z inzerátu 'vRossem's Toeback', tak jak figurovalo již za první světové války v nizozemských novinách nebo na smaltovaných tabulích

s reklamou na vRossemův dýmkový tabák. Není vyloučené, že Čapek na toto nizozemské jméno někdy narazil a přitom ho napadlo: pěkné jméno, podobá se českému slovu pro intelekt: 'rozum'. Roboti byli totiž povýtce produktem rozumu, odpovědného za průmyslovou revoluci a její důsledky pro člověka.

Premiéra této divadelní hry se uskutečnila 25. ledna 1921 v Národním divadle v Praze. Vlastně to byla premiéra druhá, protože studenti v Hradci Králové nedbali na embargo na hru a uvedli ji o tři týdny dříve. Skutečná premiéra v Praze měla obrovský úspěch, nejen díky svému tématu, režii a výkonu herců, ale i zásluhou avantgardní výpravy Bedřicha Feuersteina. V tomto obsazení se hrála do roku 1927. Mezinárodní průlom umožnil rychlý překlad pražského Němce Otty Picka, který kromě toho, že byl vynikajícím překladatelem, byl i sám spisovatelem, básníkem a novinářem. V témže roce, kdy se uskutečnila česká premiéra, byla hra uvedena také v německém provedení v Cáchách, rok poté ve Varšavě a Bělehradě, pak přišly na řadu Spojené státy, Anglie, Rakousko

a Švýcarsko a v roce 1924 následovaly Francie, Maďarsko a dokonce Tokio. Nizozemsko zůstalo značně pozadu: u nás se uskutečnilo pouhé studentské představení v roce 1928, ale o tom více až za chvíli.

O úspěch se samozřejmě nezasloužila jen výprava, herecké výkony a režie, ale i téma robotů, které byly zpočátku vyrobeny, aby usnadnily lidem práci, ale nakonec se tak rozšířily, že hrozily zničit lidstvo. Úspěch výrobku se obrátil proti jeho tvůrci. Hra se odehrává v budoucnosti, to znamená v budoucnosti někdy po roce 1920. Odhaduje se přibližně na léta padesátá, kdy v Československu slavil stalinismus největší úspěchy a moc převzala dělnická třída. Z tohoto hlediska se jeví Čapek dokonce jako vizionář. Téma úžasného vynálezu, který dá světu v budoucnu jinou tvář, bylo v těch letech populární v celé Evropě. Vzpomeňte na H. G. Wellse (*Ostrov dr. Moreaua*, 1896), Georga Kaisera (*Plyn*, 1918), Jevgenije Zamjatina (*My*, 1921), Ilju Ehrenburga (*Trust D.E. neboli Zánik Evropy*¹, 1923) Gerharta Hauptmanna (*Ostrov Velké Matky*, 1924), kteří kráčeli ve stopách



1

Julese Verna. S aspektem budoucí ideální společnosti i díky vědeckému vynálezu je žánr něco mezi (anti)utopií a science-fiction: na jedné straně jde o antiutopii, protože se experiment nezdaří a zničí lidstvo, a na druhé straně to není skutečná science-fiction, protože se odehrává na matičce Zemi a nikoliv někde ve vesmíru. S (anti)utopií má divadelní hra také společné to, že místem jednání je ostrov, to znamená izolované místo, které se zdá poměrně odolné proti podvatným vlivům z vnějšku. Ostrov ovšem Čapek umístil někam k americkému východnímu pobřeží, blízko země 'amerického snu'.

Popularitu tohoto tématu je třeba hledat v situaci těsně po první světové válce, kdy se ukázalo, že tak nadšeně vítaná masová výroba, která přišla z Ameriky (Ford, Taylor), v sobě skrývá i možnost masového ničení. Kromě toho se po šokující zkušenosti války toužebně vyhlíželo nové, dokonalé uspořádání světa. Tak Čapkovy roboty práci člověka časem učinily dokonce zbytečnou, takže se ten mohl věnovat více sám sobě a své rodině. Bohužel přišla pohroma, roboty začaly být v důsledku nadvýroby aktivní všude na zemi, ale z nespokojenosti nad svým osudem se také celosvětově začaly bouřit. Přitom si nesmíme vzbuřené roboty představovat jako blikající a skří-



2

pající mechanická zařízení, ale jako bytosti takřka k nerozeznání od lidí, které jenom neměly 'duši', chyběly u nich city lásky nebo bolesti a samy se také nedokázaly rozmnožovat.

Čapkovy hra má odvážné dělení. Začíná úvodní předehrou, kde se ukazuje kancelář ředitele Domina, řešená podle amerického stříhu, který právě přijímá návštěvnici, Helenu Gloryovou, půvabnou dceru presidenta koncernu. Chce se jako aktivistka pro lidská práva – ano, již tehdy! – dozvědět víc o výrobě robotů, protože kolují zvěsti, že se s nimi zachází 'nelidsky'. Protože netuší, že roboti pracují i v kanceláři, vznikne komické nedorozumění. Krásnou Helenu provedou továrnou. Ředitel a tým pracovníků se pak do ní rázem zamilují: není jenom krásná, ale je na ostrově, který řídí výhradně muži, jediná žena. Po malé rozmíšce rozetne uzel Domin (dominantní samec) a požádá ji o ruku. Pak ve hře následuje pauza a první dějství pokračuje o 'deset let později'.

Ústředním problémem hry zůstává, že v důsledku celosvětového zavedení robotů už sice muži nemusejí pracovat, ale ženy se stávají neplodnými – ve hře je to pěkně znázorněno sterilními květinami, jimiž se Helena obklopuje. Zdá se, že lidstvo je odsouzeno k vymření. Hrozí, že roboti získají převahu a Helena v

1 Premiéra R.U.R. / De première van R.U.R. FOTO z knihy / FOTO uit het boek F. Černý, Premiéry bratří Čapků (Premières van gebroeders Čapek)
2 Reklama na tabák vRossem's / Reclame voor vRossem's pijptabak

NEDÁVNO PŘELOŽENÁ DÍLA KARLA ČAPKA
Een doodgewoon leven /Obyčejný život/ (román), Wereldbibliotheek 2008; přeložila Irma Pieperová
Prenen van Holland /Obrázky z Holandska/ (s kresbami autora, cestopis), Voetnoot 2009; přeložil Kees Mercks
R.U.R. (divadelní hra), Slavische Cahiers 8, Pegasus 2010; přeložil Pim van der Horst
BRZY VYJDE Oorlog met de salamanders /Válka s mloky/ (román), Světová knihovna; přeložila Irma Pieperová

panice tajně zničí vzorec, podle něhož se vyrábějí. Protože se roboti sami nedokážou rozmnožovat, hrozí konec i jejich existenci. Ale samozřejmě je tu záchrana. Jeden z inženýrů provádí s několika roboty pokusy s cílem jim dát emoce a citové projevy. Když roboti skutečně zničí lidstvo, až na jednoho z vedoucích týmu, který je přinucen ztracený vzorec rekonstruovat, ukáže se, že existují dva roboti, jež vůči sobě pociťují skutečné city lásky a kteří se snad díky tomu dokážou rozmnožovat. Tak probleskuje na konci hry přece jen jiskra naděje, i když je lidstvo zničeno. Místo něho vznikne nová civilizace robotů, nové stvoření, protože takový robot se už od lidí neliší.

Musím tento konec prozradit, abych mohl říci, že se u Čapka často jedná o stvoření nového člověka. Nejpregnantněji to učinil v jiné divadelní hře, *Adamu Stvořiteli*, kde Adam dostává šanci vytvořit nové lidstvo, protože Boží stvoření se ukázalo být nedokonalé. Tento Čapkův názor zjevně vznikl z nespokojenosti se stavem současného světa, tak těsně po hrůzách první světové války, kde agresivita v kombinaci s masovou výrobou zbraní přivedla Evropu na okraj totálního rozvratu. Tato katastrofa byla v příkrém protikladu k základním hodnotám, které z Čapkovy díla hovoří: humanity, morálky

¹ Tento román má v sobě cosi nizozemského, protože hlavní osoba Ens (Jens?) Boot je počat (v roce 1892 monackým princem) na texelském statku u dívky v kroji. Bylo by pěkné, kdyby tento satirický román byl konečně jednou přeložen do nizozemštiny. Český překlad pochází již z roku 1924.



a solidarity, které nalézáme v jeho ocenění měšťanské rodiny naplněné pohodou, mírumilovné měšťanské společnosti a harmonického světového pořádku. Čapek se také stal spoluzakladatelem a prvním předsedou PEN-klubu, jedním z jehož cílů byla podpora vzájemného porozumění ve světě pro kulturu toho druhého, a tím úzce navazoval na poválečné mírové hnutí.

Ale vraťme se k *R.U.R.*: jednou z příčin, proč Čapkova hra neměla u nás velký ohlas, mohl být neutrální postoj Nizozemska. V novinách se sice psalo s despektem o mezinárodním úspěchu této hry o robotech. Ve své předmluvě cituji recenzi z novin *Het Volk* (29. března 1928), kdy byla hra konečně přece jen uvedena, byť jen ve studentském představení A.S.T.V. (Amsterdamske Studententooneel Vereeniging - Amsterodamského studentského divadelního sdružení). Toto představení se hrálo u příležitosti pátého výročí v profesionální režii Hermana Klopperse a bylo uvedeno v Amsterdamske Stadsschouwburg (Amsterodamském městském divadle). Recenzent novin *Het Volk* považoval kus za zajímavý, ale představení označil za nejvyšší měrou diletantské. Noviny *Het Algemeen Handelsblad* se vyjádřily mnohem pozitivněji o futuristické výpravě a 'svižné' hře tohoto 'významného' kusu. V té době jsem však ještě neměl k dispozici recenzi v amsterodamském studentském listu *Propria Cures* (31. března). Týden předtím již zde byla publikována báseň o 'robotech', z čehož vyplývá, že přes pozdní uvedení Čapkovy hry se toto slovo v nizozemském jazyce již rádně uhnízilo.

Recenzent (H. Br.) se zlobí na amsterodamské publikum, které na „tuto

vážnou hru reagovalo bezpříkladně hloupým způsobem“, a sice „bezdůvodným řehotem“. A to přesto, že noviny *Het Volk* hovořily o sále plném příznivě nakloněných profesorů, docentů a studentů a jejich známých. *P. C.* pokračuje ve svém chvalozpěvu: „Zřídka kdy bylo, myslím, s diletanty (zde myšleno kladně, KM) dosaženo takového skvělého tempa, účelného a sevřeného, vtipného, bez roztržitosti (...)“ Recenzent se odvažuje srovnat osudový charakter kusu s *Oidipem a Macbethem*. Kus ovšem „poněkud ztrácí dech“ v druhém a třetím dějství, protože „dějová nit se takřka nehýbe“. To však dává divákovi příležitost, aby postavy „když je los vržen (...) prozkoumat trochu blíže“ v jejich „vnitřní rozmanitosti“. Na okraji by zde bylo třeba poznamenat, že postavy nejsou 'individua' s psychologickou hloubkou, ale – jako je tomu v (anti)utopii vždy: označují 'typ člověka': vůdce, snílka, obchodníka atd. Recenzent je velice spokojený i s hrou studentů: „Neváhám ani okamžik, mám-li hru nazvat velmi dobrou: i zde poznáme (...) Kloppeersovu duchaplnost a intenzivní prostotu“. Kvantitativně viděno zaujímá recenze plnou dvousloupcovou stránku a je značně delší než recenze v novinách *Algemeen Handelsblad*, *Het Volk* nebo *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Ostatně je pozoruhodné, že tyto poslední noviny podávají zprávy o studentském představení v Amsterodamu a navíc ještě v pozitivním smyslu: „vynikající provedení“.

Po recenzi v *P.C.* pak ještě následoval článek o délce jeden a půl sloupce z ruky jakéhosi L.K. van O., který se o *R.U.R.* vyjadřuje méně euforisticky. Staví se kriticky zvláště k Čapkově naivní představě o technice: „nevyužívá se ani letec-ké umění ani radiotelegrafie“, přestože

by se dobře hodily v třetím jednání. Čapek byl podle něj spolupostížen „proslulou 'poválečnou psychózou' (...), která zasáhla Střední Evropu (...)“. Tím mi tento recenzent dává nepřímou za pravdu, hovořím-li o určité lhostejnosti v Nizozemsku, co se týče určitých poválečných tendencí, jako je odpor proti válečné agresi a dehumanizaci způsobené masovou výrobou.

Tedy je tedy překlad hry konečně k dispozici. Přímo z češtiny do nizozemštiny a devadesát let (!) po jejím vzniku. Pak vyvstává otázka: má nám hra ještě dnes co říci? Překážka, se kterou se nyní musíme vyrovnat, je, že hra se hraje v budoucnu z tehdejšího pohledu a že tato budoucnost se mezitím pro nás stala již dalekou minulostí. V tomto ohledu se na hru můžeme dívat již jen jako na historický obrázek z alba. Ale Čapek se vícekrát s důrazem vyslovil, že mu vůbec nejde o mechanické roboty se všemi jejich náležitostmi, ale o ohrožení lidské civilizace v důsledku rostoucího vlivu techniky. Tedy zcela obecně. A v této obecnosti se hra dotýká i dneška, v němž můžeme číst noviny, romány, encyklopedie digitálně, vyhledávat své přátele v digitálních sociálních sítích a sotva již víme, jak se píše dopis perem a posílá poštou. Náš rukopis se stává stále nečitelnějším, trpíme formami RSI a Japonci už mají deformované palce z používání svých digitálních ručních zařízení. Život bez internetu je stále méně představitelný, stáváme se na něm stále závislejšími, ale současně s tím roste strach, že kdo to dokáže účinně sabotovat, může těžce ohrozit naši civilizaci. •

PUBLIKOVÁNO v časopise TSL (Tijdschrift voor Slavische Literatuur), č. 58, květen 2011

R.U.R. eindelijk in het Nederlands vertaald!

In de reeks Slavische Cahiers verscheen in december als nummer 8 het toneelstuk *R.U.R.* van de Tsjechische schrijver Karel Čapek (1890–1938) in de vertaling van Pim van der Horst en met een voorwoord van ondergetekende.

De afkorting R.U.R. staat voor Rossum's Universal Robots, de eerste fabriek op aarde waar robots werden vervaardigd. Čapek introduceerde hiermee voor het eerst het woord 'robot', dat sindsdien in waarschijnlijk alle werelden is ingeburgerd. Ook de eerste R van de naam van het concern is niet oninteressant: deze staat voor Rossum, enerzijds een 'bestaande' naam, die aan de Nederlandse naam Rossem (soms ook als Rossum geschreven) doet denken. Wij kennen die oude naam uit de adver-

tentie 'vRossem's Toeback', zoals die al tijdens de eerste Wereldoorlog in de Nederlandse kranten figureerde of op de emailen borden met de reclame voor vRossem's pijptabak. Het is niet uitgesloten dat Čapek ooit die Nederlandse naam is gestuit en vervolgens bij zichzelf gedacht heeft: Leuke naam, lijkt wel op het Tsjechische woord voor rede/verstand: 'rozum'. De robots waren immers een ultiem product van het verstand, verantwoordelijk voor de industriële revolutie en haar gevolgen voor de mensheid.

De première van dit toneelstuk was op 25 januari 1921 in het Nationaal Theater in Praag. Eigenlijk was het de tweede première, omdat studenten in Hradec Králové zich niets aantrokken van het embargo op het stuk en het drie weken eerder opvoerden. De echte première in Praag was een daverend succes, niet alleen door het gegeven, de regie en het spel, maar ook door de avant-gardistische decors van Bedřich Feuerstein. In deze bezetting werd het tot 1927 opgevoerd. De internationale doorbraak kwam tot stand door de snelle vertaling van de Praagse Duitser Otto Pick, die behalve een uitstekend vertaler ook zelf

schrijver, dichter en journalist was. In hetzelfde jaar als de Tsjechische première was er al een Duitse opvoering in Aken, in het jaar daarop in Warschau en Belgrado, daarna kwamen de V.S., Engeland, Oostenrijk en Zwitserland aan de beurt en in 1924 volgden Frankrijk, Hongarije en zelfs Tokio. Nederland hobbelde daar flink achteraan: het kwam bij ons niet verder dan een opvoering door studenten in 1928, maar daarover straks meer.

Het succes was natuurlijk niet louter gebaseerd op de mis-en-scène, het spel en de regie, maar ook op het gegeven van de robots, die eerst vervaardigd werden om de menselijke arbeid te verlichten, maar die uiteindelijk zo talrijk zouden worden dat ze de mensheid dreigden te vernietigen. Het welslagen van het product keerde zich dus tegen de maker ervan. Het stuk speelt in de toekomst, dat wil zeggen in de toekomst ergens na 1920. Geschat wordt zo ongeveer in de jaren vijftig, wanneer het stalinisme in Tsjechoslowakije hoogtij vierde en de arbeidersklasse de macht had overgenomen. In dat opzicht lijkt Čapek zelfs visionair. Het thema van een opzienba-



rende uitvinding die de wereld in de toekomst een ander gezicht zou geven, was in die jaren in heel Europa populair. Men denke aan H.G. Wells (*Het eiland van dr. Moreau*, 1896), Georg Kaiser (*Gas*, 1918), Jevgeni Zamjatin (*Wij*, 1921), Ilja Ehrenburg (*De trust D.E. of de ondergang van Europa*¹, 1923) Gerhart Hauptmann (*Das Insel der grossen Mutter*, 1924), die in de voetsporen traden van Jules Verne. Met het aspect van een toekomstige ideale maatschappij dankzij een wetenschappelijke uitvinding zweeft het genre tussen (anti-) utopie en science-fiction: enerzijds anti-utopie omdat het experiment mislukt en het de mensheid naar de filistijnen helpt en anderzijds geen echte science-fiction omdat alles zich op moedertje aarde afspeelt en niet ergens in de ruimte. Met de (anti-)utopie heeft dit toneelstuk ook gemeen dat het als plaats van handeling een eiland heeft, dat wil zeggen een geïsoleerde plek, die redelijk bestand lijkt tegen ondermijnende invloeden van buiten. Dat eiland situeerde Čapek trouwens ergens voor de Amerikaanse oostkust, dicht bij het land van de 'American dream'.

De populariteit van dit thema moet gezocht worden in de situatie vlak na de Eerste Wereldoorlog, toen massale vernietiging ook een mogelijkheid was gebleken van de anders zo toegejuichte massaproductie, die uit Amerika kwam overwaaien (Ford, Taylor). Bovendien was na die schokkende oorlogservaring een nieuwe, perfectere ordening van de wereld wel heel gewenst. Zo zouden Čapeks robots het werken van de mens op den duur zelfs overbodig maken, zodat deze zich meer op zichzelf en zijn gezin kon richten. Helaas kwam er een spaak in het wiel, want de robots zouden door de overproductie overal op aarde

actief zijn, maar ontevreden over hun lot ook wereldwijd in opstand komen. Daarbij moeten we ons geen voorstelling maken van een revolutie van robots in de vorm van knipperende en knarsende mechanische apparaten, maar van nauwelijks van de mens te onderscheiden 'wezens', die alleen geen ziel hadden, geen gevoelens van liefde of pijn en zichzelf ook niet konden vermenigvuldigen.

Het toneelstuk van Čapek heeft een gedurfde indeling. Het begint met een inleidend voorspel, waarin het op Amerikaanse leest geschoeide kantoor van de directeur Domin getoond wordt, die juist een bezoekster ontvangt, Helena Glory, de knappe dochter van de president van het concern. Zij wil als mensenrechtenactiviste – ja, toen al! – meer te weten komen over de productie van de robots, omdat er geruchten de ronde deden dat ze hierbij 'onmenselijk' zouden worden behandeld. Omdat zij niet doorheeft dat er ook robots in het kantoor werkzaam zijn, ontstaat er een komische verwarring. De schone Helena krijgt een rondleiding door de fabriek. De directeur en het team van medewerkers worden dan op slag verliefd op haar: ze is niet alleen mooi, maar ook de enige vrouw op het eiland, dat uitsluitend door mannen wordt bestierd. Na wat geharrewar hakt Domin (het dominante mannetje) de knoop door en vraagt haar ten huwelijk. Dan volgt er een pauze in het stuk en gaat het 'tien jaar later' in het eerste bedrijf door.

Het centrale probleem van het stuk blijkt dan dat door de wereldwijde invoering van de robots de mannen weliswaar niet meer hoeven te werken, maar dat de vrouwen steriel worden – in het stuk fraai uitgebeeld door de steriele bloemen waar Helena zich mee omgeeft. Nu lijkt

de mensheid gedoemd tot uitsterven. De robots dreigen de overhand te krijgen en in paniek vernietigt Helena stiekem de formule volgens welke ze worden gefabriceerd. Aangezien de robots zich niet zelf kunnen vermeerderen, dreigt er ook een einde aan hun bestaan. Maar natuurlijk is er redding. Een van de ingenieurs heeft met sommige robots geknoeid, met het doel hun een ziel en daarmee emoties en driften te geven. Wanneer de robots daadwerkelijk de mensheid hebben vernietigd, op een van de teamleden na, die gedwongen wordt de verloren gegane formule te reconstrueren, blijken er twee robots te zijn die waarlijk gevoelens van liefde voor elkaar blijken te hebben en zich wellicht daardoor zullen kunnen voortplanten. Zo gloort er aan het einde van het stuk toch nog een beetje hoop, zij het dat de mensheid vernietigd is. Daarvoor in de plaats zal een nieuwe beschaving van robots ontstaan, een nieuwe schepping, want zo'n robot met een ziel verschilt nu niet langer van de mens.

Ik moest dit einde verklappen om te kunnen zeggen dat het bij Čapek vaker gaat om de schepping van de nieuwe mens. Het meest pregnant deed hij dat in een ander toneelstuk, *Adam de Schepper*, waarin Adam een kans krijgt een nieuwe mensheid te creëren, omdat Gods schepping onvolmaakt gebleken was. Deze opvatting van Čapek kwam kennelijk voort vanuit een ontevredenheid over de toestand in de wereld van dat moment, zo vlak na de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog, waarin agressiviteit in combinatie met massaproductie van wapens Europa op de rand van totale ontredding hadden gebracht. Deze catastrofe stond in schrille tegenstelling tot de basiswaarden die uit Čapeks werk spreken: humaniteit, moraliteit en soli-

dariteit, die je terug kunt vinden in zijn waardering van het knusse burgerlijke gezin, de vreedzame burgerlijke samenleving en een harmonische wereldorde. Čapek zou ook de medeoprichter en eerste voorzitter worden van de PEN-club, die als een van zijn doelen had de bevordering van het wederzijdse begrip in de wereld voor elkaars culturen en daarmee dicht aansloot bij de naoorlogse vredesbeweging.

Om terug te keren bij *R.U.R.*: de neutrale houding van Nederland zou er een van de oorzaken van kunnen zijn dat Čapeks stuk in ons land niet erg aansloeg. Er wordt in de kranten wel wat geschamperd over het internationale succes van dit robotstuk. In mijn voorwoord haal ik een recensie aan uit *Het Volk* (29 maart 1928), wanneer het stuk uiteindelijk toch is opgevoerd, zij het in een studentenvoorstelling van het A.S.T.V. (Amsterdamse Studententoonneel Vereeniging). Die lustumvoorstelling stond onder de professionele regie van Herman Kloppers en werd in de Amsterdamse Stadsschouwburg opgevoerd. De recensent van *Het Volk* vond het stuk interessant, maar de voorstelling uiterst dilettanterig. *Het Algemeen Handelsblad* was veel positiever over het futuristische decor en 'vlotte' spel van dit 'belangwekkende' stuk. Destijds had ik echter nog niet de beschikking over de recensie in het Amsterdamse studentenblad *Propria Cures* (31 maart). Een week ervoor had al een gedicht gestaan over 'robots', waaruit moge blijken dat dat woord ondanks de late opvoering van Čapeks stuk zich wel degelijk ook in de Nederlandse taal had genesteld.

De recensent (H. Br.) is boos op het Amsterdamse publiek, dat op 'weergaloos botte wijze op dit ernstige spel heeft gereageerd', namelijk door een 'rede-looze schaterlach'. En dit terwijl *Het Volk*

het toch had over een zaal vol welgezinde professoren, docenten en studenten met hun kennissen. *P.C.* zet zijn lofzang voort: 'Zelden werd, geloof ik, met diletantanten (hier positief bedoeld, KM) zulk een kranig tempo bereikt, raak en sluitend, geestig zonder versnippering (...)'. Hij durft het noodlotskarakter van het stuk te vergelijken met dat in Oedipus en Macbeth. Weliswaar 'zakt het stuk wat af' in het tweede en derde bedrijf, omdat 'de draad van de handeling nagenoeg stil ligt'. Maar dit geeft de toeschouwer wel de gelegenheid om de personages 'wanneer het lot geworpen is (...) wat nader te bezien' en in hun 'innerlijke schakeering'. Als kanttekening hierbij zou gesteld moeten worden dat de personages geen 'individuen' zijn met psychologische diepte, maar – zoals altijd in een (anti-)utopie: een 'type mens' aanduiden: een leider, dromer, handelsman enz. Ook over het spel van de studenten is de recensent heel tevreden: 'Ik aarzel geen ogenblik, het spel zeer goed te noemen: ook hier herkent men (...) Kloppers geestigheid en gespannen eenvoud'. Kwantitatief gezien telt de recensie een volle twekolomspagina, ruimschoots langer langer dan de recensies in het Algemeen Handelsblad, *Het Volk* of *Nieuwe Rotterdamse Courant*. Overigens is het opmerkelijk dat deze laatste krant over een studentenopvoering in Amsterdam bericht en ook nog in positieve zin: 'een uitstekende vertooring'.

De bespreking in *P.C.* wordt ook nog eens gevolgd door een stukje van anderhalve kolom van de hand van ene L.K. van O., die minder euforisch is over *R.U.R.* Hij uit met name kritiek op Čapeks naïeve voorstelling van techniek: 'er wordt noch van de vliegkunst noch van de radiotelegrafie gebruik gemaakt', hoewel die goed van pas zouden zijn gekomen in het derde bedrijf. Čapek deed volgens hem mee aan de 'bepaalde

"na-oorlogspsychose" (...), die Midden-Europa (...) geteisterd heeft'. Hiermee geeft deze recensent mij indirect gelijk, als ik het heb over een zekere onverschilligheid in Nederland ten aanzien van bepaalde naoorlogse tendensen, zoals verzet tegen oorlogsagressie en dehumanisering door massaproductie.

Nu is er dus eindelijk een vertaling van het stuk. Direct uit het Tsjechisch in het Nederlands en negentig jaar (!) na dato. Dan rijst de vraag: heeft het stuk ons nog steeds iets te zeggen? Eén obstakel waar we nu mee te maken hebben, is dat het stuk in de toekomst van destijds speelt en dat die toekomst inmiddels voor ons al ruim verleden tijd is. In dat opzicht kunnen we het stuk dus nu niet anders zien dan een historisch albumplaatje. Maar Čapek heeft diverse keren met klem betoogd dat het hem helemaal niet ging om mechanische robots met alle toeters en bellen vandien, maar om de bedreiging van de menselijke beschaving door de toenemende invloed van de technologie. Heel algemeen dus. En in die algemeenheid reikt het stuk ook tot het heden van nu, waarin we kranten, romans, encyclopedieën digitaal kunnen lezen, onze vrienden in digitale sociale netwerken opzoeken en we nauwelijks meer weten hoe je een brief met de pen schrijft en per post verstuurt. Ons handschrift wordt steeds onleesbaarder, we lijden aan vormen van RSI en Japanners hebben al vervormde duimen van het hanteren van hun digitale handapparatuur. Een leven zonder internet wordt steeds moeilijker voorstelbaar, we worden er steeds afhankelijker van, maar daarmee groeit tegelijk de vrees dat wie dat effectief kan saboteren, onze beschaving danig in gevaar kan brengen.

¹ Deze roman heeft een Nederlands tintje omdat de hoofdpersoon Ens (Jens?) Boot verwekt is (in 1892 door de Prins van Monaco) in een Texelse boerderij bij een meiseje in klederdracht. Het zou leuk zijn als deze satirische roman eindelijk eens in het Nederlands vertaald zou worden. De Tsjechische vertaling stamt al uit 1924.

Dimitri Verhulst: Úprdelný dny na úprdelný planetě

Překlad Veronika ter Harmsel Havlíková

Mladá fronta, Praha 2011 / www.kniha.cz

Dimitri Verhulst v České republice

Na pozvání Vlámského zastupitelství navštívil v květnu Českou republiku vlámský spisovatel Dimitri Verhulst, hvězda současné belgické i nizozemské literární scény a laureát ceny Libris za rok 2009 za knihu *Úprdelný dny na úprdelný planetě* (*Godverdomse dagen op een godverdomse bol*), která vyšla u této příležitosti v českém překladu.

S napětím jsme očekávali, jaký asi bude autor drsných textů, jež se měly předčítat mimo jiné v rámci Noci literatury, každoročně pořádaném projektu Českých center. Kdo si totiž přečte Verhulstovy romány plné nelítostné, ba neúprosné kritiky člověka jako takového, kritiky hraničící až se záští, bude překvapen vlídnou tváří a milým, ohleduplným vystupováním jejich tvůrce. Ve Verhulstově osobě pak čtenář rozezná druhou stránku jeho literárního projevu, totiž humor, jakési spiklenecké mrknutí oka, kterým říká: Neberte mě tak vážně.

Do Prahy a Brna přijel veselý, vtipný, šarmantní chlapík, jemuž velmi lahodila míra českého půllitru a vídeňský řízek. No prostě Vlám. V diskusích a novinových interview pak ohromoval svými

znalostmi, ale zejména sociální angažovaností, jež v posledních desetiletích vyšla u spisovatelů z módy. A právě Verhulstova angažovanost, jasně patrná i z jeho knih, působí velmi osvěživě na většinu čtenářů uměřených postmoderní nezaujatostí, relativizací hodnot, struktur a veškerých základů. Verhulst se vrací k poloze autora jako člověka s posláním, člověka, jehož úkolem je burcovat lidi, zaujímat stanoviska, přesvědčovat.

Bylo by však mylné domnívat se, že Verhulstova tvorba je jakýmsi politickým pamfletem, to v žádném případě není, jedná se o příběhy psané s jazykovou virtuozitou, o skutečné bakchanálie slovních hříček, rytmizované prózy a lidového jazyka vycizelovaného do opravdivých jazykových skvostů, z nichž



Veronika ter Harmsel Havlíková a /en Dimitri Verhulst

je však jasně patrné, co chce autor sdělit a za čím si stojí.

Uvést autora právě románem *Úprdelný dny na úprdelný planetě* bylo od nakladatele velmi odvážné vzhledem k provokativnímu titulu i kontroverznímu obsahu. Nicméně odvaha se Mladé frontě vyplatila, neboť kniha se setkala s velmi kladným přijetím jak u kritické obce, tak u českých čtenářů. Hlasité předčítání na Noci literatury v adekvátně stylizovaném podání Martina Stránského sklízelo zas a znovu bouřlivé ovace. A tak si Verhulst může spokojeně říkat: „Mí Češi mi rozumějí.“ A my, Češi, si zas budme jisti, že tenhle Vlám rozumí nám. Jak se totiž ukázalo, v Prahu dobře zná, nebyl tu poprvé, Brno sice ještě neznal, o to víc jím však byl unesen.

TEXT Veronika ter Harmsel Havlíková

FOTO Andrea Bednářová

Na planetě, která se nápadně podobá Zemi, vznikne život. Jedna z jeho forem se začne odlišovat od ostatních, až postupně zamoří celou planetu. Nejprve si podrobí ostatní živočišné druhy, pak je začíná hubit a vyhlazovat. Na konci této cesty zničí i sám sebe. Vlám Dimitri Verhulst se rozhodl sledovat zhoubné bujení tohoto svérázného druhu od samého počátku až do jeho konce. Obrovský časový úsek se mu podařilo vměstnat do nemnoha stran a výsledkem je nepříliš lichotivý, zato však strhující obraz člověka. Pro Verhulsta typický sřiravý sarkasmus a především jadrný, expresivní jazykový projev činí z tohoto málo optimistického díla čtenářský požitek.

Každej začátek je těžkej. Podívejte. Vylezlo to z vody, ani se to neohlídlo. Mohlo by to ještě vrhnout poslední pohled na oceány, pocejit z úcty stesk, ale kdepak. Už má totiž dost plazení se po písčitém dnu vodstev, po krk žaludovců

a ploutvenek, strunatců, pláštěnců a bezlebečných, se kterejma po staletí sdílelo moře. Nazdar nozdratí, mušle i platýzi, sbohem štitníci, úhoři i cejni, už nechce ani slyšet o soužití s lososama a kaprama. Pozdravujte perlína a vokouni ať se taky maj, ale už nemůže odolat mnohoslibnosti svý existence a opouští tu břečku. No jasně, ještě se naposled pořádně vysere do moře, to je jeho symbolicky nabitej způsob, jak podtrhnout svý rozhodnutí, a už okapává a suší se tam, kde čile klíčí vousatec, a pak to odtáhne do rákosí, aby se to tam přetvořilo v pozoruhodnou příšeru se silnejma kloubama, mazovejma žlázama, řádkým kusem střev a tukovou vrstvou. A s chlupama, děsně moc chlupama odzdola nahoru, ve kterejch snadno přežívaj blechy a klíšata tak, že svýho hostitele svědí, dokud si nerozdrápe kůži na cáry a oni mu nezačnou sát krev.

Kolik je hodin? •

Ukázku publikujeme s laskavým svolením nakladatelství Mladá Fronta.

Dimitri Verhulst: Úprdelný dny na úprdelný planetě

Vertaling Veronika ter Harmsel Havlíková

Mladá fronta, Praha 2011 / www.kniha.cz

Oorspronkelijke Nederlandse uitgave Godverdomse dagen op een godverdomse bol / Uitgeverij Contact, 2008

Dimitri Verhulst in Tsjechië

Op uitnodiging van de Vlaamse vertegenwoordiging heeft in mei Dimitri Verhulst een bezoek aan Tsjechië gebracht. Deze ster van de hedendaagse Belgische en Nederlandse literaire scene en winnaar van de Libris literatuurprijs voor 2009 voor zijn boek *Godverdomse dagen op een godverdomse bol* kwam ter gelegenheid van de publicatie van de Tsjechische vertaling.



Een beetje gespannen vroegen we ons af hoe de auteur van deze ruwe tekst zou zijn. Onder andere die ruwe tekst zou voorgelezen worden in het kader van de Literatuurnacht, een door de Czech Centres jaarlijks georganiseerd project. Wie het werk van Verhulst, dat bol staat van meedogenloze, onverbiddelijke kritiek van de menselijke soort, een aan haat grenzende kritiek, leest, zou verbaasd zijn over het vriendelijke gezicht en aardig, attent gedrag van de auteur. In Verhulsts persoonlijkheid herkent de lezer de tweede kant van zijn literaire expressie, namelijk de humor, de samenzweerderige knipoog, waarmee hij zegt: Je moet me niet zo serieus nemen.

In Praag en Brno zagen we een vrolijke, grappige, charmante kerel, die zeer voldaan was met de maat van Tsjechische bierglazen en varkensschnitzel. Kortom een Vlaming. In discussies en interviews viel hij op door zijn kennis

van zaken en vooral door zijn sociale betrokkenheid, die in de laatste decennia bij schrijvers uit de mode is. En juist Verhulsts geëngageerdheid, duidelijk leesbaar ook in zijn boeken, heeft een verfrissende werking op de meeste lezers die vermoeid zijn geraakt door de post-moderne onverschilligheid, relativering van waarden, structuren en andere fundamenteën. Verhulst keert terug naar de positie van schrijver als een man met een boodschap, wiens taak het is mensen wakker te schudden, standpunten in te nemen en te overtuigen.

Het zou echter verkeerd zijn aan te nemen dat Verhulsts werk een soort politiek pamflet is. Dat is het absoluut niet, het gaat om verhalen geschreven met een grote taalvirtuositeit: hier vind je werkelijk een bacchanaal van woordspelingen, geritmiseerd proza en in echte taaljuwelen geslepen volkstaal, waaruit overigens duidelijk is,

wat de auteur wil zeggen en waar hij achter staat.

Om de schrijver juist met de roman *Godverdomse dagen op een godverdomse bol* op de Tsjechische markt te brengen was gezien de provocerende titel en controversiële inhoud een dappere stap van de uitgever. Maar de moed van Mladá fronta was de moeite waard, want het boek werd zowel door literatuurcritici, als door Tsjechische lezers positief ontvangen. Het voorlezen tijdens de Literatuurnacht in de adequaat gestileerde voordracht van Martin Stránský werd telkens opnieuw met enthousiast applaus beloond. Zo kan Verhulst tevreden vaststellen: “Meine Tschechen verstehen mich.” En wij, Tsjechen, kunnen er zeker van zijn dat deze Vlaming ons begrijpt. Zoals gebleken, was het niet zijn eerste keer in Praag, hij kent de stad heel goed. Brno kende hij niet, maar des te meer raakte hij erdoor betoverd.

Waarom maken we er zo'n zootje van op deze planeet? Hoe zijn we zo geworden als we zijn? Boekenkasten vol zijn erover geschreven, maar nog nooit een roman die de vinger zó op de zere plek legt.

Dus, bij dezen, op zijn Verhulsts: de geschiedenis van de mensheid, de helaasheid der schepping, beschreven in een roman van minder dan 200 pagina's. Godverdomse dagen op een godverdomse bol is een met het mes geschreven vertelling, waarin naam noch datum valt. Met een hoofdpersoon waarin u zich ongetwijfeld zo nu en dan herkennen zal.

Prettig is anders.

Alle begin is moeilijk. Kijk maar. 't Kruipt uit het water zonder om te zien. 't Zou nog een laatste blik kunnen werpen op de oceaan, heimwee voelen uit eerbied, maar dat doet 't niet. 't Heeft er namelijk genoeg van te moeten kruipen over de zandbodems der wateren, genoeg van de eikelwormen en de pijltwormen en de chordadiëren en de manteldieren en de koplozen waarmee 't zoveel eeuwen de zeeën heeft gedeeld.

't Zegt saluut tegen de kwastvinnigen, de mosselen en de schollen, vaarwel tegen de knorhanen, de alen en de brasems, 't wil van geen samenleven meer weten met de zalmen en de karpers. 't Doet de groeten aan de rietvoorn en 't wenst ook de baarzen nog het besten, maar 't kan niet meer weerstaan aan de veelbelovendheid van z'n bestaan en verlaat het sop. Wel toe, 't schijnt nog een laatste keer hevig in de zee, zijn symbolisch geladen manier om een beslissing te onderstrepen, legt zich te druipen en de drogen waar de parelgierst vlot kiemt en trekt dan de rimboe in om er zich te vormen tot een bekijkelijk monster met dikken knokkels, talgklieren, een hele eind darmen en een speklaag. En haar, wreed veel haar van onder tot boven waarin de vlooien en de teken simpel overleven door hun gastheer jeuk te bezorgen, zodat die moet krabben tot zijn vel aan vodden hangt en zij kunnen zuipen van zijn bloed.

Hoe laat is het?

tiráž / colofon

Vydává / Uitgever:

NE-BE – Společnost pro nizozemskou a vlámskou kulturu
Vereniging voor Nederlandse en Vlaamse cultuur

Radhoštská 1, 130 00 Praha 3, Česká Republika
Kontaktní adresa / Contact-adres:
Nederlandse Taal en Cultuur – NTC
Karlova 18, 110 00 Praha 1 – Staré Město, Česká republika

Bank. spojení/Bank: Komerční banka, Praha 2
Č. účtu / Rekeningnummer:
19-2307530267/0100
IBAN: CZ6101000000192307530267
SWIFT (BIC): KOMBCZPPXXX

Výbor / Bestuur

Sylva Alderliesten: alderliesten@tiscali.cz
Andrea Bednářová: andrea.bednarova@klikni.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Eva Giese: eva.giese@volny.cz,
m: +420 605 257 500
Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcncz.cz,
m: +420 603 553 789
Ruben Pellar: info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005
Jana Pellarová: pellar@post.cz
Boris Poláček: neeltje.jans@centrum.cz
Ladislav Říha: ladislav.riha@ri-tours.cz,
m: +420 603 436 112
Piet Schepens: info@agoract.cz,
m: +420 604 243 930

Petra Schürová: schurova@c-box.cz,
t: +420 222 728 603
Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz,
Zuzana Vittvarová: zvittvarova@volny.cz

Čestná předsedkyně / Erevoorzitster

Petra Schürová: schurova@c-box.cz

Předsedkyně / Voorzitster

Eva Giese: eva.giese@volny.cz

Místopředsedkyně / Vice-voorzitters

Andrea Bednářová: andrea.bednarova@klikni.cz
Veronika ter Harmsel Havlíková: nika@ntcncz.cz
Jana Pellarová: pellar@post.cz

Pokladník / Penningmeester

Zuzana Vittvarová: zvittvarova@volny.cz

Knihovna / Bibliotheek

Adresa / Adres:
Nizozemské velvyslanectví / Nederlandse Ambassade
Gotthardská 6, Praha 6
Kontakt / Contact: Ruben Pellar, info@ruben.cz,
m: +420 605 260 005

E-mail ne-be@ne-be.cz

Internetové stránky / Onze web-site
www.ne-be.cz

Redakce časopisu / Redactie van het tijdschrift

Lenka Strnadová: lstrnadova@volny.cz
Jana Červenková: jana.cervenkova@tiscali.cz
Jesse Ultzen: jesse.ultzen@gmail.com
Korektury nizozemské části / Correcties van de Nederlandse versie: Kees Mercks
Korektury české části / Correcties van de Tsjechische versie: Lenka Strnadová

Grafický design / Grafisch ontwerp

Ask designers, Markéta Cole
www.askdesigners.eu

NSA designers

Obálka / Titelblad

Foto: Městské muzeum v Hågu / Gemeentemuseum Den Haag
Roel Wijnants Fotografie

Nepronajdná publikace. Texty ani obrazový materiál nejsou použity za účelem zisku nebo jiným komerčním účelem.

Onverkoopbare publicatie. De teksten en afbeeldingen zijn niet gebruikt met winstoogmerk, noch met een ander commercieel doel.

NE²⁰BE

www.ne-be.cz